

VANHAN PORVOON

R A K E N N U S T A P A O H J E

A semakaavojen
erityismääräykset,
sekä ohjeita ja neuvoja iloksi, opiksi ja
hyödyksi Vanhan Porvoon rakentajille

Kaupunkisuunnittelu 2018

PORVOON KAUPUNKI

VANHAN PORVOON

A SEMAKAAVOJEN ERITYISMÄÄRÄYKSET
JA
RAKENNUSTAPA OHJEET

A SEMAKAAVA 512

KAUPUNGINOSALLE 1

Sisältö

Asemakaavan erityismääräykset	4		
Korjaajan 10 käskyä	8		
Aluksi	9		
Vanha Porvoo	10		
Ohjeita rakentamaan ryhtyvälle	12		
Yleisiä ohjeita	13		
Kaupunkikuvallisesti erityyppiset alueet	14		
Julkisivut	20	Talousmuodot pihossa	35
Laudoitus	20	Pihakulttuurin kehitys	36
Rappaus	20	Pihatilat	37
Ohjeita	21	Pihan vanha arvojärjestys ja uudet rakenteet	38
Kuistit	22		
Ikkunat	24	Kiveykset	40
Ovet	24	Sadeveden ohjaus	41
Helat	24	Pengerrykset, terassit ja luiskat	42
Kantavat rakenteet	26	Kasvupaikkojen mosaiikki	43
Perustukset ja kivijalka	26	Kasvilajisto	44
Alapohja	26	Kasvilajiston viimeaikaiset muutokset	46
Hirsirunko	27	Kukkapenkit	48
Sisätilat	29	Puusto	50
Aidat ja portit	32		
Ulkorakennukset	33	Suunnittelu ja lisärakentaminen	52
		Energiansäästö	53
		Esteettömyys	54
		Luvan hakeminen	54
		Hyödyllisiä linkkejä	55
		Kirjallisuutta	56
		Perinteiset koristekasvit	57

*Kansi: Linnamäeltä vanhaan kaupunkiin
1890-luvulta. (Porvoon museo)*

Asemakaavan erityismääräykset

Nämä ohjeet kumoavat Vanhan Porvoon asemakaavoissa olevat erityismääräykset ja sisältävät uudet kaikkia Vanhan Porvoon asemakaavoja koskevat erityismääräykset. Muut kaavamääräykset ovat asemakaavojen mukaisia.

Rakennushankeeseen ryhtyvän tulee aina selvittää tarvittava lupa rakennusvalvonnasta ennen hankkeeseen ryhtymistä.

1§ Asemakaava-alueella olevaa rakennusta tai sen osaa ei saa purkaa ilman asiasta vastaavan lautakunnan lupaa.

Uudis- ja korjausrakentamisen rakennussuunnitteluun on aina valittava Valtioneuvoston rakentamisen suunnittelutehtävien vaativuusluokkien määräytymisestä antaman antaman asetuksen tai vastaavan ohjeen mukainen poikkeuksellisen vaativan suunnittelun kelpoisuusvaatimukset täyttävä suunnittelija.

2§ Rakennusluvista vastaavan lautakunnan ja / tai rakennustarkastajan on käsitellessään hakemusta, joka koskee:

- rakennuslupaa,
- rakennuksen tai sen osan purkamista,
- rakennuksen korjausta tai muuttamista, rakennuksen käyttötarkoituksen muuttamista tai muuta toimenpidettä,
- pylväiden, johtojen tai muiden teknillisten laitteiden asentamista,
- kioskin pystyttämistä,
- terassia,
- luonnollisen maanpinnan muuttamista,
- aidan rakentamista tai muuttamista, kevyen rakennelman tai jakokaapin pystyttämistä tai rakennuksen ulkonäköön tai kaupunkikuvaan vaikuttavaan toimenpidettä kuten rakennuksen seinäpäällysteen, ulkovärin, katemateriaalin, tai värin muuttamista,
- mainoslaitteen tai aurinkokeräämien asentamista

erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, että hanke soveltuu katu-, kortteli- ja pihakokonaisuuteen kaupunginosan historiallista omaleimaisuutta ja kaupunkikuvaa turmelematta.

Rakennuslupaa ja tarvittaessa toimenpidelupaa käsi-

teltäessä on otettava huomioon Vanhan Porvoon rakennuslupatyöryhmän lausunto. Mikäli toimikunnassa ei ole Museoviraston edustajaa on Museovirastoa kuultava. Lausunto on annettava kolmen (3) kuukauden kuluessa sen pyytämisestä.

3§ Jakokaappien ja muiden kunnallisteknisten laitteiden, ilmalämpöpumppujen tai muiden vastaavien teknisten laitteiden, mainosten, liikekylttien, terrassien, laitureiden ja veneiden kiinnityslaitteiden rakentamisen osalta rakennustarkastaja voi harkita edellytetäänkö asiassa toimenpidelupaa. Kaduille tai puistoon sijoitettaville laitteille tai rakenteille tulee tehdä sijoitamissopimus.

4§ Rakennukselle ei voida myöntää purkulupaa ennen kuin tontille on hyväksytty rakennus- tai muutoslupa.

5§ Rakennuslupaa harkittaessa on kiinnitettävä huomiota uudisrakennuksen sopeutumiseen kaupunkikuvaan ja kortteliin.

Rakennuslupahakemukseen on tarvittaessa liitettävä laissa määriteltyjen asiakirjojen lisäksi muuta luvan käsittelyssä tarpeellista aineistoa, jota voi olla esimerkiksi:

rakennushistoriaselvitys, tarkennettu tontin käyttösuunnitelma, josta selviää rakennusten ulottuvuudet, materiaalit, käyttötarkoitus, suunnitellut muutokset, tontin liittyminen korttelikokonaisuuteen ja katuverkkoon, tontin korkeusasema naapuritontteihin ja yleisiin alueisiin nähden sekä suunnitellut korkeuden muutokset, autopaikkojen, leikkialueiden ja muiden ulkoalueiden järjestely, sekä aidat, portit ja istutukset, katujulkisivupiirustukset naapurirakennuksista, perspektiivipiirustukset.

Edellä määrätty koskee soveltuvin osin myös hakemusta julkisivun, sen värin, peittämisaineen tai paneeliarkkitehtuurin muuttamisesta.

6§ Märkätilaa, vesipistettä, tulisijaa, ullakotilan käyttöönottoa, julkisivuja tai rakenteita koskevat muutokset edellyttävät aina toimenpide tai rakennuslupaa.

7§ Kuisteja, tuulikaappeja, lasiverantoja ja niihin verrattavia rakennelmia voidaan perustellusta syystä rakentaa pihan puolelle tontille sallitun kerrosalan lisäksi ja rakennusalan ulkopuolelle sekä korjaus- että uudisrakentamisen yhteydessä. Rakennusoikeuden ylittävä kerrosala saa olla enintään 1/10 ko. rakennuksen kerrosalasta. Rakennuksiin ei saa tehdä parvekkeita.

8§ Kaikessa rakentamisessa on käytettävä sellaisia rakennusaineita, katemateriaaleja ja väriaineita, jotka soveltuvat historialliseen kaupunkikuvaan. Uudis- ja lisärakennusten rakentamisessa tulee käyttää alueelle ominaista kattomuotoa ja kaltevuutta.

Päärakennuksessa tulee olla saumattu jalkarännein varustettu käsin- tai konesaumattu peltikate ja talousrakennuksessa sileä huopakate tai kolmiorimoilla varustettu huopakate. Pelti ei saa olla muovipinnoitettu. Katteen värin tulee olla musta. Kirkon katteena tulee säilyttää tervattu paanukate.

Pelti-, alumiini- tai vinyylilevyjä tai muita vastaavia tuotteita, jotka jäljittelevät puuta ei saa käyttää.

Aurinkokeräämien asennus vaatii toimenpideluvan. Keräimet eivät ole sallittuja, mikäli niitä ei voi toteuttaa niin, että ne eivät erotu maisemassa tai katukuvassa haitallisesti vanhasta rakenteesta, seinä- tai kattopinna-

9§ Rakennusluvasta vastaavan lautakunnan on rakennuslupaa harkitessaan ja Vanhan Porvoon rakennuslupatyöryhmän lausuntoa antaessaan kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että säilytettävissä rakennuksissa:

Korjaus- ja muutostöiden tulee olla sellaisia, että rakennuksen historiallinen ja arkkitehtoninen arvo sekä kaupunkikuvan kannalta merkittävä luonne säilyy sekä julkisivujen että sisätilojen osalta.

Milloin rakennuksen historiallinen asu on vääristetty sopimattomilla muutoksilla, on korjaus-, kohennus- ja muutostöiden yhteydessä rakennuksen asu palautettava joko entistään tai korjattava muulla rakennukseen ja ympäristöön sopivalla tavalla.

Jos säilytettävä rakennus tuhoutuu, tulee uudisrakennuksen lähtökohtana olla alkuperäinen käyttötarkoitus ja asemakaavan osoittama tilanne.

Vanhoissa rakennuksissa saa ullakolle rakentaa alapuolisen kerroksen tiloihin liittyviä huonetiloja tontille merkityn kerrosalan lisäksi. Näitä tiloja saa toteuttaa

vain silloin kun ullakon korkeus on riittävä. Vanhat kattotuolit ja muut rakenteet tulee säilyttää. Ullakotilojen muutostyöt edellyttävät aina rakennuslupaa. Ullakkotiloihin ei saa avata uusia kattopintaan liittyviä ikkunoita, mikäli ne näkyvät kaduille tai joelle tai rikkovat haitallisesti sisäpihan puoleisen julkisivun eheyttä. Uusia ikkunoita voi sijoittaa rakennuksen päätyihin tai ns. haukkaikkunoiksi, mikäli ne eivät turmele rakennuksen julkisivujen arkkitehtuuria.

Olemassa olevat kellarit tulee säilyttää. Muurattujen kellaritilojen seiniä ei saa poistaa tai aukkoja suurentaa avoimempien tilojen saavuttamiseksi. Uusia kellareita ei saa tehdä.

Hirsiseinän sisä- tai ulkopuolista lisäeristämistä ei saa tehdä.

Korjaus- ja muutostöiden yhteydessä tulee ovi- ja ikkuna-aukot, niiden muoto ja jaotus, kattamistapa ja julkisivulaudoitus, yksittäiset rakennelmat, savupiiput ja vesirännit, sokkelit sekä muut rakennukselle luonteenomaiset yksityiskohdat säilyttää. Ikkunakarmien ja puitteiden ja ovien tulee olla puiset. Muoviset, alumiiniset tai muut vastaavat ikkuna- tai ovimateriaalit eivät ole hyväksyttäviä.

Vanha rakennusmateriaali tulee ensisijaisesti säilyttää ja käyttää uudelleen. Uudistettaessa ja täydennettäessä täytyy uuden materiaalin luonteen, laadun ja ominaisuuksien vastata vanhaa materiaalia.

Korjaus- ja kohennustöiden yhteydessä käytettävien materiaalien on oltava sellaisia, ettei rakennusosan lämpö- ja kosteustekninen toiminta muutu.

Ulkomaalauksessa on käytettävä perinteisiä maalityyppejä (pellavaöljymaali, kalkkimaali, keittomaali)

Alkuperäinen tai luonteenomainen tilajako, aukotus ja kiinteä sisustus (uunit, ovet, listat, portaat yms.) säilytetään.

Ranta-aittojen julkisivut on maalattava punaisella keittomaalilla. Ranta-aittoihin ei saa avata uusia ikkunoita joen puolelle. Ikkunaluukut, ovet, muut luukut ja laiturit on käsiteltävä mustiksi pellavaöljymaalilla tai tervalla tai tervapohjaisella puunsuoja-aineella käsiteltyjä. Kattojen tulee olla mustat.

10 § Tontit on aidattava katua, puistoa, toria ja naapuritonttia vasten yhtenäisellä, ympäristöön sopivala lauta-aidalla. Poistetut aidat tulee korvata uusilla. Tontteja ei saa jakaa sisäisillä aidoilla.

Aidassa olevat aukot on varustettava pääosin umpinaisella portilla. Aidat ja portit on maalattava pella-vaöljymaalilla tai punamullalla.

11 § Katu- tai pihatilassa olevien terassien rajausten tulee olla ilmeeltään ja rakenteeltaan keveitä ja ilmeisiä. Rajaus ei saa muodostua umpinaiseksi aidaksi sivusuunnassa tarkasteltuna. Kaitteisiin ei saa kiinnittää mainoksia. Terasseja ei saa korottaa katupinnasta erillisellä rakenteella, vaan katukiveys toimii terassin pinnana. Mikäli maanpinta on huomattavan epätasainen, voidaan osa terassista korottaa, siten että terassin kokonaispinta-alaan nähden korotus ei muodostu merkittäväksi. Tällöin korotetun terassipinnan tulee olla mahdollisimman lähellä maanpintaa ja laudoitus tulee maalata mustaksi. Veden virtausta kadulla tai pihalla ei saa estää. Terassi on väliaikainen rakenne, eikä sen alta saa koskaan purkaa vanhaa kiveystä.

12 § Tontin uudis- tai lisärakennustoimenpiteen yhteydessä tulee tontilta osoittaa autopaikkoja

1 ap / 150 m² asuinkerrosalaa kohden, kuitenkin enintään 1 ap / asunto.

1 ap / 150 m² liike-, toimisto- ja verstaskerrosalaa kohden.

1 ap / 250 m² julkisten rakennusten kerrosalaa kohden.

Autopaikkamäärästä voidaan poiketa perustellusti.

13 § Vanhat kiveykset ja ammattiin liittyneet rakenteet tulee säilyttää.

Asemakaava-alueella käytettävien katu- ja pihapäällysteiden on oltava alueen historialliseen luonteeseen sopivia. Asfalttia ei saa käyttää piha-alueilla. Mikäli vanha asfaltti poistetaan, se tulee korvata mukulakiveyksellä tai soralla. Noppakiviä saa käyttää vain katualueilla. Kivituikka, betoni-, muovi- tai komposiittikivet eivät ole sallittuja.

Palokujat tulee pitää puhtaina ja toimivina.

Piha- tai katualueella tehtävät muutokset edellyttävät toimenpidelupaa. Kaikista kadunrakennus- ja kadunkunnostus-, piha- sekä puistosuunnitelmista on pyydettävä Vanhan Porvoon rakennuslupatyöryhmän lausunto.

14 § Vanha Porvoo on kaupunkiarkeologista aluetta. Muinaisjäänökseen ei saa kajoa ilman lain nojalla annettua lupaa esimerkiksi kaivamalla, peittämällä, vahingoittamalla tai poistamalla, vaikka jäännös sijaitisi omalla maalla. Ennen rakentamista, mieluiten jo ennen suunnittelua, on oltava yhteydessä Museovirastoon mahdollisten tontilla tai katualueella tehtävien arkeologisten kaivausten suunnittelua varten.

15 § Vanhan Porvoon alueelle ei saa istuttaa havupuita. Suurikasvuisen pihapuun saa kasvattaa vain riittävän suureen pihatilaan, jotta sen oksisto ja juuristo eivät ylety naapurin puolelle.

16 § Vanhan Porvoon alueella maalämpökaivo tai muut porakaivoa edellyttävät ratkaisut eivät ole sallittuja.

17 § Vanhan Porvoon alueella tulee noudattaa asemakaavaa täydentävää rakennustapaohjetta.

Museovirasto on laatinut vuonna 2008 Vanhasta Porvoosta kaupunkiarkeologisen inventoinnin, jonka tavoitteena oli selvittää, millä alueilla 1600- ja 1700-luvun alun kaavoitetun kaupunkialueen kerrostumat ovat todennäköisesti säilyneet ja millä tuhoutuneet. Inventointi on luettavissa Museoviraston verkkosivuilta ja siihen liittyvät kartat, joissa on esitetty kaupunkiarkeologisesti merkittävät kohteet, ovat seuraavalla sivulla.

Tutkimuksellisesti ja suojelullisesti merkittävät alueet

Punaisilla alueilla tulee toteuttaa arkeologinen tutkimus ennen maankäyttöhanketta ja keltaisilla alueilla maankaivuun aikainen arkeologinen valvontatutkimus.

Lähde: Porvoon kaupunkiarkeologinen inventointi, Museovirasto 2008

KORJAAJAN KÄSKY 100

Älä korjaa kunnossa olevaa, älä uusi korjattavissa olevaa.

Selvitä vaurion syy ja poista se. Korjaa vasta sitten ja korjaa entiselleen. Useimmat vauriot johtuvat huonosta hoidosta ja väärästä korjauksesta. Varmista että korjauksesi on huollettavissa ja edelleen korjattavissa. Huoltovapaa on usein yhtä kuin korjauskelvoton.

Käytä samoja materiaaleja ja työmenetelmiä kuin ennenkin on käytetty. Älä kokeile uutuuksia. Uudet materiaalit on suunniteltu ja valmistettu uusiin taloihin.

Palkkaa suunnittelija ja rakentaja, jotka tuntevat vanhat rakennusmateriaalit ja työtavat.

Säilytä vanha rakenne ja materiaalit. Vanhan rakennuksen arvo on sen vanhassa materiaalissa, ei vain tyylissä. Mitä enemmän vanhaa poistetaan, sitä enemmän historiallista arvoa menetetään. Vanhan näköinen ei ole sama kuin vanha.

Vältä ullakkotilojen rakentamista. Aputiloja voi rakentaa olemassa oleviin tai uusiin ulkorakennuksiin.

Vältä rakennuksen ulkonäköön liittyviä muutostöitä. Vanhan rakennuksen kauneus on herkästi turmeltuvissa mittasuhteissa ja aidoissa iäkkäissä materiaaleissa.

Kannattavimmat lämpötaloudelliset korjaukset ovat ilmatiiviyden parantaminen ja yläpohjan lisäeristäminen.

Hyväksy epäsäännöllisyyksiä ja vinouksia. Arvosta tyylikerrostumia, historiaa sisältävää kulumaa ja aitoja materiaaleja. Hylkää tyylijäljitelmät, materiaalityljäljitelmät ja haaveet alkuperäistämisestä. Rakennukseen sopeutuvat muutokset ovat osa rakennuksen arvoa ja historiaa.

Arvosta perinteistä pihajäsennystä. Pihan arvo on sen vanhassa kasvilajistossa ja pinnoissa. Älä muuta pihatilan ilmettä ja mittakaavaa kasvattamalla suuria pihapuita tai uusia kasvilajikkeita.

Aluksi

Tämän oppaan tarkoituksena on ohjata Vanhassa Porvoossa tehtävää korjaamista ja rakentamista rakennusperintöä säilyttävään ja vaalivaan suuntaan, siten että korjaus- ja täydennysrakentamisen lainsäädäntö, kansainväliset julistukset ja hyvät käytännöt otetaan huomioon.

Rakentamista koskevat erityismääräykset koskevat kaikkia Vanhan Porvoon asemakaavoja. Niitä täydennetään oppaassa ohjeilla, jotka auttavat tavoittamaan määräyksen perusteet ja hengen. Koska jokainen käsin rakennettu Vanhan Porvoon rakennus on yksilö, on määräyksissä ja ohjeissa vältetty esittämästä suorita ratkaisuja eri ongelmiin tai määräysten toteuttamiseen.

1900-luvun puoliväliin asti käsityövaltaisen rakentamisen perinne, mittakaava ja materiaalivalikoiman niukkuus takasivat harmonisen kaupunkikuvan syntymisen yksityiskohtien vaihtelun elävöittäessä kokonaisuutta. Muutokset ja lisäykset ovat osa rakennusten ja koko alueen historiaa. Rakennusosia purettaessa on tarkkaan harkittava niiden merkitys alueen kokonaisuudelle. Nykyaikainen rakentamistapa eroaa vanhasta perinteestä.

Onnistunut korjaaminen ja uuden sovittaminen vanhaan miljööseen on osoittautunut haasteelliseksi tehtäväksi. Rakennusperinnön suojelemisessa on tarkoitus turvata rakennetun kulttuuriympäristön ajallinen ja alueellinen aitous, monimuotoisuus ja erityispiirteet.

Vanhan kaupungin moni-ilmeisyys ja sen säilyminen edellyttävät yksilöllistä ongelmien ratkaisua ja hienovaraista sovitautumista miljööseen. Hyvä suunnittelu ja toteutus ovat välttämättömiä onnistuneen lopputuloksen kannalta.

Pihapiireissä on ainutlaatuinen kasvupaikkojen kirjo, joilla on säilynyt harvinaisia perinnekasveja ja vanhan kulttuurin seuralaislajeja. Perinteen vaalimiseen kuuluu kasvimaiden, pihatantereen ketojen ja kiveysten säilyttäminen ja perinnekasvien käyttäminen. Vuosittaiset hoitotyöt tulee muistaa niin talossa kuin puutarhassa niiden arvon säilyttämiseksi.

Ensisijaisesti asemakaava suojelee Suomen oloissa harvinaista, tiivistä vanhaa kaupunkirakennetta, jollaisen saavuttaminen nyky määräysten ja -vaatimusten puitteissa on hyvin hankalaa, ellei jopa mahdotonta. Asemakaavallista suojelua ja rakennusvalvonnan valvontavastuuta ei voida ulottaa kaikkiin yksityiskohtiin. Siksi yksittäisten rakennusosien ja niistä muodostuvien kokonaisuuksien osalta suojele- ja säilyttämisvastuu on omistajalla, jonka valvutuneisuus ja halu vaalia patinaa sekä ajan kerrostumia siirtää arvokasta ja ainutlaatuista rakennusperintöämme tuleville sukupolville.

Ohjeen ovat laatineet Anne Rihtniemi-Rauh ja Emilia Saatsi. Oppaan lähde teoksina on hyödynnetty lopussa olevaa kirjallisuuslistaa.

Piha Jokikadun varrella 1898 (Porvoon museo)

Vanha Porvoo

Kirkko ja kellotapuli ovat Porvoon vanhimmat säilyneet rakennukset. Kivikirkko muurattiin puukirkon paikalle pääosin 1400-luvun alussa. Myös jotkut kellarit saattavat olla keskiajalta, ja siksi ne ovat erityisen arvokkaita. Keskiaikaisen katuverkon perusajatus on yhä nähtävissä. Leveät joen suuntaiset kadut toimivat pääväylinä. Poikittaissuuntaan liikennettä välittävät kapeat kujat. Katujen linjaukset ovat muuttuneet, joten tarkkaa kuvaa keskiajan Porvoosta on vaikea muodostaa. Vanhasta tonttijaosta löytyy joitain viitteitä. Jokirannan porvaristontit, joista monet ovat yhä kauppiaiden käytössä, edustavat keskiaikaista perinnettä. Kapeat tontit ulottuivat keskiajalla kadusta katuun läpi korttelin. Välikadulla on muutama uudempi talo, joiden päädyt ovat kadulle, kuten keskiajalla oli tapana. Aitat rakennettiin aivan vesirajaan. Nykyiset ranta-aitat ovat uudempiä, mutta ne muistuttavat Porvoon historiasta tärkeänä kauppapaikkana.

Kaupunkia rakennettiin 1500-luvulla useasti uudeen hävitysten jäljiltä. Tulipalot, sodat, kaupungin lakkauttamiset ja pakkomuutot koettelivat kaupunkilaisia. Asutus kuitenkin laajeni 1600-luvulla, ja 1700-luvulle tultaessa kaupungissa oli lähes 300 asutua tonttia, joiden lomassa oli pieniä aidattuja kasvimaita. Varakkaat porvarit omistivat taloutensa eri toimiin tarkoitettuja tontteja eri puolilla kaupunkia.

Katukuva oli 1700-luvun alussa vaatimaton. Turvekatot ja hirsipintaiset harmaat julkisivut olivat yleisiä. Yksinkertaisin rakennus oli yksihuoneinen savutupa. Savuhormilliset uunit tulivat yleisesti käyttöön vasta 1700-luvulla. Kun tuvan toiseen päähän lisättiin huone, saatiin sivukamaritupa. Pienemmästä huoneesta voitiin osa erottaa eteiseksi. Parituvaksi talo laajennettiin rakentamalla asuinhuoneet eteisen molemmin puolin. Eteisen tai tuvan perällä saattoi olla yksi tai useampia kamareita. Rakennus saattoi muodostua myös rivistä huoneita.

1700-luvulla kaupunki kasvoi vähitellen, koettelemuksista huolimatta. Kymnaasi ja hiippakunnan keskus siirrettiin Viipurista Porvooseen vuonna 1723, jolloin kaupunkiin muutti hallintomiehiä ja opettajia. Kirkkokatu ja Vuorikatu levennettiin ja suoristettiin ison vihan jälkeen nykyisiin linjoihinsa. Porvarit perustivat katujen varsille puoteja, rakennustoiminta oli vilkasta ja puutarhakulttuuri eli kukoistuskautaan. Asuintonteille istutettiin hedelmäpuita ja syreenimajoja. Puutarhatonteilla viljeltiin hedelmiä ja uusia kasvilajeja kuten tupakkaa ja perunaa. Kymnaasin tontille perustettiin uudenäikainen kokoelmapuutarha, jonne saatiin lajistoa Uppsalasta, Linnén kasvitieteellisestä puutarhasta. 1700-luvun lopussa näytepuutarhassa oli 340 kasvilajia viiteen ryhmään jaettuna: mausteet, lääke-, ruokajä koristekasvit sekä tekstiili- ja värikkäät kasvit.

Vuonna 1760 raivonnut tulipalo tuhosi suuren osan kaupungista. Tulelta säästyivät muun muassa 1700-luvun alussa rakennettu puukirkko, vastapystytetty lukiorakennus sekä köyhälistön asuinalue kirkon itä- ja pohjoispuolella. Ennen paloa eteiskamarituvat ja parituvat olivat yleisiä sekä säätyläisten että köyhemmän väen asuintoina. Palon jälkeen kauppiaiden ja virkamiesten keskuudessa alettiin suosia kuusi- ja kahdeksanhuoneista niin sanottua karoliinista pohjakaavaa, jossa keskellä, eteisen takana on sali ja molemmilla sivuilla on kaksi kamaria. Köyhemmillä alueilla parituvat ja sivukamarituvat pysyivät vallitsevina. Säätyläistonteilla niitä oli vaatimattomammassa sivurakennuksissa.

Hävityksen toistumisen pelossa kaupungin rikkaimmat porvarit rakensivat talonsa kivistä. Linnoitusmestari Gotthard Flensborgin johdolla rakennettiin kaksi kiviäitaa ja kuusi kivitaloa, muun muassa raatihuone, kauppias Holmin talo, kappalaisen talo sekä ns. Flensborgin talo linnoitusmestarin omaksi kodiksi. Talossa suositettiin mansardikattoa ja ne pyrittiin tekemään kaksikerroksiksi. Kesällä 1775 Kuningas Kustaa III:n vierailua varten kivettiin useita katuja, parannettiin toria, aidattiin pääkatujen varsilla olevia tontteja ja punamullattiin taloja.

Numerisin laiveeraus vuodelta 1789. Suurpalosta on kulunut kolmekymmentä vuotta. Monet kaupunkien edelleen tunnistettavat rakennukset erottuvat kuvassa, kuten myös kaupungin selvä pohjoisraja. Muutamia hedelmäpuiden säännöllisiä istutuksia näkyy rinteiden aidatuilla pajoilla. (Porvoon museo)

Vaikka rakennusten ilme on muuttunut vuosien varrella, voi Jokikadulla erottaa kustavilaisen kaupunki-ihanteen piirteet. Katutila on tiivis, kun kaksikerroksiset talot on rakennettu viereen kapean kadun varrelle. Nykyinen Vanha Porvoo on paljolti peräisin 1700-luvun loppupuolelta.

Ruotsalaisajalla kukkulalle kehittynyt kaupunki sai Venäjän vallan aikana eteläpuolelleen uuden empirekeskustan. C.L. Engelin vuonna 1832 suunnitteleman ruutukaavan oli määrä peittää alleen koko Vanha Porvoo. Kaava toteutui Rihkamakadun eteläpuolella ja Rauhankadun ja Linnankadun pohjoispuolella.

Empiren kaupunkirakenteelliset ihanteet jäivät Vanhassa Porvoossa saavuttamatta, mutta tyyliuunta vaikutti rakentamiseen. Empiretalot jaettiin kadun ja pihan puoleiseen osaan sydänseinällä. Poikittaissuunnalla saatiin aikaan huonejako. Paloturvallisuussyistä suositeltiin lehtevien puiden istuttamista ja hedelmäpuiden määrä kasvoi. Katunäkymiä rajasivat aidat, joiden yli näkyi paikoin syreenipensaiden ja hedelmäpuiden latvuuksia sekä muutamalla tontilla muotoon leikattu ja-lopou.

1800-luvun lopulla muotoutui kauppakatujen ilme, joka säilyi Jokikadulla ja Välikadulla. Puodit ja verstaat kadunvarsilla lisääntyivät, ja julkisivuihin avattiin näyteikkunoita.

Teollistuminen toi kaupunkiin työväestöä. Kaupunkirakennetta tiivistettiin ja moni kaalimaa ja puutarha sai väistyä rakennusten tieltä. Karjasuojia ja aittoja muutettiin asunnoiksi ja useat talot jaettiin pieniksi hella-

huoneiksi, jotka annettiin vuokralle. Samalla tontilla saattoi asua jopa toistakymmentä ruokakuntaa. Kiinteistön omistaja asui yleensä kadun varrella omassa talossaan. Tämä asuntojärjestelmä alkoi murtua vasta 1970-luvulla kaupungin sosiaalisen rakenteen muuttuessa.

Ensimmäisenä Vanhan Porvoon suojeluun heräsivät 1900-luvun alun kansallisromantikot. Porvoossa toimineet taiteilijat, Louis Sparre ja Albert Edelfelt, pyrkivät teoksillaan ja toiminnallaan edesauttamaan vanhan kaupungin säilyttämistä. Vuoden 1911 kaavasuunnitelma oli hyvästä pyrkimyksestä huolimatta suojelutavoitteiden vastainen. Kaavassa katuja oli suoristettu ja levitetty sen verran, että olemassa oleva rakennuskanta olisi vähitellen hävinnyt. Uudistetun kaavan mukaan rakennettiin muutamia taloja, jotka perinteisen rakennustavan myötä istuvat ympäristöön luontevasti. Kaava todettiin pian uhaksi Vanhan Porvoon säilymiselle ja se uusittiin vuonna 1936. Vuonna 1955 rakennettiin toinen silta, joka siirsi liikenteen painopisteen Vanhan Porvoon ja empire-Porvoon välille. Vuosina 1974 ja 1993 vahvistetuissa kaavoissa on suojelupyrkimyksiä vahvistettu. 2000-luvulla yksi kaupunkikuvan uhkakuvista on suureksi kasvava pihapuusto. Turistivirrat, elintason nousu, elintapojen muutokset sekä helposti saatavilla olevien, maailmanlaajuisesti kaupattavien, perinteiselle suomalaiselle rakennustavalle vieraiden rakennusaineiden ja valmiiden rakennusosien kirjo aiheuttavat muutospaineita rakennuksille, pihuille ja katutiloille ja lisäävät katukuvaan ja pihuille niille ennestään vieraita rakenteita.

Ohjeita rakentamaan ryhtyvälle

Savenvalajankuja Vanhan Porvoon reunalla. Kujalla kulkevat niin ihmiset kuin eläimet. Kulttuurin seuralaiskasvit löysivät elintilaa hiekkakujien pientareilta. (Porvoon museo)

Tämän rakennustapaohjeen alussa olevat erityismääräykset ovat sitovia asemakaavamääräyksiä. Ohjekappaleiden alkuun on lueteltu ne erityismääräykset, joihin tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Rakennettu ympäristö muodostuu erilaisista osista. Jokaisen osan, oli sitten kyseessä esimerkiksi katto tai sen rakenteet, ikkuna tai seinäpinta, korjaamisessa tulee huomioida yksittäisen rakennusosan sekä kokonaisuuden rakennus- ja kulttuurihistoriallisten arvojen säilyminen. Tässä rakennustapaohjeessa esitetyt ohjeet tarkentavat erityismääräyksiä ja antavat periaatteet Vanhan Porvoon rakennuskannasta ja pihapiireistä huolehtimiseen. Ne eivät ole työteknisiä toteutusneuvoja korjaamiseen tai rakennusten huoltoon, sillä näihin asioista on perusteellisia ohjeita uudessa rakennusperintöä käsittelevässä kirjallisuudessa ja Museoviraston korjauskortistossa, joka on vapaasti luettavissa viraston verkkosivuilla. Kirjallisuus- ja verkkosivuluettelo löytyy tämän julkaisun lopusta.

Sopimattomien materiaalien ja kasvien käyttö sekä vanhojen rakennusosien korvaaminen uusilla nakertavat kulttuuriperinnön aitoutta. Jokainen hukattu vanha rakennusosa on menetys kokonaisuudessa, josta Vanhan Porvoon viehätysvoima ja omalaatuisuus muodostuvat.

Historiallinen rakennus on ainutlaatuinen kokonaisuus, jossa tulipalon aiheuttamat tuhot ovat korvaamattomia. Tästä syystä palosuojaukseen ja paloturvallisuuden parantamiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Korjausten ja muutosten suunnittelussa sekä toteutuksessa tulee käyttää vanhojen rakennusten korjaamiseen erikoistuneita ammattilaisia. Pienikään yksityiskohta ei ole vähäpätöinen. Perinteisten, hyväksi havaittujen materiaalien ja työtapojen käyttöä sekä jatkuvaa ylläpitävää huoltoa ei voi liiaksi korostaa rakennusten ja pihojen hoidossa. Välttämättömiä korjaustyötä tehdessä tulee tavoitteena olla yksilöllinen rakennukseen sovitettu korjaaminen, jossa käsityötai-dolla on edelleen paikkansa.

Miljöönnön mittakaavan säilymisen kannalta on pihapuiden hoitaminen, sopivien puulajien valinta sekä pihamaan pinnoitteiden oikeanlainen vaaliminen erittäin tärkeää. Kulttuurin seuralaislajiston ja perinnekasvien säilyminen edellyttää pihapiirin eriluonteisten osien säilyttämistä ainakin osittain ja ylläpitoa perinteiseen tapaan.

Seuraavat kappaleet antavat ohjeita ja asettavat rajotuksia rakennusten eri osien korjaamiselle ja ylläpidolle.

Yleisiä ohjeita

Erityismääräykset 5§, 8§ ja 9§

Vanhan kaupungin kulttuuriarvot ja kokonaisuus ovat lähtökohdina kaikelle kehittämiselle ja rakennusperinnön hoidolle. Eri aikakausien kerroksellisuus on arvokas osa kaupunginosan historiaa. Tavoitteena on suojella rakennus- ja kulttuuriperintöä, ja siksi perinteisin, käsityövaltaisista menetelmistä valmistetut rakennusosat arvotetaan uusia, teollisia osia arvokkaammiksi. Jokainen rakennuskokonaisuus on ainutlaatuinen ja edellyttää aina tapauskohtaista harkintaa rakennussuojelullisia arvoja punnittaessa.

Ennen laajempaa korjausta tulee laatia rakennushistoriaselvitys (RHS), joka antaa tietoa rakennuksen historiasta, muutosvaiheista ja nykytilasta. Selvitys on työväline ylläpito- ja korjaussuunnitteluun, ja se laaditaan ennen korjaustöihin ryhtymistä. Sitä voidaan tarvittaessa täydentää, mikäli rakenteita avataan korjaustyötä tehdessä tai muuten saadaan lisää tietoa rakennuksen historiasta. Tehdyt huolto- ja korjaustyöt tulee dokumentoida tulevaisuuden varalle.

Maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää käyttö- ja huolto-ohjeen laatimista rakennuslupaa vaativissa toimenpiteissä.

Korjaussuunnittelussa on huomioitava tarpeet ja mahdollisuudet paloturvallisuuden parantamiselle. Huolellisella suunnittelulla paloturvallisuuden parantaminen voidaan toteuttaa vanhoja rakenteita kunnioittaen.

Vanha Porvoo on kaupunkiarkeologista aluetta. Muinaisjäännökseen ei saa kajota ilman lain nojalla annettua lupaa esimerkiksi kaivamalla, peittämällä, vahingoittamalla tai poistamalla, vaikka jäännös sijaitisi omalla maalla. Tarkoituksena on turvata muinaisjäännökseen liittyvän tiedon säilyminen sekä kaupunkien konkreettinen historiallinen jatkuvuus. Arkeologisesti arvokkaat alueet näkyvät liitekartoissa 1 ja 2. Rakennushankkeeseen ryhtyvän tai pääsuunnittelijan on oltava yhteydessä Museovirastoon kaikkien niiden muinaisjäännösalueita koskevien suunnitelmien osalta, jotka edellyttävät maahan kajoamista. Pienimuotoisten yksityisten maankäyttöhankkeiden arkeologisten tutkimusten kustannuksista vastaa valtio.

Flesborgintörmä on ollut jo kauan kivetty. Aidan yli näkyy syreenirivistö. Risteyksessä olevan talon ikkunat on myöhemmin vaihdettu pieniruutuisiksi ja katukiveys uudistettu. (Porvoon museo)

Kaupunkikuvallisesti erityyppiset alueet

Vanhan Porvoon rikas kaupunkikokonaisuus muodostuu luonteeltaan erilaisista alueista, jotka antavat lähtökohtia rakennussuojelulle. Kauppiat ja virkamiehet asettuivat kaupungin parhaille paikoille jokivarren ja raatihuoneen ja kirkon ympäristöön. Käsityöläiset valtasivat kaupungin etelä- ja pohjoisliepeet. Köyhimmät saivat tyytyä kirkosta itään sijaitsevaan vaikeapääsyiseen mäkeen. Myllykujan ympärille, syntynyt myöhäisempi reuna-asutus erottuu omaksi alueekseen.

Yhteiskuntaluokkien varallisuuserot kuvastuivat rakentamisessa ja pihan käytössä. Kauppiaiden ja virkamiesten tontit olivat suuria, talot komeita ja ajanmukaisesti koristeltuja. Kauppiastontteihin kuului huomattava määrä ulkorakennuksia ja pihalla kivettyjä varastoalueita. Köyhemmille alueille mentäessä mittakaava muuttui, ja rakennukset olivat ilmeeltään vaatimattomampia. Yksinkertaisin rakennus on miljöön oleellinen osa. Rakennuksen suhde ympäristönsä tekee sen arvokkaaksi.

Vanhassa Porvoossa on poikkeuksellisen paljon säilyneitä ulkorakennuksia, joiden alkuperäinen käyttö on ollut tarkasti rajattua. Aittoja on ollut kauppatavarain, elintarvikkeiden, suolan ja vaatteiden säilytykseen, erilaisia työtiloja ja verstaita käsityöläisille, karjasuojia, puu- ja heinävarastoja, talleja, kanaloita, saunoja sekä pikkuloita. Varsin tavallista on ollut kierrättää rakennusosia talousrakennuksiin, joista voi löytää vanhoja päärakennusten ikkunoita, ovia, hirsisiä tai heloja.

Eri alueilla on toisistaan poikkeavia ympäristön ominaisuuksia. Kauppakatu (Jokikatu, Rihkamakatu, Välikatu ja Kirkkokatu) sekä aukiot, kuten Raatihuo-

neentori ja Kirkkotori, ovat julkisempia kuin mutkittelevat sivukadut, ja niiden varrella olevat aukiot ja puistikot. Kauppiastonteilla yksityinen ja puolijulkinen alue nivoutuvat asteittain, kun taas asuntopihat on selvästi erotettu kadusta. Jokikadun ja rannan välisillä pihalla toimivat liikkeet ja ravintolat avaavat vanhoja puolijulkisia kauppiaspihoja nykypäivän kaupunkivieraalle.

Alueellinen jakautuminen näkyy myös pihojen rakenteissa ja kasvilajistossa. Lähes kauttaaltaan kivettyjä kauppias- tai käsityöläispihoja oli Kirkkotorin ympärillä ja keskiaikaisperäisillä kapeilla rantatonteilla. Pihakiveyksien kuvioinnilla ohjattiin sadeveden kulkua, kulkureittejä ja toimintoja, kuten varastointia. Kivettyillä tonteilla saattoi olla pieni ryytimä jossain nurkassa.

Isoja puutarhapihoja oli Jokikadun ja Välikadun välisessä rinteessä ja Kirkkotorin itä- ja pohjoisreunalla. Vaikeasti rakennettava rinne oli lämmin ja suotuisa arimpienkin kasvien kasvatukseen. 1700-luvulla suurin tontti kuului lääkeyrttejä kasvattaneelle apteekkarille. Pienet asuinpihat sijaitsivat pääasiassa ylhäällä kallioisella mäellä. Tulliaidan lähellä oli 1700-luvulla alueita pelkästään hyötypuutarhoina. Nykyinen Borgströmin puisto on osa pappilan silloista tupakkapellosta.

Palokujat ovat Vanhassa Porvoossa tonttien väliin jääviä kapeita rakentamattomia kaistaleita, joiden tarkoitus on ehkäistä tulipalojen leviämistä ja joiden kautta pintavedet ohjautuvat kohti jokea. Vanhan Porvoon palokujiin ei liity puuistutuksia.

Pääkadut oli kivetty varhain ja talojen väritys oli vaihteleva. Kuva Kirkkotorilta lienee 1900-luvun alusta. Martbagårdenin puutarhan aita rajaa katutilan tiiviiksi vaikka rakennus on sijoitettu pääosin Vanhan Porvoon alueella toteutumattoman empire-kaavan mukaiseen linjaan. (Porvoon museo)

Itäinen Pitkätatu. Vaatimattomammat rakennukset saivat vasta myöhemmin lautaverhoilun. Hiekkapinnat ja niihin liittyvä kasvillisuus ovat lähes tyystin hävinneet kujilta. (Porvoon museo)

Koulukuja 1900-luvun alussa (Museovirasto)

Ohjeita

Erityismääräykset 2§, 3§ ja 8§ ja 11§

Mainos- ja liikekylttien tulee olla pienehköjä. Muoviset tai valaistut kyltit eivät sovi vanhaan kaupunkiin. Myös ikkunateippaukset tai maalaukset tulkitaan luvanvaraisiksi liikekylteiksi tai mainoksiksi.

Markiisien tulee olla vaaleita ja julkisivuun sopivia. Markiisi ei pääsääntöisesti saa olla ikkuna-aukkoa leveämpi. Markiiseissa ei saa olla kuvia tai tekstejä.

Torikojujen tulee olla luonnonvalkoisella tai vaalean harmaalla kankaalla katettuja.

Väliaikaisillekin kioskeille ja muille vastaaville rakennuksille tarvitaan erillinen lupa, joka tulee hakea ennen rakennelman pystyttämistä. Kioskien pintamateriaaleiksi sopivat esimerkiksi lasi, maalattu tai patinoitu metalli ja puu. Muovi, lasikuitu tai vastaavat materiaalit, joita käytetään tyyppikioskeissa, eivät ole kaupunginosan miljööseen soveltuvia. Kioskia ei saa päällystää mainosteippauksin.

Katutilassa olevien terassien rajausten tulee olla ilmeeltään ja rakenteeltaan keveitä ja ilmavia. Mikäli rajausta tarvitaan, ovat sopivia materiaaleja puu, luonnonkuituköydet, kukkaruukut tai mustaksi maalattu metalli. Rajaus ei saa muodostua umpinaiseksi aidaksi sivusuunnassa tarkasteltuna. Muovisia, lasisia tai kankaalla peitettyjä kaiteita ei hyväksytä. Kaiteisiin ei saa kiinnittää mainoksia.

Terasseja ei saa korottaa katupinnasta erillisellä rakenteella, vaan katukiveys toimii terassin ”lattiana”. Mikäli katupinta on huomattavan epätasainen, voidaan osa terassista korottaa, siten että terassin kokonaispinta-alaan nähden korotus ei muodostu merkittäväksi. Tällöin korotetun terassipinnan tulee olla mahdollisimman lähellä katupintaa ja laudoitus tulee maalata mustaksi. Veden virtausta kadulla ei saa estää. Terassi on väliaikainen rakenne, eikä sen alta saa koskaan purkaa kiveystä.

Pelastusteiden avoimena pitäminen tulee huomioida pihoilla ja kaduilla uusia rakennelmia tai kevyitä varusteita lisättäessä.

Pelastustoimen kannalta on tärkeää, että kiinteistöjen osoitemerkinnot ja mahdolliset porras- tai asunonumerot ovat nähtävissä sekä päivä- ja yöaikana. Osoitenumero kannattaa pyrkiä sijoittamaan siten että se saa valoa.

Palokujat tulee pitää avoimina ja puhtaina sekä irtaimistosta, että maahan kertyvästä hiekoitushiekasta, lehdistä ja siemensyntyisistä puista tai pensaista.

Jokirannan laitureiden tulee pääsääntöisesti olla rannan suuntaisia, ns. kylkikiinnityslaitureita. Ponttonilaitureita ei sallita. Laitureiden ja niihin liittyvien portaiden tulee olla puisia, tervattuja tai tervapohjaisella puunsuoja-aineella käsiteltyjä. Laitureita ei saa muuttaa terasseiksi, eikä niihin saa tehdä kaiteita.

Persoonallinen kyltti huomataan ja muistetaan. Koolla ja räikeydellä erottuminen tekee ballaa katukuvalle, eikä liikekään erotu edukseen. Nykyisiä ja menneitä kylttejä. Vanha kuva Kirkkokadulta (Museovirasto)

Mäkisessä maastossa katot ovat oleellinen osa kaupunkikuvaa kauempaa tarkasteltuna, mutta myös lähietäisyydeltä katon materiaalit ja yksityiskohdat näyttävät jalankulkijalle. (Porvoon museo)

Katto

Vanhassa Porvoossa kattomaisema on rikas ja se erottuu selvästi osana mäkestä maisemaa. Erilaiset katemateriaalit, savupiiput, jalkarännit, räystäskourut, lapetikkaat, syöksytorvet ja kattoikkunat muodostavat rikkaan kokonaisuuden osana rakennusperintöä.

Vanhimmissa rakennuksissa kattoa kannattelevat hirsirakenteisten päätyjen ja väliseinien varassa olevat vuoliaiset. Myöhemmin käytettiin erilaisia kattotuoleja tai kattotuolien ja vuoliaiskaton yhdistelmää. 1800-luvun alussa turvekatto ja malkakatto olivat vielä melko yleisiä. 1700-luvun puolivälistä alkaen rakennettiin hienoimpiin taloihin mansardikattoja, joka väistyivät kustavilaisena aikana, kun muotiin tulivat antiikin vaikutteiden myötä matalat satula- ja harjakatot. Empiireaikana kattoihanne oli mahdollisimman loiva ja kadulta katsottaessa lähes näkymätön satulakatto. Musta palapeltikate sopi hyvin tähän. Huopa- ja peltikatot yleistyivät 1800-luvun lopussa. Rautapeltilevyjä käy-

tettiin 1880-luvulta eteenpäin. Vähävaraisilla pärekattot olivat yleisiä vielä 1930-luvulla ja sodan jälkeenkin materiaalipuute ylläpiti päreen käyttöä. Päre- ja lautakattoja on säilynyt uudempien katteiden alla. Ennen 1960-lukua, jolloin rullapelti valtasi markkinat, tehtiin peltikattoja galvanoidusta peltilevyistä. Peltiä käytettiin pääasiassa päärakennuksissa ja huopaa sivurakennuksissa. Riippukourut eivät liity porvoolaiseen kattomaisemaan, jossa vedenohjaus on perinteisesti tehty jalkarännein. Vedenohjauksen käytetyt syöksytorvet ovat oleellinen osa katumiljöötä. Ne rytmittävät katua ja tulevat lähelle kävelijää. Siksi niiden materiaaliin ja muotoiluun tulisi kiinnittää erityistä huomioita. Musta väri on vakiintunut hallitsemaan Vanhan Porvoon kattomaisemaa. Tiilikatto ei koskaan saavuttanut suosiota Porvoossa. Monissa taloissa on muutettu kattorakenteita ja -muotoa. Onnistuneet muutokset ovat osa arvokasta kokonaisuutta. Katto on aina tärkeä osa arkkitehtuuria.

Ohjeita

Erityismääräykset 5 §, 8 § ja 9 §

Peltikatto kuuluu päärakennukseen ja huopa ulkorakennukseen. Tämä arvojärjestys on syytä säilyttää katteita uusittaessa. Ennen katteen vaihtamista tulee tutkia onko vanha kate korjattavissa. Korjaaminen säästää paitsi rahaa, myös arvokasta rakennusperintöä.

Peltikaton tulee olla kone- tai käsinsaumattua peltiä ja se tulee varustaa jalkarännein. Pelti ei saa olla muovipinnoitettua. Katto tulee maalata mustaksi.

Poikkeuksen väristä muodostavat Rihkamatorin ympäristön kivitalot, joissa nykyinen katteen väri on punainen. Näissä rakennuksissa peltikate voi olla punainen tai musta. Alkuperäisen liuskekivikatteen palauttaminen on mahdollista.

Huopakaton tulee olla musta, sileäpintainen tiivissuomainen huopa tai kolmiorimahuopa. Palahuopaa ei hyväksytä.

Kirkon katteena tulee säilyttää tervattu paanukate.

Uudet katetyypit ja niiden detaljit eivät kuulu Vanhaan Porvooseen.

Kuparikate ei arvokkuudestaan huolimatta kuulu Vanhaan Porvooseen, kellotapulia lukuun ottamatta. Olemassa olevat kuparikatteet saa uusina kuparisina.

Savupiiput pitää säilyttää kattoremonttia tehtäessä. Savupiippujen tiiviys tulee tarkistuttaa ja tarvittaessa tehdä kunnostus ennen rakenteen peittämistä. Piipuissa oleva hormisto on osa talojen painovoimaista ilmanvaihtoa, joka ei toimi kunnolla ilman muurattuja hormoneja. Mikäli piippujen korjaaminen edellyttää purkamista, tulee vanha piippu dokumentoida ja tehdä uusi vanhan profiloidun muodon mukaisesti tai palauttaa aiempi profiiloitu ulkoasu. Hormisto kannattaa suojata piipunhatulla.

Uusien ikkunoiden avaaminen pihanpuoleiseen katonlapeeseen on mahdollista vain, mikäli uudet ikkunat eivät riko talon pihajulkisivun eheyttä. Uudet kattopintaan liittyvät ikkunat eivät saa näkyä missään katu-, puisto- tai jokinäkymässä. Uusien kattoikkunoiden avaaminen edellyttää aina lupaa ja tapauskohtaista harkintaa.

Suppilokeräinten ja syöksytorvien tulee olla sinkitystä pellistä valmistettuja ja profiilitaan pyöreitä. Vedenpoistojärjestelmät maalataan ensisijaisesti listoituksen tai julkisivun väriin. Myös katon väri on toisinaan mahdollinen. Syöksytorvien kulmissa tulisi hyödyntää peltisepän taitoja ja suosia teräviä kulmia tehdasvalmisteisten ryppyputkien sijaan. Syöksytorven sijaan ketju tai puinen vedenohjauskeppi voi olla mahdollinen ratkaisu.

Tarvittaessa katolle voi asentaa lumiesteen.

Kattovesiä ei saa ohjata siten, että ne valuvat oman tai naapurin rakennuksen perustuksiin. Vedet voi kuitenkin ohjata naapurin pihan kautta, mikäli se on maasto-olosuhteiden sekä pihan ja kadun korkeusasemien kannalta tarkoituksenmukaista ja mahdollista naapurin rakennukset ja piha-alue huomioiden. Veden ohjautumisesta katolta, pihoilta ja kaduilta tulee huolehtia siten, ettei siitä aiheudu haittaa rakennuksille. Perinteisesti pintavesiä on ohjattu pihojen kivetyillä kouruilla ja rakennusten välisillä palokujilla kohti jokea. Pintavesien valuntaa ei saa estää terassi- tai muilla rakennelmilla.

Uudet ilmanvaihtoon tai muuhun tekniikkaan liittyvät kattorakennelmat tulee liittää osaksi kattomaisemaa siihen soveltuvin pellityksin.

Suuria antennejä ja muita uuteen tekniikkaan kuuluvia varusteita ei saa kiinnittää katoille, mikäli ne näkyvät katunäkymässä tai vastarannalta.

Tiivis katutila tekee rakennusten julkisivumateriaaleista ja yksityiskobdista käsin koskeltavia. Patina ja yksilölliset ratkaisut ovat tärkeä osa kaupungin viehättävyyttä. (Porvoon museo)

Julkisivut

Julkisivut ovat talon merkittävin osa katukuvan kannalta. Eri aikakausina rakennetut osat kertovat sekä kaupungin että rakennustekniikan historiasta. Hyvin säilynyt julkisivu paljastaa rakentamis- tai korjausajankohdan ja kertoo siihen liittyvistä tyylipiirteistä. Ajallinen kerrostuneisuus on arvokas osa rakennusta ja katunäkymää.

Laudoitus

Hirsipintaisia kaupunkitalojen julkisivuja alettiin 1700-luvun kuluessa suojata laudoituksella, joka 1800-luvun alkuun asti oli leveä pystylauditus. Empiiren aikana julkisivu verhoettiin leveällä vaakapaneelilla, jonka viistetty sauma oli kivirakentamisen jäljittelyyn sopiva. Listoituksilla ja nurkkia peittävillä pilastereilla ja muilla antiikin aiheilla jäseneltiin julkisivua. 1800-luvun jälkipuolen kertaustyylien aikana paneeliarkkitehtuuri ja julkisivujen koristelu olivat huipussaan.

Raatihuone punamullattiin 1600-luvun puolivälissä, ja 1700-luvun loppupuoliskolla punaväriä näkyi muissakin taloissa. Keittomaali ei suojaa puuainesta. Ikkunoita ja listoituksia maalattiin enenevässä määrin pellavaöljymaalilla, joka oli väriltään sinertävää kimröökiharmaata, vihertävää umbranharmaata tai kel-

tamullalla sävytettyä keltaista. Empireaikana suosiota saivat pellavaöljymaalilla maalattu keltainen julkisivu valkoisin tai harmain listoituksin sekä aiempaa voimakkaammat värit.

Rappaus

Vuoden 1760 kaupunkipalon jälkeen rakennettiin muutamia rapattuja kivitaloja.

Rappaus voi olla puhdasta kalkkilaastia, hydraulista kalkkilaastia tai kalkkisementtilaastia. Laasti koostuu sideaineesta, joita ovat kalkki, hydraulinen kalkki tai kalkki ja sementti yhdessä sekä vedestä ja runkoaineesta, joka on hiekkaa. Ennen 1800-lukua käytettiin seinän muurausta myötäilevää yksikerrosrappausta. Savitiilen päällä tavallinen on kaksikerroksinen kalkkilaastirappaus, joka voidaan pitää ohuena, ja samalla täsmällisenä. Myös puutaloja on voitu rapata.

Pintalaasti voidaan värjätä tai kalkkimaalata. 1700-luvun alussa kivitalojen värityksessä suosittiin vaaleaa keltaista, valkoista ja vaaleaa harmaata valkoisin tai harmain listoin. Vuosisadan lopussa vaaleankeltainen vaaleanharmain tai roosanpunaisin listoin oli suosittu yhdistelmä. Kivitaloissa saatettiin käyttää myös voimakasta punaista. Pigmenttien kallis hinta rajoitti tummien sävyjen käyttöä.

Ohjeita

Erityismääräykset 1 §, 2 §, 3 §, 5 § ja 8 § ja 9 §

Julkisivua muuttavat toimenpiteet edellyttävät aina lupaa. Varmista tarvittava lupa rakennusvalvontaviranomaiselta.

Ulkolaudoituksen vauriot ovat tavallisimpia helmassa ja vaakalistoissa sekä vaurioituneiden syöksytorvien lähellä. Koko laudoituksen uusimiseen on harvoin tarvetta. Yleensä riittää laudoituksen paikkaaminen samanlaisella puutavaralla. Paikkalautoja voi joskus joutua teettämään. Sahattu puutavara ei sovi korvaamaan vanhaa höylättyä laudoitusta.

Mikäli koko laudoitus uusitaan, tulee sen noudattaa aiempaa tai alkuperäistä laudoitustyyppiä profiileiltaan ja ainevahvuuksiltaan.

Tuuletusraottomassa rakenteessa oikeat maalityypit ovat erityisen tärkeitä. Maalaamisessa tulee käyttää perinteisiä värejä ja maalityyppejä. Maalityypin tulee olla perinteinen pellavaöljymaali tai keittomaali. Ne läpäisevät kosteutta. Alkydiöljymaali ei ole perinteinen öljymaali. Muovisideaineiset maalit aiheuttavat kosteusteknisen riskin tuuletusraottomalle seinärakenteelle. Tuuletusrako on kehitetty julkisivurakenteisiin vasta uusien maalityyppien seurauksena, kun rakenne ei tiiviin maalipinnan myötä kuivunut.

Tippa- eli vesilista tulee tehdä puusta, eikä sitä saa pelittää. Lista johtaa veden pois hirsirakenteesta, joten sen kunnosta huolehtiminen suojaa hyvin rakennusta suuremmilta vaurioilta. Käytettävän puuaineksen laatuun ja suoruuteen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Listat on perinteisesti tehty höylätystä laudasta, jota tulisi käyttää myös korjauksissa. Lähes aina on parempi säilyttää alkuperäiset listoitukset ja korjata niitä.

Pelti-, alumiini- tai vinylilevyjä tai muita vastaavia tuotteita, jotka jäljittelevät puuta ei saa käyttää.

Puhelin-, sähkö-, tietotekniikka- sekä johtoasennukset tulee tehdä mahdollisimman huomaamattomasti, ja mieluiten pihajulkisivujen puolelle. Talotikkaat, syöksytorvet, tuuletusventtiilit ja muut vastaavat varusteet tulee maalata rakennuksen julkisivun tai listoituksen väriin.

Ovien katoksissa tulee suosia keveitä, perinteisiä peltikatoksia. Katokset maalataan mustiksi.

Rappauksen vauriot syntyvät yleisimmin veden aiheuttamina. Pienet vauriot ovat esteettinen haitta, mutta rikkinaiset syöksytorvet tai muut vastaavat ongelmanaiheuttajat tulee korjata pikaisesti. Kosteutta läpäisemätön maalipinta kalkkirappauksen päällä aiheuttaa rappauksen kosteana pysymistä ja irtoamista. Kalkkirappaus tulee aina maalata kalkkimaalilla. Mikäli rappaus on aiemmin maalattu silikaattimaalilla, voi maalauksen uudistaa samalla maalityypillä.

Rappauksen korjaukset tulee tehdä samalla kalkkipitoisella laastikoostumuksella kuin alkuperäinen rappaus. Liian sementtipitoisen laastin vedenimukyky on huonompi kuin kalkkilaastien, minkä seurauksena vanha kalkkilaasti saattaa korjausten myötä tuhoutua. Kalkkimaali ei pysy liian sementtipitoisessa laastissa.

Puuverhoillun piharakennuksen maalaamisessa saa käyttää vain puna- tai keltasävyistä keittomaalia. Päärakennukset maalataan keittomaalilla, mikäli tämä on rakennuksen aikaisempi väri ja rakennuksen tyyliin sopiva väri. Yleensä puuverhoilluissa päärakennuksissa tulee käyttää perinteistä pellavaöljymaalia.

Vanhassa Porvoossa tulee säilyttää rakennusten julkisivujen väritys. Mikäli rakennus on maalattu ulkovoauruksen tyyliin sopimattomalla sävyllä, tulee se seuraavan maalaustyön yhteydessä palauttaa takaisin alkuperäiseksi tai rakentamisajalle tyypilliseksi sävyksi. Ulkoväritystä muutettaessa tulee tehdä väritutkimus rakennuksen värihistorian selvittämiseksi. Värihistorian selvitys liitetään osaksi toimenpide- tai rakennuslupahakemusta. Väritutkimus ei välttämättä tarkoita johonkin löydettyyn sävyyn palaamista, mutta se lisää yleistä ja omistajan tietoutta rakennuksen vaiheista. Tämä on erityisen tärkeää, jos koko julkisivumateriaali uudistetaan ja myöhemmän tutkimuksen mahdollisuus menetetään.

Parvekkeita tai korotettuja, julkisivuun liittyviä terasseja ei saa tehdä. Ne eivät ole kuuluneet Vanhan Porvoon kaupunkikuvaan, eivätkä suomalaisen perinteiseen rakentamiseen. Parvekkeet näkyvät helposti häiritsevästi katukuvaan ja naapurien pihaille.

Kuistit

Kuisti on sisäänkäyntiä suojaava, rakennusrungosta ulkoneva huone tai avoin katos. Kuisteja lienee rakennettu jo keskiajalla, mutta ne yleistyivät vasta 1800-luvulla. Kuisti voi olla avo- tai umpikuisti, joka kevytrakenteisena voi olla eristämätön tai puolilämmin tila. 1940-luvun puoliväliin saakka kuistit olivat lähes poikkeuksetta eristämättömiä, ja vielä sen jälkeen purueristeisinä lämmittämättömiä. Suuret ikkunat tekevät kuistista valoisan ja miellyttävän. Kiintokalustukseen voivat kuulua komerot tai avattavat penkit.

Kuistin arkkitehtuuri voi poiketa muusta rakennuksesta. Myöhemmin rakennettu kuisti heijastelee oman rakennusaikakautensa ihanteita. Siksi empiretyylisessä talossa voi törmätä jugendvaikutteisiin. Runsaasti koristellut nikkarityyliset kuistit eivät ole Vanhalle Porvoolle ominaisia.

Kuisti on usein muuta rakennusta kevyemmin perustettu, mikä altistaa sen helposti vaurioille. Perustusten liikkuminen vaikuttaa kuistin rankorakenteiseen runkoon, jonka liikkuminen saa aikaan vaurioita kuistin katon ja talon seinäpinnan välisessä liitoksessa. Kylmä kuisti on altis kosteudelle, mutta yleensä rakenteet ovat hyvin tuulettuvia eikä ongelmia synny.

Ohjeita

Erityismääräykset 1 §, 2 §, 5 §, 6 §, 7 §, 8 § ja 9 §

Kuistiin liittyvä hienovaraiset yksityiskohdat tulee säilyttää korjauksissa. Paneloinnit, vuorilaudat, kiinteät penkit, komerot ja erilaiset koristeet ovat osa kokonaisuutta, joka kärsii näiden yksityiskohtien menetyksistä.

Kylmää kuistia ei kannata muuttaa lämpimäksi tai puolilämpimäksi tilaksi, sillä samalla menetetään vanhoja pintamateriaaleja.

Valoisat kuistit ovat arvokas osa rakennusta. Ne sopivat yleensä huonosti pesutilojen sijoittamiseen, vaikka tällä tavoin märkätilat on mahdollista saada varsinaisen rakennusrungon ulkopuolelle. Märkätilojen sijoittaminen kuistille johtaa yleensä koko rakenteen purkamiseen ja uudelleenrakentamiseen, jolloin pala rakennusperintöä menetetään. Jos kuisti kuitenkin päätetään uudistaa, tulee vanhoja rakennusosia, kuten ikkunoita ja ovia käyttää mahdollisuuksien mukaan myös uudella kuistilla. Rakennussuojelullisista syistä voi toisinaan olla hyvä ratkaisu tehdä kokonaan uusi kuisti märkätilaa varten, jolloin vanha kuisti voidaan säilyttää sellaisenaan.

Uusia kuisteja tai laajennuksia rakennettaessa tulee huomioida niiden vaikutus rakennukseen kokonaisuutena ja tuoda hienovaraisesti mukaan myös oman aikakautemme piirteitä.

Kuistien katoille ei saa lisätä parvekkeita, sillä ne eivät ole perinteisesti kuuluneet Vanhaan Porvooseen.

Ylinnä valoisa umpikuisti, jonka sisällä portaat ovat suojassa. Sisääntulopolkua on koristettu kasvein niin vauraassa kuin vaatimattomammassa talossa. Puolilämmin kuisti parantaa energiatehokkuutta, kun käynti ei ole suoraan lämpimän ja kylmän välillä. Myös avokuistilla on hyvät puolensa. Se suoja hyvin niin rappusia kuin ulko-ovea. Tässä puu on päästetty kasvamaan aivan liian lähelle kivijalkaa ja talon seinää. (Kuvat: alla Museovirasto, muut Porvoon museo)

Ikkunat

Aluksi ikkunat olivat pieniä luukuilla suljettavia aukkoja seinässä, joihin saatettiin laittaa virtsarakosta tai nahasta valmistettu kalvo. Ensimmäiset lasi-ikkunat tulivat Suomeen keskiajalla. 1700-luvun kustavilaisikkuna oli neli- tai kuusiruutuinen. Empireikkuna oli kuusiruutuinen ja siihen kuului usein pieni fortuska, joka helpotti tuuletusta. Mustaksi maalattuja valeikkunoita tehtiin sommittelun takia. 1800-luvun lopulla pystytettiin sylinteripuhallusmenetelmällä valmistamaan aiempaa suurempia laseja. Venäläisvaikutteiden tuloksena syntyi kolmiruutuinen T-ikkuna. Ikkunamuodot ja koot vapautuivat kansallisromantiikan aikana. 1900-luvun lopulla ikkunakoko on vaihdellut suurista maisemaikkunoista pieniruutuisiin, menneen ajan henkeä tavoitteleviin ikkunoihin.

Puhallettua lasia valmistettiin Suomessa 1930-luvulle ja vedettyä lasia 1970-luvulle saakka. Lasin elävästä pinnasta valo heijastuu kauniisti. Vanhat ikkunapuitteet ja karmit on valmistettu huolella valikoidusta, tiivistä puutavarasta. Kestävän materiaalin ansiosta puitteet on muotoiltu kevyiksi ja sisäänpäin oheneviksi, mikä lisää sisätilojen valoisuutta.

Ikkunat ovat perinteisesti sijainneet julkisivussa siten että lasin pinta on samassa tasossa vuorauksen pinnan kanssa. Vanha ikkuna on lähes aina korjauskelpoinen. Vaikka korjaus olisi työlästä, se maksaa vaivan. Lasin elävyys, puitteiden keveys ja kauniit yksityiskohdat puuttuvat teollisesti valmistetuista uusista ikkunoista.

Ikkunat ja ulko-ovet tuovat kaupunkiin ilmettä ja kertovat osaltaan talon historiasta. Varakkaissa taloissa ne olivat suurimpia ja runsaimmin koristeltuja. Ulkorakennuksiin ja pienempiin taloihin siirrettiin vanhoja ikkunoita ja heloja. Ikkunoiden koon, puitejaon, materiaalin, lasin tai helojen muuttaminen vaikuttaa koko katukuvaan. Vanhalla ikkunalla on suuri historiallinen

arvo. Vanhassa Porvoossa on säilynyt runsaasti vanhoja ikkunoita, mikä vaikuttaa merkittävästi katukuvaan ja talojen historialliseen ilmeeseen. Tästä arvosta kannattaa pitää kiinni.

Ovet

Laveista laudoista rakennettu lankkuovi on vanhan kaupungin vanhin ovityyppi. 1700-luvulla alettiin asuinrakennusten pääovina käyttää peiliovia, ja lankkuovet siirtyivät vähitellen piharakennuksiin. Peiliovet olivat aluksi yksinkertaisia, mutta muuttuivat 1800-luvun lopulla kertaustyylien myötä runsaasti koristelluiksi. Erittäin yleinen oli kapea pariovi, josta yleensä käytettiin vain toista puolikasta. Kun kauppapuodit yleistyivät, ilmesivät katukuvaan myös taitettavat oviluukut.

Vanha ovi edustaa rikasta suomalaista käsityöperinnettä. Korjaaminen kannattaa ja saattaa olla myös halvempaa kuin uuden oven hankkiminen.

Helat

Vanhimmat helat taottiin seppien pienissä paajoissa. Ne olivat kalliita arvoesineitä, jotka käytettiin uudelleen, jos ovia tai ikkunoita vaihdettiin. Helat olivat taidokkaasti koristeltuja. 1800-luvulla aloitettiin tehdasvalmisteisten ovi- ja ikkunahelojen käyttö. Ulkorakennusten ja pirttien saranoissa, lukoissa, painikkeissa ja vetimissä säilyi kauemmin kansanomainen tyyli.

Ohjeita

Erityismääräykset 1 §, 2 §, 5 §, 6 §, 8 § ja 9 §

Vanhat ikkunat kaikkine osineen (karmit, puitteet, helat ja lasit) tulee kunnostaa ja säilyttää mahdollisimman pitkään.

Ikkunoiden tiivistäminen, käyntien ja heloitusten tarkistaminen ja esimerkiksi lisälasin asentaminen parantavat vanhojen ikkunoiden lämpöaloutta ja toimivuutta. Tiivistäminen poistaa vedon, joka aiheuttaa kylmyyden tunteen. Korjaamiseen ei tarvita lupaa, ellei ikkunoiden ulkonäköä muuteta.

Mikäli ikkunat kaikesta huolimatta uusitaan, tulee mittojen, karmi- ja puiteprofilien, materiaalien, väri-tyksen, heloituksen ja liittymisen ulkoseinään vastata mahdollisimman hyvin alkuperäistä tilannetta. Liittyminen vanhaan seinärakenteeseen on suunniteltava huolella. Julkisivun reliefivaikutelma, eli ikkunan uloimman lasin suhde syvyysuunnassa julkisivupintaan, ei saa muuttua. Ikkunoiden uusimisen yhteydessä on huomioitava toimenpiteen vaikutus rakennuksen ilmanvaihtoon, ja huolehdittava että asuntoihin saadaan riittävästi korvausilmaa myös muutosten jälkeen. Helat ja ikkunalasit voi kierrättää uuteen ikkunaan.

Jos ikkunat on aiemmin muutettu rakennuksen tyyliin sopimattomiksi, on ikkunoita uusiessa mahdollista palata puitteiden vanhaan ruutujakoon ja detaljointiin, mikäli näistä on tietoa ja vanha jako soveltuu uuteen julkisivulaudoitukseen. Ikkuna-aukkojen muuttamista tulee harkita tarkasti. Tietoa vanhasta ikkunajaosta voi löytyä rakennusvalvonnan arkistosta tai Porvoon museon kuva-arkistosta.

Ikkunat ovat talon silmät ja ovi käyntikortti!

Sisään lankeava valo piirtää sirot puitteet esiin. Vanhat ikkunapuitteet ovat tiheäsyisestä männystä valmistettuja, kestäviä ja siroja.

Kunnostetut ikkunat ja ovet ovat paitsi kaunis, myös taloudellinen vaihtoehto. Kunnostettuja ikkunoita on helppo huoltaa ja ylläpitää.

Kunnostamalla vanhoja rakennusosia säilytät ja lisäät talosi rakennushistoriallista arvoa.

Taitava puuseppä korjaa vanhojen ikkunoiden ja ovien puuvauriot ja tarvittaessa tekee uudet vanhojen mittojen mukaisesti.

Ikkunat ja ovet tulee maalata perinteisellä pellavaöljymaalilla. Lasit kiinnitetään pellavaöljykitillä, ei silikonilla tai listoilla.

Ranta-aittojen luukut ja ovet on maalattava mustiksi. Pellavaöljymaalin sijaan voi ranta-aittojen ovissa käyttää mustaksi sävytettyä tervamaalia tai tervaa.

Uusien ikkunoiden karmien ja puitteiden tulee olla puiset. Muoviset, alumiiniset tai muut vastaavat ikkunamateriaalit eivät ole hyväksyttäviä.

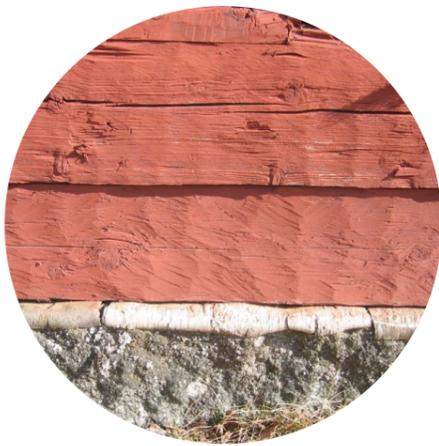
Kunnostettaessa tai uusittaessa ikkunoita tai karmeja tulee seinän ja karmien väli tiivistää pellavariveellä tai muulla sopivalla luonnonmateriaalilla. Polyuretaanin käyttö ei sovi vanhan rakennuserännön hoitoon.

Vanhaan taloon sopii vanha ovi. Uudet tehdasvalmisteiset, muovimaalein maalatut puristeovet ja antiikkijäljitelmat ovat vanhassa ympäristössä sopimattomia.

Ovet tulee ensisijaisesti korjata. Uudemmat puusepäntyönä tehdyt ovet voivat olla arvokas osa rakennuskokonaisuutta, vaikka ovi ei olisikaan rakennukseen tyyllisesti sopivin.

Ulko-ovien tavallisimmat vauriot ovat alaosassa, jossa lumi ja kosteus ovat saattaneet lahottaa alimpia puuosia. Jos vanha hyvänmallinen ovi joudutaan vaihtamaan, on uuden teettäminen entisen mallin mukaan paras vaihtoehto. Vanhan oven voi tallettaa ullakolle muistoksi jälkipolville.

Vanhat helat voi hyvin käyttää uudelleen. Vanha hela on osa rakennuskokonaisuutta, joka köyhtyy, jos liian moni osa korvataan uudella.

Kantavat rakenteet

Kellarit ja kivijalat ovat talojen vanhimpia osia. Rakennukset on pystytetty samojen perustusten päälle yhä uudelleen. Hirsirungot ovat puukaupungin näkymätön ydin. Rakennusmateriaali ja -tekniikka ovat antaneet puitteet, joiden myötä puukaupungille ominaiset mittasuhteet ja muodot ovat kehittyneet.

Perustukset ja kivijalka

Perustuksen tehtävänä on siirtää rakennuksen paino ja rakennukseen kohdistuvat kuormat alla olevan maaperän kannettaviksi, siten ettei rakennus tai sen osa painu, nouse tai liiku sivusuunnassa. Perustustapaan vaikuttavat maaperän ominaisuudet, kuten routivuus, maa-aineskerrosten paksuus ja pohjaveden pinnan korkeus. Vanha Porvoo on rakennettu pääosin moreenimaalle, kalliolle ja harjun hiekalle. Kuivalla maalla hirsirakennus on yksinkertaisimmillaan perustettu nurkkakivien päälle. Joskus maaperä on edellyttänyt syvempää perustusta. Maan alle tehtiin antura, joka oli leveämpi kuin siitä alkava perusmuuri. Tarvittaessa perusmuurin alle tehtiin hirsinen arina, joka huonoimmilla maalajeilla voitiin varustaa paalutuksella. Kivijalasta voidaan lukea rakennuksen historiaa. Korkeus, kivityö ja muuraustapa kertovat rakenteen iästä ja niiden avulla voidaan erottaa eri aikoina rakennetut osat.

Porvoossa suurimpiin taloihin rakennettiin kellari luonnonkivestä tiiliholvein. Kellari voi olla koko talon kokoinen tai vain pieni kuoppa talon alla. Vanhassa Porvoossa osa kellareista on päällä olevia rakennuksia vanhempia. Osa kellareista voi olla peräisin keskiajalta, ja siksi ne ovat erityisen arvokkaita.

Hirsitalossa on yksinkertainen, massiivinen rakenne, joka kestää hyvin muodonmuutoksia. Vaurioiden korjaaminen on yksinkertaista. Korjaamisessa tulisi aina käyttää puuta. Vaurion aiheuttaja tulee poistaa.

Alapohja

Multapenkki on alapohjarakenne, jossa matalaa, laastilla tiivistettyä kivijalkaa ja alinta hirttä vasten luotiin turvetta tai muuta täytettä eristeeksi. Lattialankkuja kannattelivat runkoon kiinnitetyt vasat. Lattiarakenteiden kunto ja eristeen lisäämisen tarve tarkastettiin irrottamalla seinän viereiset laudat. Multapenkin kuuluu olla keskeltä eristämätön, jolloin huoneesta kulkeutuva lämpö estää perustusten routavauriot. 1800-luvulla ryhdyttiin käyttämään täytepohjarakennetta eli ns. rossipohjaa. Molempiin rakenteisiin kuuluu alustan tuuletus, jonka puutteellisuus on yleisin alapohjien ongelmien aiheuttaja. Vakavimmat lahovauriot aiheuttaa lattiasieni, joka pystyy rihmastonsa avulla saamaan kosteutta hyvinkin kaukaa, vaikka itse rakenne olisi kuiva.

Hirsirunko

Suomalaisissa hirsirakennuksissa on jo toista tuhatta vuotta käytetty lamasalvostekniikkaa. Vaakasuuntaisesti asetetut hirret on sovitettu toisiinsa varaamalla eli veistämällä hirret huolellisesti yhteensoviviksi. Nurkkaliitokset, tapitukset ja karat jäykistävät rakenteen. Alin ja ylin hirsikerta sitovat ikkuna- ja oviaukkojen katkoman kehikon yhteen. Kivijalka kantaa nurkkien ja väliseinien kohdalta. Hirsiseinä on massiivinen rakenne, jolla on monta tehtävää. Se on sekä kantava rakenne että lämmöneriste. Hirsiseinä myös varaa lämpöä ja tasaa kosteusvaihtelua. Yksiaineisena se on toimintavarmempi ja kestää muodonmuutoksia paremmin kuin kerroksellinen seinärakenne.

Kivijalka ja siihen liittyvät yksityiskohdat kuten ladonta, rappauspinta, saumausmuoto, kiven käsittely ja tuuletusluukut ja niiden ritilät tuovat eloa kaupunkikuvan.

Muista huolehtia alapohjan tuuleuksesta avaamalla luukut luukut kesäksi. Verkot pitävät kutsumattomat vieraat poissa.

Korjauksia tehdessä on syytä huolehtia huolellisesta tiivistyksestä ilmavuotojen estämiseksi. Tiivistys tulee tehdä luonnonmateriaaleilla, jotka toimivat samalla kosteusteknisesti hyvin puun kanssa.

Ohjeita

Erityismääräykset 2§, 6§, 8§, 9§, 13§ ja 14§

Rakenteellisiin korjauksiin on syytä kysyä ohjeita asiantuntijalta. Rakenteita muuttavat korjaukset edellyttävät aina toimenpide- tai rakennuslupaa.

Perustuksen pettämiselle voi olla syynä perustuksen olosuhteiden muutos, routa tai muutokset maaperän kaltevuudessa ja veden kulkeutumisessa. Vaurio etenee yleensä hitaasti, joten ennen korjaamista kannattaa rauhassa seurata tilannetta muutama vuosi. Jos nurkat ovat pysyneet paikoillaan, kaatuneesta kivijalasta ei hirsirakenteisessa talossa ole välitöntä haittaa. Rakenteellista korjausta vaaditaan, kun perustusten liikkuminen aiheuttaa haitallisia muutoksia talon muissa osissa.

Ensisijaisen tärkeää on poistaa vaurion aiheuttava rakenne tai muu syy. Vaurioita aiheuttavat esimerkiksi puurakenteita vasten tehdyt betonivalut, puutteellinen vedenohjaus, maaperän muuttuneet kosteusolosuhteet, runsaat ilmavuodot tai maanpinnan kohoaminen, joka ohjaa veden perustuksiin tai rakenteisiin. Korjauksuunnittelussa tulee olla hyvissä ajoin yhteydessä naapurin ja kaupungin kanssa hyvien ratkaisuvaihtoehtojen kartoittamiseksi.

Kellareita ei saa muuttaa asuintoimintoihin tai vastaaviin tarkoituksiin varatuiksi tiloiksi. Käyttötavan muutoksista johtuvat rakenteelliset muutokset edellyttävät aina rakennuslupaa.

Multapenkkiä ei lähtökohtaisesti kannata muuttaa rossipohjaksi. Jos vanhat eristeet ovat kuivia, voi niiden päälle tarvittaessa lisätä uuden kerroksen hengittävää eristettä kuten turvetta. Huonetilan ja multapenkin välisestä ilmatiiviydestä huolehtiminen on tärkeää, ettei korvausilma huonetilaan tule eristeen läpi. Multapenkin lävitse kulkevat tuuletuskanavat, jotka pidetään kesäisin auki ja talvisin kiinni.

Sekä rossipohjan että multapenkin tuuletuskanavat ovat usein etenkin piholla jääneet nousseen maanpinnan alle. Kanavat on kaivettava esiin alapohjan tuuletuksen varmistamiseksi.

Korjauksessa tulee aina huolehtia alapohjan tuuletuksesta.

Salaojituksen tekeminen talojen ympärille on vaativaa, eikä sitä lähtökohtaisesti pidä tehdä. Salaojitus voi kui-

vattaa maata liikaa, mistä voi aiheutua perustusvaurioita. Salaojitus voi muuttaa myös naapurin perustuksen olosuhteita.

Hirsiseinän ulko- tai sisäpuolista lisäeristämistä mineraali- tai selluvillalla tai muilla eristeillä ei saa tehdä, koska sisäpuolinen lisäeriste aiheuttaa kosteusteknisen riskin, ulkopuolinen lisäeriste massiivirakenteen lämmönvarauskyvyn alenemisen ja arkkitehtonisen ilmeen heikentymisen. Massiivirakenteiden kuivumiskyky ja pitkäikäisyys ovat oleellinen osa niiden kestävyttä ja energiatehokkuutta. Rakennusrungon korjaukset tulee aina tarkastella tapauskohtaisesti ja varmistaa rakenteen rakennetekninen toimivuus.

Ilmatiiviyden parantaminen on toimiva ratkaisu energiatehokkuuden parantamiseen. Savirappaus, kuitulevyt ja pinkopahvi mahdollistavat puurakennukseen kuuluvan sisäilman kosteutta tasaavan ominaisuuden ja kosteudenläpäisykyvyn säilymisen. Massiivirakenteiden kuivumiskykyyn vaikuttavat oleellisesti sekä ulko- että sisäpinnan käsittelyt, joiden tulee olla kosteuttaläpäiseviä. Tiivistämistä kannattaa harkita huone kerrallaan. Jos interiööri on säilynyt, menetetään toimenpiteellä ainutlaatuista rakennuserintöä. Silloin kannattaa tyytyä karmirakojen sekä jalka- ja kattolistojen taustojen tiivistämiseen pellavariveellä ja pihvi-kaistoilla. Ilmatiiviyden parantamisen yhteydessä on huolehdittava korvausilman saannista huonetiloihin.

Hirsirakenteen vauriot johtuvat yleensä kosteudesta. Lahovaurioita voi löytyä ikkunoiden alta, yläpohjan kohdalta- sekä alimmista hirsistä. Alimman hirren vaihto eli ”kengittäminen” on perinteisesti kuulunut multapenkkirakenteen huoltoon. Rossipohjassakin se voidaan joutua uusimaan, mikä ei kuitenkaan ole tavanomaista huoltotyötä.

Kivirakennuksissa runkovauriot johtuvat yleensä perustusten liikkumisesta. Veden jäätyminen rappauksen tai tiilien huokosissa voi aiheuttaa vaurioita. Ennen korjaamista selvitetään, eteneekö vaurio. Vauriot voivat olla vanhoja, eivätkä edellytä toimenpiteitä. Etenevän vaurion synn selvittäminen ja poistaminen on tärkein toimenpide. Mikäli halkeamien korjaaminen katsotaan välttämättömäksi, tulee korjauksessa käyttää samoja laasteja kuin taloa rakennettaessa.

Uudet sokkelit eivät saa olla kivilaatoin verhoiltuja.

Sisätilat

Vanhan asuinrakennuksen tilaratkaisut kertovat ihmisten elämästä talossa. Sisätilat paljastavat ajan väritysihanteita ja käsityötapoja. Vanhan kaupungin sosiaalinen rakenne on nähtävissä myös rakennusten sisustuksissa.

Savutuvissa savu nokesi seinät. Juhlapäivinä sisätiloihin tuotiin puiden oksia, pärepunoksia tai kankaita koristamaan tiloja. Vasta savupiippujen yleistyttyä sisätiloja ryhdyttiin kaunistamaan pysyvämmiin. Vanhimmat sisäkatot ovat yleensä höylättyä lautta, joka saattaa olla erilaisin maalauksin koristeltu. Vanhimmat hirsiseinät ovat veistettyjä ja usein sisäpuolelta piiluttuja. Niiden peittäminen ryhdyttiin varallisuuden salliessa. Seinien koristelu edellytti niiden tasaisuutta. Hirsien koloja täytettiin erilaisilla seoksilla, joissa saattoi olla savea tai sahajauhusta sekä jauholiisteristä tai liimasta tehtyä kittiä. Saumat voitiin täyttää myös puukiiloilla, kangassuikaleilla tai sanomalehtien yleistyessä niistä ja liisteristä tehdyllä massalla. Hirsirakennusten sisäpuolelle tehtiin myös koko seinän peittäviä savirappauksia, joilla tiivistettiin hirsien välisiä saumoja ja parannettiin ilmatiiviyttä. Rappausta ei tehty uuteen, painumattomaan hirteen, ja siksi sen alla saattaa olla vanhempia pintakäsittelyitä. Joskus savirappauksen päälle tehtiin pintakerros kalkkilaastilla.

Seinien maalaamiseen käytettiin liimamaalia. Pohjavärillä maalattua pintaa koristeltiin roiskekuvioilla tai sablonimaalauksilla.

Ennen pinkopahvin markkinoille tuloa kattoja ja seinä saatiin paperoita pienemmällä arkeilla tai pingotetulla säkkikankaalla. Myös sanomalehtiä ja lumppupaperia käytettiin tähän tarkoitukseen.

Kustavilaisella ajalla sisätiloissa pyrittiin yksinkertaisuuteen. Värit olivat vaaleita ja listoitus yksinkertaista. Katto oli sileä ja valkoinen, mahdollisesti maalaus- tai kipsikoristein varustettu. Lattiat olivat useimmiten maalaamattomat, hienoimmissa taloissa parkettia. Seinäpinta jaettiin tavallisesti peilirakenteiseen rintapaneeliin, sileään seinään ja ylänauhaan. Hienoimmissa saleissa rintapaneelin yläpuoliseen seinään kiinnitettiin nauloilla pellavakangas, joka kuviointi vaihteli kehys-

maalauksista maisemiin. Tärkeä asumismukavuutta parantava keksintö oli kaakeliuunin kiertoahormisto. Avotakat alkoivat väistyä varaavien uunien tieltä. Huonetilojen korkeutta kasvatettiin parantuneen lämmityksen myötä.

Empiren myötä antiikin aiheet saivat suosiota. Seiniin saatettiin maalata telttakankaan tai pylväikön jäljitelmiä. Lattiat maalattiin ja seinän vierellä kiersi erivärinen kehystys, joka erotettiin keskiosasta kapealla tummalla nauhalla. Mattojen käyttö yleistyi.

1800-luvun kertaustyyli hylkäsivät rintapaneelin, mutta keittiössä ja eteisessä saatettiin käyttää korkeampaa helmiponttipaneelia. Seinien sablonimaalaus kävi vanhanaikaiseksi, sillä teollisia rullatapetteja oli saatavissa ja niiden hinnat laskivat oleellisesti 1800-luvun lopussa. Lattiat maalattiin edelleen.

Kansallisromantiikan myötä tuli saataville kotimaisten suunnittelijoiden tuotteita. Koristeornamentit yleistyivät ja kiintokalusteet saivat keskiajan jälkeen uudelleen suosiota. Lattioiden lisäksi maalaamatonta puupintaa suosittiin uudella tavalla ovissa, paneeleissa, listoissa ja jopa hirsiseinissä. Käytännössä kertaustyylien vaikutus jatkui läpi jugend-kauden.

1920-luvulla klassisististen aiheiden käyttö tuli jälleen muodikkaaksi. Hillityt värit, koristeet ja symmetria olivat ajalle tyyppillisiä. Asuntojen sisäkorkeus madaltui, ja huonekalut saivat talonpoikaisia vaikutteita. Seinät, katto ja lattia tehtiin tasaisiksi vaaleiksi taustoiksi. Maalamatonta puuta pidettiin sopimattomana. Tapeteissa ja korkkimatoissa käytettiin pientä kuviointia. Peilioviet olivat vielä yleisiä, mutta uutuuksena esiteltiin sileät vanerioviet, joita elävöitettiin matalalla kehyslistalla. Kaakeliuunit olivat suoria ja sileitä. Niiden rinnalla suosittuja olivat peltikuoriset uunit.

Sisätiloihin sovitettujen wc- ja kylpyhuonetilojen yleistyminen alkoi vasta sotien jälkeen. Vanhassa Porvoossa siirtyminen ulkokuoneista ja vatipesusta kohti nykyajan mukavuuksia tapahtui melko hitaasti peruskorjausten yhteydessä viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana.

Seinämaalaukset Solitanderin talosta

Ohjeita

Erityismääräykset 1§, 2§, 5§, 6§, 7§, 8§ ja 9§

Märkätilaa, vesipistettä, tulisijaa, julkisivuja, ullakkotilan käyttöönottoa tai rakenteita koskevat muutokset edellyttävät aina rakennuslupaa. Hae tarvittava lupa rakennusvalvonnasta ennen kuin toimit.

Märkätilojen rakentaminen vanhaan taloon on haasteellista ja edellyttää aina ammattitaitoista suunnittelua. Vanhoja vesikalusteita ja valaisimia voi säilyttää, ovathan ne osa rakennuksen historiaa. Märkätiloja suunniteltaessa kannattaa tutkia myös talousrakennusten käyttömahdollisuuksia. Saunan, laadukkaiden pesutilojen sekä kodinhoitoon tarvittavien tilojen sijoittaminen vanhaan tai uuteen ulkorakennukseen voi hyvin olla mahdollista. Silloin päärakennukseen riittävät pienemmät märkätilat, mikä on yleensä rakennusteknisesti parempi vaihtoehto.

Asuintilojen laajentaminen kylmiin ullakkotiloihin ei ole suositeltavaa. Ullakkojen rakentaminen aiheuttaa helposti ongelmia yläpohjan tuuletuksessa. Riittävän lämmöneristyksen saaminen ei yleensä ole tilankäytön kannalta mahdollista. Kattotuolien silpominen vähentää rakenteiden rakennushistoriallista arvoa ja voi aiheuttaa ongelmia. Avoimella ullakolla kattorakenteiden kuntoa on helppo seurata ja vuotokohtat huomaa heti.

Mikäli ullakolle rakennetaan, tulee kattorakenteiden tuuletukselta huolehtia riittävällä tavalla. Ullakolla tulee olla riittävästi tilaa uuden eristekerroksen tekemiseksi. Liian ohut eriste aiheuttaa lämmön häviämistä eristeen läpi ja jään muodostumista katolle ja räystäälle. Kosteutta läpäisemätön eriste voi aiheuttaa ongelmia erityisesti liitoksissa vanhoihin eristeisiin. Uusia ikkunoita voi sijoittaa pääsääntöisesti vain talon päätyihin, mikäli ne sopivat luontevasti niihin. Katonlappeseen tehtävät ikkuna on mahdollinen vain pihan puolella, mikäli se ei näy katu- tai jokinäkymässä, kattolape on riittävän jyrkkä ja ikkuna soveltuu rakennukseen ja sen pihamiljööseen.

Uudisrakentaminen ullakolle voi tuoda mukanaan ki-

ristyviä poistumistie- ja palo-osastointivaatimuksia, joiden toteuttaminen on usein kallista ja saattaa hävittää rakennuksen kulttuurihistoriallisia arvoja.

Vanhat vialliset sähköasennukset ovat yleisimpiä tulipalojen aiheuttajia. Kiinteistöjen omistajien tulee huolehtia sähköasennusten kunnossapidosta. Vanhat asennukset voi tarkistuttaa palo- ja henkilöturvallisuuden varmistamiseksi. Uudet sähköasennukset on parasta tehdä pintavetoina, rakenteita rikkomatta. Vanhan mallisia kiinnikkeitä, kytkimiä ja rasioita on saatavana. Niitä käyttämällä tekniikasta ei tule silmiinpistävää.

Uunit, kiintokomerot ja portaat ovat olennainen osa rakennuskokonaisuutta. Uunit ja hormit ovat osa painovoimaista ilmanvaihtoa. Ne tulee säilyttää ja sovitaa asuntojen korjauksissa osaksi kokonaisuutta.

Koneellinen ilmanvaihto ei sovi vanhaan rakennukseen. Painovoimaista ilmanvaihtoa ei pidä korvata koneellisilla ratkaisuilla. Painovoimaista ilmanvaihtoa voi tehostaa uunilämmityksellä ja oikein sijoitetuilla korvausilmaventtiileillä. Märkätilojen ja keittiön ilmanvaihtokanavien läpivienteihin voi asentaa vetoa parantavan tuulihatun. Märkätilojen vetoa voi tarvittaessa tehostaa puhaltimella, mutta ne eivät saa estää painovoimaisen ilmanvaihdon toimintaa.

Vanhat listoitukset, uunit, portaat, sisäovet, sisäkatot, lattiat, kiintokomerot, mahdolliset maalauskoristelut ja tapetit ovat arvokkaita rakennusperinnön osia, joiden hoitoon ja kunnostamiseen tulee tarvittaessa käyttää rakennuskonservattoria. Jos korjauksissa poistetaan uudempiä rakennusainekerroksia, kuten lastulevyjä, voi niiden alta löytyä vanhan kiinteän sisustuksen säilyneitä osia. Kaikki kerrostumat kannattaa dokumentoida. Pääsääntöisesti vanhoja rakennusosia ei pidä purkaa. Vain vanhoilla rakennusosilla on kulttuuri- ja rakennushistoriallista arvoa. Seinä- tai kattomaalauksia on mahdollista konservoida. Vanhan talon sisätilojen korjauksessa tulee tukeutua perinteisten menetelmien ja materiaalien käyttöön. Kannattaa sallia vinoutumat

ja patina. Liika oikominen ja uudistaminen hävittävät vanhan tilan elävyyden.

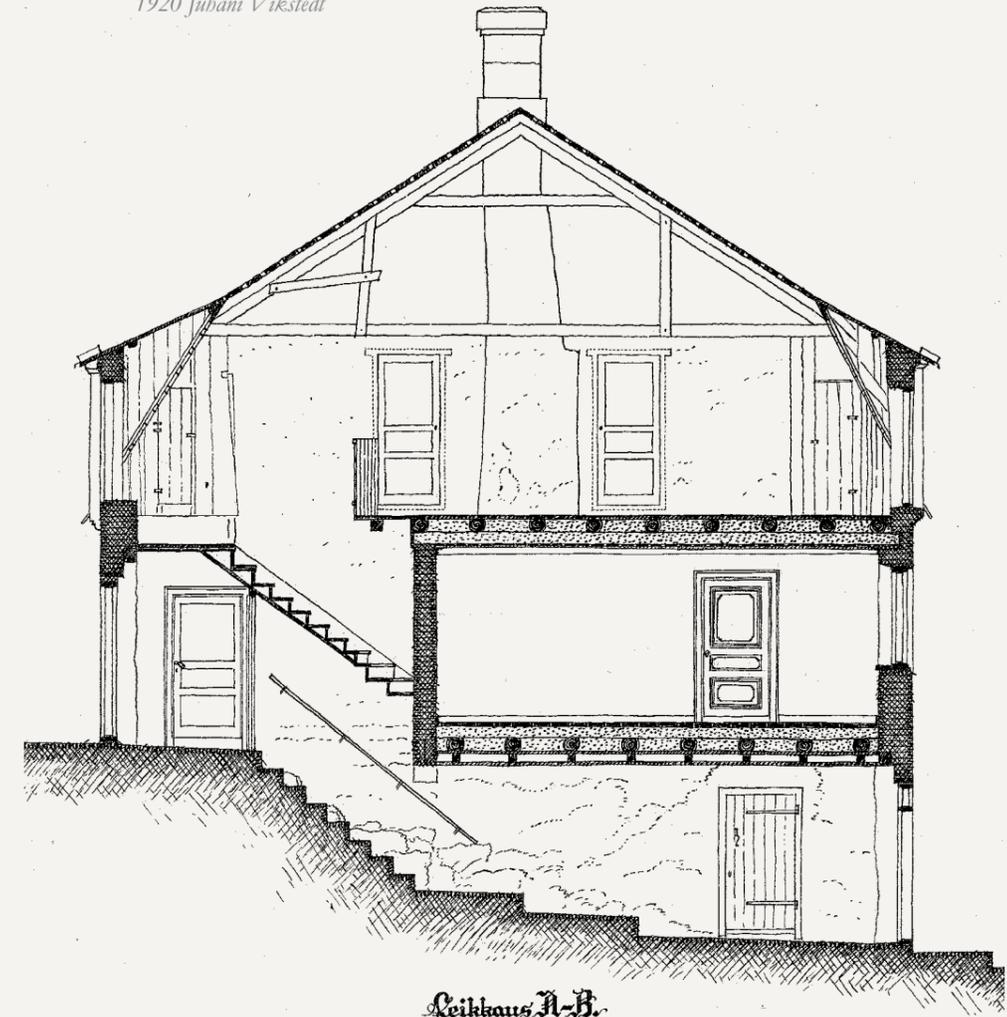
Talon vaihtaessa omistajaa kohdistuu sisätiloihin uusia vaatimuksia ja toiveita. Vanhaan rakennukseen ei lainsäädännön puitteissa tarvitse kohdistaa samoja vaatimuksia kuin uudisrakentamiseen. Vanhojen sisäseinien poistaminen tai kulkuaukkojen laajentaminen ei ole suositeltavaa. Ne ovat aina lupaa edellyttäviä huoneistomuutoksia.

Savirappauksella tehtyä tiivistys- ja lisäeristyskerrosta ei pidä rikkoa hirsien esiin ottamiseksi, mikäli se ei ole rungon vaurioiden korjaamisen kannalta välttämätöntä. Tällöinkään ei koko huoneen rappausta kannata pudottaa alas. Savirappausta voi paikata ja elvyttää ja sen pinta sopii maalattavaksi tai tapetoitavaksi.

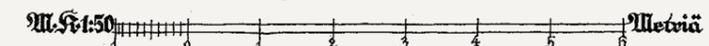
Vanhaa rakennusta nykyaikaistettaessa pitää unohtaa uudisrakentamisen ratkaisut. Toimintoja voidaan ryhmitellä totutusta poikkeavalla tavalla, jos asumistotumuksissa joustetaan.

Pinkopahveja ja seinälle pingotettuja kankaita on mahdollista kiristää, mikäli ne ovat löystyneet. Seinien pinnoitteita ei kannata poistaa turhaan. Vanhat tapetitkerrokset tiivistävät seinää ja toisaalta aitoa tyylihistoriaa säilyy seuraavillekin sukupolville löydettäväksi.

Mittauspiirustus Flensborgintalosta TKK
1920 Juhani Vikstedt

Entinen Flensborgin talo Norwoossa.
rakennettu 1700-luvun loppupuolella.
Mittauspiirustus

Suurilla tonteilla oli puutarha yleensä erotettu pihatilasta aidalla. Hyötypuutarbassa oli usein suorat käytävät ja kohopenkit. Kasvimaiden reunassa kasvatettiin muun muassa viinimarjoja ja karviaisia. Kulmissa saattoi olla hedelmäpuu. (Porvoon museo)

*Pienellä tontilla Koulu-
kujan varrella oli vuonna
1914 tallattua talouspihaa
jossa kapea, biljattain
kivetty käytävä jobtaa
pääsisäänkäynnille. Tytön
takana vasemmalla on
hedelmäpuuta. Sadevesi
kerättiin katolta tynnyriin.
(Porvoon museo)*

*Lähes kokonaan kivettyjä
pihoja oli useita Jokikadun
varrella ja kirkon torilla.
Kuva 1900-luvun alusta.
(Museovirasto)*

Talousmuodot pihossa

Puutarhatontteja oli pääasiassa kaupungin itäosissa. Kujien pientareilla kasvoi monilajisia niittyjä. Kuvan puutarhapihat oli rajattu säleaidoin ja kivimuurein (Kaupunkisuunnittelu)

Vanhassa Porvoossa on tunnistettavissa neljä erilaista pihatyyppiä. Vaikka pihojen käyttö on muuttunut, erottuu useallan pihalla varhainen perustyyppi ja vanhat toiminnalliset osat. Vanhan Porvoon pihatyyppiä ovat kivettyt kauppias- ja käsityöläispihat, isot tontit, joilla oli talouspiha ja puutarha, pienet asuinpihat ja hyötypuutarhatontit. Pihojen rakenne on peräisin ajalta, jolloin kauppiaat ja käsityöläiset harjoittivat ammattiaan kotona ja pihapiirissä, ja pihaa kalustettiin tarvittavilla välineillä. Varakkaat porvarit myös omistivat taloutensa esilaisiin toimiin tarkoitettuja tontteja eri puolilla kaupunkia.

Kauppiaspihat olivat lähes kauttaaltaan kivettyjä, koska niitä käytettiin varastointiin. Pienet kasvimaat sijoitettiin suojaisaan nurkkaan tai aurinkoiselle seinustalle. Kiveyksen ladonnan kuviolla ohjattiin sadeveden kulkua, kärryjen kulkureittiä ja käsityöammattiin liittyviä toimintoja. Lähes kauttaaltaan kivettyjä kauppiastalojen tai käsityöläisten pihvoja oli Kirkkotorin ympärillä ja kapeilla rantatonteilla.

Isoja tontteja, joilla on ollut talouspiha ja puutarha, on useassa korttelissa. Talouspihoja rajasivat rakennukset, karjasuojat ja varastot. Ammatissa ja taloudessa käytetty pihan osa, kulkureitti sekä seinustat olivat usein kivettyjä. Vauraampi väki kivesi koko talouspi-

han, koska mukulakiveys oli helppo harjata puhtaaksi ja se kesti rinnemaastossa syöpymättä kovatkin sateet. Ylhäällä mäellä vähäisemmän väen talouspiha oli paikoin tallattua pihakettoa, paikoin avokalliota. Puutarha rajattiin talouspihasta säleaidalla tai pensain. Jos tontilta purettiin rakennus, sen paikalle saatettiin perustaa kasvimaata tai puutarha. Pihapuutarhoissa oli pääasiassa keittiökasvimaita, mutta jo 1700-luvulla raadin pöytäkirjat kertovat myös tuottoisista marjapensaista ja hedelmäpuista. Varakkailla porvareilla oli myös koristekasvi-istutuksia ja oleskeluun tarkoitettuja alueita, kuten syreeniaidalla rajattu kukkatarha tai syreenimaja.

Pienet asuinpihat sijaitsivat pääasiassa kallioisella mäellä, missä asui köyhempää kansaa. Alun perin pienille mökeille ei kuulunut lainkaan pihamaata. Sittemmin nekin erotettiin aidalla kadusta. Istutuksille oli vain vähän tilaa. Kallioisilla pihoiilla maa muhevoitui vähitellen, ja pienialaiset puutarhat ovat nykyisin reheviä.

Hyötypuutarhatonteilla suurin osa tontista oli kotitarveviljelyssä. Kasvimaalla oli keskikäytävä, poikkikäytävä ja kohopenkit ruudukkona. Hedelmäpuut ja marjapensaikat olivat rivissä reunalla. Ruudukko ei ollut säännöllinen vaan noudatti luontevasti maaston muotoa varsinkin kallioisilla tai epäsäännöllisen muotoisilla tonteilla.

Rikkamakatu 4:n isosta puutarhasta otettiin valokuvia vuonna 1911. Puutarha oli jäsenetty kaarevin linjoin ja aidattu erikseen muusta pihasta. Etnalan käytävää reunustivat korkearunkoisiksi leikatut hedelmäpuut ja ruusupensaat. Puutarhan pohjoisnurkassa kasvoi bieskoivu. Puiden alla oli nähty, jolla mutkitteli kivetty polku. Sen reunoilla näkyy paikoin reunuskasveja. (Porvoon museo)

Kaartuva sorapintainen ajokäytävä johtaa sivurakennuksille. Sisäänkäyntien edustat ja seinustat ovat mallikelpoisesti kivettyjä. Nuori koivu ei kuulu seinustalle. (Porvoon museo)

Pihakulttuurin kehitys

Pihoja käytettiin ennen monenlaiseen toimintaan ja pihatila jakautui eriluonteisiin osiin. Paljaat kalliit, kivetyn pinnat, tallattu pihatanner, kedot ja nurmet, perennapenkkit sekä kasvimaat vaihtelivat pienialaisesti ja tarkoituksenmukaisesti. Aurinkoisesta avoimesta pihasta erottui selvästi puolivarjainen hedelmäpuutarha. Perinteiset hoitotavat ja kasvupaikkojen kirjo muodostivat elinympäristön poikkeuksellisen rikkaalle kasvilajistolle.

Samassa pihapiirissä on vuosisatojen kuluessa asunut välillä enemmän ja välillä vähemmän perheitä. Kun sivurakennuksia muutettiin asunnoiksi, tuli tontin pihapiiristä monen perheen yhteinen. Pihatilaa ei jaettu yksityisiin osiin, vaan vanha jako 'kovaan' pihapintaan ja 'pehmeään' puutarhamaahan säilytettiin. Kasvimaasta kehitettiin 1900-luvun jälkipuoliskolla usein hyötypuutarha ja siitä edelleen oleskelupuutarha.

Pihojen käyttö muuttuu yhä jatkuvasti ja vähitellen. Kivettyjen pintojen, pihaketojen, hyötykasvimaiden ja koristeistutusten tarve ja hoitomahdollisuudet vaihtelevat omistajan ja tilanteen mukaan. Nykyisin autopai-

kat vievät yhä enemmän tilaa. Pihojen hoito on yksipuolistunut ja kasvupaikkojen kirjo on kaventunut. Silti monilla pihoiden erottuu yhä varhainen perustyyppi ja pihan osien väliset luonne-erot. Se tekee niistä ainutlaatuisia.

Perinteiset hoitotavat ja kasvupaikkojen kirjo muodostavat yhä elinympäristön poikkeuksellisen rikkaalle kasvilajistolle. Kasvillisuusinventointien tulokset osoittavat että lajisto on muuttunut ja vanha lajisto on köyhtynyt. Vanhoille kulttuuriympäristöille leimallisia kasvilajeja on hävinnyt tai huomattavasti harvinaistunut. Tämä johtuu pääasiassa puiden lisäämästä varjoisuudesta sekä, leikattujen nurmikoiden pinta-alan laajentumisesta ja maata peittävien terassien rakentamisesta. Onneksi monilla aurinkoisilla pihoiden on säilytetty pihaketoja ja ryytimää. Joillekin pihoiden on palautettu kasvimaat kohopenkkeineen tai pihaketoja käyttäen paikallista pihan maaperää ja kompostimul-taa. Näin on pystytty säilyttämään pihan maaperään kätkeytyvät siemenet, ja vanhan kulttuurin seuralais-lajit sekä kulttuurikasvit voivat itää ja säilyä.

Pihatilat

Vanhassa Porvoossa yksityiset pihapiirit ovat selkeästi julkisesta katutilasta ja toisista tonteista erotettuja. Pihatilat ovat pieniä, yllätäviä ja yksilöllisiä. Rajaavat elementit ovat pieni-piirteisiä ja tilan tuntu tiivis. Pihoiden on lämmin pienilmasto, sillä rinnemaasto suuntautuu lounaaseen, varjostavia puita on vähän, rakennukset ovat matalia ja aidat estävät tuulen ja ilmavirtaukset. Kaltevuodeltaan vaihteleva rinnemaasto lisää pihatilan jännitettä ja yksilöllistä luonnetta. Pihaa voivat luontevasti jäsentää muutamat istutukset ja erilaiset pihaniityt, kalliit sekä tarkoituksenmukaiset kiveykset ja sorapinnat. Talousrakennusten taustoilla on yhä kapeat palokujat, joiden kautta sadevesi juoksi pois pihoiden kaduille.

Pienet viitteet maassa kertovat pihan vanhasta käytöstä. Maa tiivistyi kärrynpyörien alla ja eniten kulukselle alttiita kohtia kivettiin. Entisten perennapenkki- ja kiveyksen paikka erottuu ruohikossa vähän syvemmän vihreänä, samoin vanhat kasvimaat. Käytävien kohdat ja karjan käymä, tiivistynyt tai joskus kivetty talouspiha erottuvat kuivempina ja huonommin kasvavina kohtina. Maaperässä on säilynyt aikaisemman kasvis-ton siemeniä, jotka saattavat itää päästessään maan

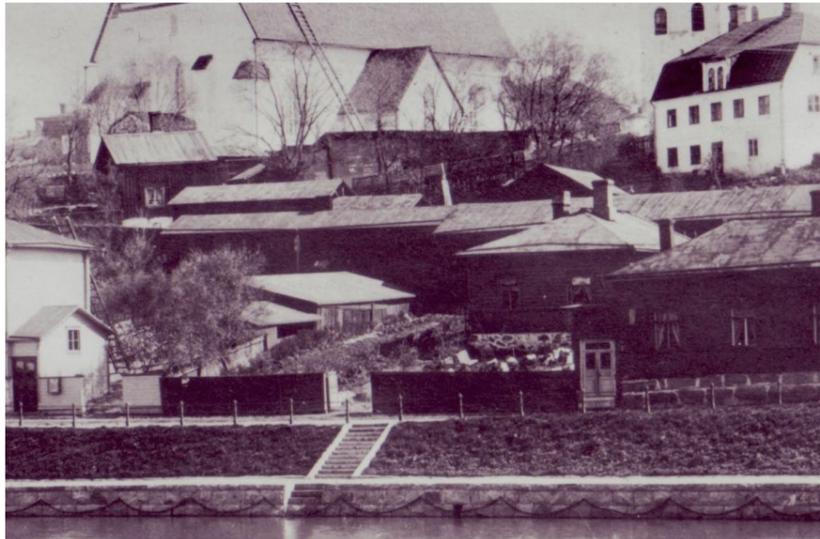
pinnan lähelle. Entiset istutuskohdat ovat yhä koholla ja käytävät painanteina. Sorakerroksen tai nurmikoton alla voi olla vanhoja kiveyksiä.

Kaarevat pihakäytävät seurasivat luontevinta ja hel-pointa kärryn kulkureittiä portilta sisäänkäynnille ja vajalle. Vauraampi väki kivesi koko talouspihan, koska mukavuuksien oli helppo harjata puhtaaksi ja se kesti rinnemaastossa syöpymättä kovatkin sateet. Joillakin puutarhapihoilla oli pääkäytävän vierillä kesäkukka-tai perennaryhmiä. Kallioisten maiden pienemmällä pihoiden oli yleensä tiivistynyt pihatanner ja polkuina kuivaa ketoa. Mutta myös joillakin pienillä pihoiden oli kivettyjä polkuja.

Kasvimaan paikka on monilla tonteilla vanhastaan va-kiintunut. Joillakin tonteilla se on yhä samassa paikas-sa kuin 1830-luvun palovakuutuskirjan asemapiirros osoittaa. Kaupunkirakenteen tiivistyessä moni kaali-maa ja puutarha sai väistyä rakentamisen tieltä.

Palokujat tai palosolat olivat pihojen perimmäisiä ja näkymättömiä osia rakennusten taustalla. Niillä oli kuitenkin tarkoituksensa, sillä ne estivät palon leviämistä suoraan rakennuksesta toiseen. Palon sattuessa niiden kautta päästiin katoille sammuttamaan lentäviä kipinöitä. Niillä oli merkitystä myös sadeveden pois ohjaamisessa.

Pihan vanha arvojärjestys ja uudet rakenteet

Jokikadun varrella oli vuonna 1893 isolla tontilla puutarhassa oleskelualue ja kasvimaata. Niiden välistä johti käytävä talousrakennuksille, jotka sijaitsivat taustalla. Pallomaiseksi leikatut salavat ovat naapurin puolella aidan takana. (Porvoon museo)

Kullakin asialla on arvonsa mukainen paikka pihalla. Portilla on tärkeä asema katujulkisivussa, samoin aidan yli katutilaan kaartuvilla pensasaidoilla ja hedelmäpuiden oksistolla. Portti on julkiseen katutilaan välittävä ja yksityistä tilaa leimaava kohta, joka antaa ensimmäisen mielikuvan talon asukkaista. Tähän on toisinaan pihan puolella istutettu syreenipensas tai leikattu puu. Todennäköinen köynnöskasvi portin koristeeksi on ollut humala. Monilla tonteilla koko portin seutu on kivetty.

Pääsisäänkäynti oli alun perin pihan puolella. Sen edusta oli pihan arvokkain osa. Sitä korostettiin kiveyksellä ja istutuksilla. Useissa 1900-luvun alun kuvissa näkyy sisäänkäynnin vierellä matalia istutuksia ja reunuskasveja. Monilajiset perenna- ja kesäkukkaistutukset näyttävät olleen yleisiä. Ajan ohjekirjoissa varoitettiin istuttamasta kasveja rakennuksen viereen, jottei kosteus nousisi hirsiseinälle. Käteväntä oli kivetä koko seinusta ajokäytävään asti ja sijoittaa puutarha erilleen arvokasrakennuksista.

Kesäisin pihatilasta nautittiin ja siellä tehtiin askareita. Pienilläkin pihalla nostettiin pihalle pitkä penkki. Suurimmilla pihalla tiloja rajattiin kasvillisuudella ja oleskelupaikkaa kaunistettiin istutuksilla. Syreeniaidat ja lehvämajat tulivat muotiin 1700-luvulla. Muu-

tamalla suurimmilla puutarhapihalla oli 1700-luvulla huvimaja ja kukkatarha. Vanhanajan tuoksuvat ruusut olivat tärkeitä 1800-luvun lopusta lähtien. Iltahämärissä tuoksuvia kasveja, kuten illakkoa ja heliotrooppia, kasvatettiin yleisesti. Huonekasveja tuotiin kesäksi ulos. Ne asetettiin lajin valontarpeen ja sateenkeston mukaan pihalle, usein sisäänkäyntiä tai miellyttävää kohtaa korostamaan.

Pihapuut olivat harvinaisia ja 1900-luvun alkuun saakka ne olivat aina muotoon leikattuja. Leikattuja pihapuita käytettiin korostamaan arkkitehtuuria tai pihan oleskeluun käytettyä osaa. Vain muutama tällainen leikattu puu on säilynyt jatkuvasti hoidettuna 2000-luvulle. Useassa isoksi kasvaneessa puussa näkyy merkkejä leikkaamisesta. Myös hedelmäpuut pidettiin leikkaamalla halutussa muodossa ja tuottavina. Isoiksi kasvaneet pihapuut ovat 2000-luvun alussa muuttaneet monen pihatilan luonteen ja mittakaavan täysin.

Pihan merkitys asuntoon liittyvänä ulkotilana on kasvanut. Korkealla aidalla suojatut pihatilat sopivatkin oleskeluun erinomaisesti. Uudet katokset ja maasta kohotetut terassit murentavat historiallista aitoutta. Ne muuttavat pihan luonnetta, peittävät rinnemaaston jännittävän muodon ja vievät elintilaa ainutlaatuiselta kasvillisuudelta.

Ohjeita

Erityismääräykset 13§, 14§, 15§ ja 16§

Kirkkokatu 9:n pihalla on sisäänkäynnin vieressä seinustalla kasvatettu daalioita 1900-luvun alussa. Seinustalla erottuu parsa muita korkeampana monilajisessa perennaistutuksessa. Rakennuksella on tavalista korkeampi sokkeli, eivätkä istutukset peitä vuorilandoitusta. Kevyet tuolit ovat siirrettävissä sesongin kauneimpien kukkien viereen tai valon ja varjon mukaan pihan miellyttävimpään paikkaan. Sorapinnan alta näyttää pilkkottavan mukulakiveys. (Porvoon museo)

Pihatilan jäsenyys eriluonteisiin osiin, vanhat pihakiveykset ja ryytimaan vanha maaperä siemenpankkeineen ovat ainutlaatuista kulttuuriperintöä. Mieti ratkaisuja, joissa arvokkaat ja vanhat osat säilyvät eikä uusi ota hallitsevaa roolia.

Uudet toiminnot ja niihin liittyvät rakenteet tulee sovittaa hienovaraisesti vanhoille pinnoille sopivimpaan paikkaan. Ulkorakennuksia kannattaa käyttää osana pihan toimintoja. Materiaali- ja rakennekysymyksille löytyy yleensä aina ratkaisuja vanhoista pihan rakennustavoista soveltuvia. Pinnan tasaamiseen perinteinen keino on kuoppien tasaus soralla tai hiekalla.

Uusi puutarhakatos ei saa näkyä kaduille eikä varjostaa naapurien pihaa. Materiaalien tulee olla perinteisiä, muotokielen yksinkertaista ja keveää. Terassien tai katosten alta ei saa purkaa vanhoja pihakiveyksiä. Katokset ja terassit edellyttävät aina tapauskohtaista harkintaa Vaporassa ja rakennuslupaa.

Sisäpihoilla kahviloiden ja ravintoloiden ulkoterassina ensisijainen vaihtoehto on käyttää vanhaa pihapintaa ja sopeuttaa kalusteet siihen. Mikäli pihapinta on huomattavan epätasainen saa terassin tarvittaessa tehdä

lautarakenteisina vanhan pihapinnan tai kiveyksen päälle. Korotetun terassipinnan tulee olla mahdollisimman lähellä maanpintaa ja musta. Veden virtausta pihalla ei saa estää. Lautarakenteinen terassi on väliaikainen rakenne, eikä sen alta saa koskaan purkaa vanhaa kiveystä. Terassirakennelmat tulee voida poistaa kiveystä vaurioittamatta. Terassien rajausten tulee olla ilmeeltään ja rakenteiltaan keveitä ja ilmavia. Materiaaliksi sopivat puu, luonnonkuituköydet, kukkaruukut tai mustaksi maalattu metalli. Muovisia, lasisia tai kankaalla peitettyjä kaiteita ei hyväksytä. Kaiteisiin ei saa kiinnittää mainoksia.

Pihapuina tulee suosia hedelmäpuita. Kun pihalle saadaan valoa ja lämpöä, voidaan säilyttää ja palauttaa monilajisia ketoja ja ruohikkoa, pieniä kasvimaata ja koristeistutuksia.

Kun sivurakennus muutetaan asunnoksi ja tontti jaetaan hallinnonjakosopimuksella osiin, tulee miettiä tarkoin yksityisen ja yhteisen pihatilan suhde. Pihapiirissä tulisi säilyttää sen vanha rakenne. Pihaja ei saa jakaa tonttien sisäisillä aidoilla tai muilla rakenteilla. Tonttien väliset aidat tulee säilyttää.

Kiveykset

Pihoilla voi paikoin olla jopa satoja vuosia vanhoja kiveyksiä. Ensin kivettiin ajoporttien ja vauvavajojen edustoja. Sadevesikourujen linjat kivettiin pihan pintaan, jotta virtaava vesi ei syövyttänyt kaltevaa pihaa eikä ohjautunut rakennusten alle. Vesikourut erottuvat selvinä painanteina ja ladontakuvioina. Paikoin pihakiveyksessä on suuremmilla kivilä muodostettuja kuvioita kuten kaari-aihe oven edustalla tai ajolinjat portilta. Joillakin kauttaaltaan kiveytyillä kauppaspihoilla on ladottu linjoja ja ruudukkoita. Niillä on saatettu merkitä erilaisten tavaroiden varastointia tai pysäköintiä. Puutarhassa oleskelupaikan pintana oli sora tai pihaniitty.

Kauppaspihojen vanhat kiveykset antavat pihatilalle ainutlaatuisen luonteen. Se menetetään, jos piha muutetaan puutarhamaiseksi. Maassa tai seinustoilla säilyneet ammattiin liittyvät rakenteet ovat vielä harvinaisempaa kulttuuriperintöä. Jos välttämättä halutaan tehdä istutuksia lähes kauttaaltaan kiveytyyn pihaan, on paras istuttaa pensas tai hedelmäpuu kiveyksen lomaan.

Hiekoitussepeleitä ja -sora kertyy nopeasti peittäväksi kerrokseksi. Pihatoran alla voi olla piilossa vanha kiveys. Hiekoitetuilta kulkuväyliltä tulisi joka kevät harjata pois hiekoitussepeleitä.

Pihapinnalla sadevesikourut ovat kauniisti mukulakivistä ladottuja. Ne muodostavat kiveyskuviossa hienon jäsenmyksen ja korostavat maaston muotoa. Kiveyksen lomasta on vettä imeytyneet maaston ja istutusten juuristoalueille. Jokikatu 10 kauppaspihan kiveyksessä kulkevat sadevesijurit suuntaa vaibtaen, yläpiballa vinosti poikittain ja alapiballa rakennusten suuntaisesti. Pihan valaisimet oli kiinnitetty rakennusten seiiniin. Katolta kerättiin sadevesi kesäaikana tynnyreihin. (Porvoon museo)

Myös uudet vedenohjauksourut tulee tehdä mukula- tai nupukiviä kourun pohjalta käyttäen. Betonikourut eivät kuulu Vanhan Porvoon piharakenteisiin.

Vanhat katukiveykset tehtiin erikokoisista mukulakivistä. Noppakivet ovat uusi kiveystyyppi. Tässä Flensborgintörmen vanha kiveys. Natalia Linsénin kuva vuodelta 1898 (Museovirasto)

Sadeveden ohjaus

Uuseimmilla pihoilla pintavesiongelma on kohdannut asukkaat jo vuosisatoja sitten, kun piha oli vielä nykyistä vilkkaammassa käytössä. Silloin ongelma ratkaistiin pihan pinnan muotoilulla niin, että vesikouruille tehtiin selvä vietto. Kourut ohjattiin palokujiin, kadulle tai suoraan jokeen. Rinteessä sadevesikourut jatkuivat useamman tontin läpi. Kattojen sadevesi kerättiin sulana aikana tynnyreihin ja käytettiin kotitaloudessa tai kasteluun.

Sadevesi on tärkeä luonnonvara. Pihan kasvillisuus tarvitsee maahan imeytyvää sadevettä. Pihapinnalle tuleva sadevesi kastelee ja viilentää kuumenevat pihakiveykset.

Sadevesiviemäreiden kaivaminen maan pinnan alle on usein turhaa. Se on haitallista, jos työssä rikotaan vanhaa pihakiveystä. Viemärointi ja tehokas salaojakuivatus voi muuttaa oleellisesti maaperän kosteustasapainoa, mistä voi aiheutua vaurioita rakennuksen perustuksille ja arkeologisille kerrostumille. Oleellista on ohjata vesi pois perustuksista. Sadevesien johtaminen putkissa palokujiin toimii vain, kun putkien ritilät puhdistetaan riittävän usein.

Kulttuurimaakerrokset kasvavat vähitellen, jos eloperäisiä materiaalia ja veden mukana kulkeutunutta materiaalia ei kerätä pois. Varsinkin palokujiin ja suojaosille seinustoille kertyy nopeasti veden kulkua muuttava kerros lehtikarikkeesta, tomusta ja hiekoitusshiekasta. Myös kasvavat puuntaimet muuttavat maan pinnan kallistuksia. Tonttien rajoilla ja palokujissa on tärkeä säilyttää korkeusasemat. Veden kulku ei saa estyä eikä matalien perustusten tuuletus tukkeutua. Palokujat tulee tarkastaa ja puhdistaa lehtikarikkeesta vuosittain varsinkin niillä pihoilla, joiden läheisyydessä on puita. Maan pinnan noustessa jäävät matalat kivijalat ja tuuletuskanavat maan pinnan alle. Lahovaurioiden välttämiseksi tulisi monissa paikoissa seinän vierillä maan pintaa laskea ja suunnata kaltevuus rakennuksista pois päin.

Ohjeita

Vanhat kiveykset ja ammattiin liittyneet rakenteet tulee säilyttää.

Kiveys ja sadevesikourut tulee joka kevät harjata puhtaaksi. Kouruihin kasvavat puuntaimet tulee kitkeä kiveyksistä. Myös palokujat on puhdistettava ja tarkistettava, että vesi virtaa esteettömästi palokujaa pitkin eikä talojen alle.

Lahovaurioiden välttämiseksi voi maan pintaa laskea seinän vierillä mahdollisuuksien mukaan ja suunnata kaltevuutta rakennuksista pois päin. Ylimmän pintaan ja heinäputtaat juuristoineen voi poistaa rakennusten vierestä ilman mitään virallista lupaa, sillä maan pintakerros on nuorta, eikä sisällä arkeologisia maakerroksia.

Uusia kiveyksiä tulee tehdä vain, jos on oikeasti tarvetta kovalle pinnalle. Ennen uuden kiveyksen tekemistä kannattaa tutkia, voiko pihasta löytyä peittyneitä vanhoja kiveyksiä. Uudeksi kiveyspinnaksi sopii parhaiten perinteinen mukulakivi. Kiveys voidaan erottaa vanhasta kiveyksestä kiven kokoa, muotoa, sävyä tai ladonnan suuntaa vaihtamalla. Noppakiveys on uudempi katupinnoite, mutta sitä voi käyttää pienialaisesti. Murskaamalla valmistettu kivituhka ei ole perinteinen pihamateriaali. Betoni- tai komposiittikiviä ei saa käyttää, eikä pihojaa saa asfaltoida. Jos vanha asfaltti poistetaan, se tulee korvata mukulakiveyksellä, soralla tai pihakedolla.

Uuden kiveyksen tekeminen ja vanhan kiveyksen poistaminen edellyttävät toimenpidelupaa. Muista kysyä rakennusvalvonnasta ohjeita.

Autolle varattua kiveytyä paikkaa voi suurentaa pihan kaltevuus säilyttäen. Autopaikalle sopii pinnaksi myös kuiva keto, jossa menestyy paahdeympäristön matalakasvuinen ja huomaamaton kasvilajisto.

Roskasäiliö on paras sijoittaa ulkorakennukseen ja tuoda tyhjentämistä varten portin pieleen.

Katukiveyksiä uusissa tulee hulevesiä varten palauttaa tai tehdä uudet avonaiset vesikourut. Kadun rakenteen sisään asennetut putkistot täytyvät hiekoitusshiekasta ja vesi ohjautuu rakennusten perustuksiin. Katupintoja ei saa korottaa siten, että ne aiheuttavat haittaa rakennuksille. Vanhoihin rakennuksiin lahovaurioita aiheuttavat korotetut katupinnat tulee mataltaa, kun katua seuraavan kerran korjataan.

Pengerrykset, terassit ja luiskat

Pihamaata pengerrettiin rinteillä rakennusten perustusten, ajo-luiskien ja puutarhojen vuoksi. Kallioisilla tonteilla muotoiltiin penkereitä ja tasanteita riittävän syvämultaisen kasvimaan perustamiseksi. Kalliopainanteiden puutarhat olivat yllättävän reheviä, kun niihin ohjattiin sopivasti sadevesiä.

Vanhoja luonnonkivistä koottuja kivisiä tukimuureja on monilla kaltevilla pihilla. Muurit ovat yleensä ns. kylmämuurattuja muureja, jotka pysyvät koossa kiilakivien ja taidokkaan kivien asettelun avulla. Vesi pääsee valumaan pois kivenkoloista. Routakaan ei niitä liikutele, koska niiden taakse on laitettu riittävän karkeaa maata. Vain kivien lomaan kasvaneet puut ovat murtaneet vanhoja kivimuureja ja pengerryksiä.

Ohjeita

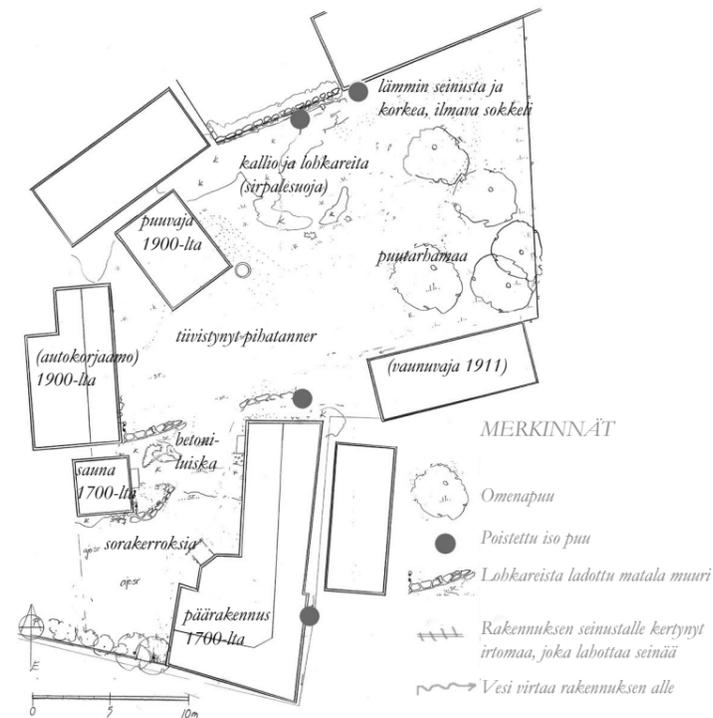
Erityismääräykset 13§, 14§, 15§ ja 16§

Kestävä muuri on paras tehdä vanhaan tapaan kivistä latoen. Kalteva piha on tunnusomainen Vanhan Porvoon rinnetonteilla, eikä sitä tule turhaan muuttaa. Rinnettä voi vahvistaa kiveämällä vesikourun niihin paikkoihin, joissa vesi virtaa voimakkaasti. Kaivuun ja rakennustöiden jälkeen maan pinta tulee muotoilla luontevaksi tontin alkuperäisellä maalla.

Kaltevaan pintaan sopii erinomaisesti luonnonmukainen keto tai kukkiva niitty. Se kasvaa osittain ja yllätyksellisesti itsestään, kun maassa säilyneet siemenet itävät. Jos pihaan tuodaan uusia siemeniä, tulisi käyttää vain kotimaista kantaa olevia kuivan kasvupaikan nüttylajiston siemeniä. Tällaisia siemeniä on saatavilla useista verkkokaupoista.

Ilman laastia koottujen, eli kylmämuurattujen, tukimuurien korjaaminen tulee tehdä ensisijaisesti purkamalla muuri ja kokoamalla se uudelleen entisenlaiseksi. Muurin korjaaminen betonilla tai laastilla on haitallista, sillä se muuttaa veden virtausta muurirakenteessa ja voi aiheuttaa uusia suurempia vaurioita. Laastilla kootusta muurista on mahdollista purkaa osa ja koota se entisenlaiseksi.

PIHAN INVENTOINTI KESÄLLÄ 2004

Sivurakennukselle jobtava käytävä on tiivistynyttä pihatannerta, jolla kasvaa monilajinen keto. Siinä kasvaa ja kukkii muinaistulokkaita ja muutamia entisajan lääkekasveja kuten pihatatar, maabumala ja niittyhumala. Muurin edessä on pieni kukkapenkeki, jossa kasvaa perinteisiä koristekasveja kuten myskimalvaa, suopayrttiä, ruskoliljaa ja tiikerinliljaa.

Pienen pihaan mahtuu oleskelupaikka ja kasvimaata, jota rennustavat kolme leikattua hedelmäpuuta. Pihaniityllä kukkivat keväällä pienet vanhat sipulikkukasvit kuten lumikellot, kevättähdet, idän sinililjat ja narsissit. Kesällä monilajinen pihaniitty leikataan vain pari kertaa, jotta monet villiintyneet perinnekasvit ehtivät kukkia.

Viereinen sivu: Inventointikartassa näkyvät yhden pihapiirin erilaiset kasvupaikat. Kallion vieressä on multavaa puutarhamaata ja talousrakennuksen edessä tiivistynyt pihatanner. Palokujan ja kabdelle seinustalle oli kertynyt lehtikariketta, joka labotti seinustoja.

Viereinen sivu: Luonnonkivistä koottu tukimuuri on antanut kallioisella tontilla kasvimaalle syyryttä. Vesi ja routa eivät riko ladottua muuria. Muurin ja rakennuksen välissä on riittävä väli, jotta se on helppo pitää puhtaana ja seinusta kuivuu.

Kasvupaikkojen mosaiikki

Rinteillä on savi- ja sorakerroksien päälle ker-tyneitä kulttuurimaakerroksia. Avokallioiden lähellä on ohuita pintamaakerroksia; mullan sekaista hiekkaa ja soraa.

Kulkuväylät ja ammatin harjoittamisessa käytetyt pinnat pyrittiin kuivattamaan ja kiveämään tai sorastamaan. Tunkio oli pihan perällä, puutarhan nurkalla. Eloperäinen aines kompostoitui ja käytettiin lannoituksena pihojen kasvimailla. Sen vuoksi satoja vuosia viljellyt kasvitarhamaat ovat voimakas- ja syvämultaisia. Ravinteiden ja kosteuden ohjaaminen kehitti pihaille ainutlaatuisen pienipiirteisen kasvupaikkojen mosaiikin.

Eläintenpidon loppuminen ja viemärointi muuttivat rehevöitymiskehityksen. Koirien ja ilmakan typpi-kuormitus osuvat maastoon eri kohtiin kuin entisajan rehevöityminen. Osa ennen runsastyyppisistä kasvupaikoista köyhtyy ja kuivuu, kun sadevesiä ohjataan sadevesiviemäriin eikä lehtikomposteihin enää kerätä humusta ja ravinteita. Osa paahteisista köyhistä kasvupaikoista muuttuu ravinteikkaammaksi, kosteammaksi ja varjoisammaksi, sitä mukaa kun ympärille kasvaa puita ja pensaita.

Perinteisen pihaviljelyn ja puutarhanhoidon käytännöt ovat perustana nykyaikaisessa luonnonmukaisessa kaupunkipiha hoidossa ja viljelyssä. Keinolannoitteiden sijaan käytetään lehtikompostia ja myrkkujen käyttöä vältetään. Rikkakasveja kitketään mekaanisesti ja nokkosvedellä torjutaan tuholaisia. Puutarhamaan humuspitoisuudesta huolehtiminen vaatii eloperäisen aineen kompostointia ja käyttöä kasvimailla, kukkapenkeissä sekä hedelmäpuiden ja pensaiden juuristo-alueilla. Pihaketoja on hyvä köyhdyttää haravoimalla niittojäte pois. Sen voi käyttää katteeksi viljelmillä, pensaiden alla tai kompostoida kasvimaita varten.

Kasvupaikkojen monimuotoisuuden säilyttämiseksi on tärkeä hoitaa erilaisten kasvupaikkojen kasvillisuutta eri tavoin. Eniten hoitoa vaativat rehevät kasvimaat ja kukkapenkit, vähiten kiveykset, pihakedot ja tiiviiksi poljetut pihatanteret.

Kasvimaat vaativat paljon hoitoa tuottaakseen hyvin. Paljaaksi haratut ja voimakkaista rikkaruohoista kitke-

tyt kasvimaan pielet ovat elintilaa monille harvinaisille vanhan kulttuurin seuralaislajeille. Myös ajoittain paljaaksi kitketyt seinänvieret ja kompostin liepeet ovat sopivia kasvupaikkoja näille vaateliaille ja usein huomaamattoman pienille kasveille. Kukka- ja yrttipenkit, joissa kasvatetaan monivuotisia koriste- ja maustekasveja, tarvitsevat vakiintumisen jälkeen varsin vähän hoitoa. Monilla piholla niissä kasvatetaan vanhoja koriste-, mauste- ja lääkekasveja

Kuivilla vähäravinteisilla piholla on puolivillejä niittyjä ja ketoja, jotka menestyvät lajirikkaina vähällä hoidolla. Vähän hoidetut mutta runsasravinteiset seinustat ovat tärkeää elintilaa monille Vanhan Porvoon harvinaisille muinaistulokkaille ja niillä eläville hyönteisille. Liian tarkan hoitajan siimaleikkuri katkaisee turhaan varren monelta harvinaiselta ja huomaamattomalta vanhan kulttuurin seuralaiskasviltä ennen kuin kasvi ehtii siementää. Kivettyjä ja sorapohjaisia pihaketoja tai seinustoja tarvitsee puhdistaa puiden taimista ja kertyneestä karikkeesta kerran tai pari kesässä.

Leikatun nurmikon pinta-alaa ei kannata kasvattaa, koska usein toistuva nurmikon leikkuu köyhdyttää lajiston monimuotoisuutta, tasalaatuistaa ilmettä ja vie turhaan aikaa. Rehevää pihanurmikkoa leikataan paikoin lähes viikoittain mutta pihaniittyjä, joilla kukkii villiintyneinä perinnekasveja ja muinaistulokkaita, vain pari kertaa kesässä.

Kasvilajisto

Kaupungin kasvisto koostui alkuaan luonnonkasveista ja muinaistulokkaista. Muinaistulokkaat ovat kasveja, jotka ovat ihmisen myötävaikutuksella kulkeutuneet alueelle ennen 1600-lukua. Vuosisatojen ajan kaupunkiin tuotiin uusia viljelykasveja ja siementen mukana myös rikkakasvilajeja. Alun perin lienee viljelty vain hyötykasveja, mutta koristeistutuksienkin perinne on vanha.

Kasviston muutos on jatkuvaa. Harvinaisia vanhoja kasvilajeja häviää ja uusia tuodaan alueelle. Vanhoja kasvustoja ja maassa uinuvia siemenpankkeja häviää pihojen uudistamisessa, kaivuutöissä ja rakennusten peruskorjaustöiden yhteydessä, kun maamassoja vaihdetaan. Kasvien elintila vähenee, kun pihvoja päällystetään kiveyksin, terassein tai nurmikoin ja kasvupaik-

kojen olosuhteet muuttuvat liikaa.

Kaukaisinta kasvihistoriaa edustavat rautakaudella, viikinkiaikana tai keskiajalla käytetyt hyötykasvit sekä rikkakasvit. Näitä esiintyy vielä muutamissa puutarhoissa ja pappilan seudun niityillä. Jotkut näistä kasveista ovat komeita ja helposti tunnistettavia. Suurin osa on pieniä ja huomaamattomia, ja vain asiantuntija tunnistaa ne. Tähän harvinaistuvaan, Vanhasta Porvoosta ehkä jo hävinneeseen lajistoon kuuluvat mm: koirankieli, mustakoiso, ja kyläkarhiainen. Monilajisilla pihanurmilla kasvaa matalia muinaistulokkaita, jotka ovat vanhoja hyötykasveja. Näitä ovat esimerkiksi maahumala, niittyhumala ja mukulaleinikki. Muutamia keskiaikaisia isompia rohdos- tai koristekasveja kasvaa joillain piholla puolivilleinä pensaiden alla ja pihaniittyillä. Näitä ovat esimerkiksi tummatulikukka, keltamo, koiruoho, rohtosormustinkukka ja akileija.

Keittiökasvimaat kuuluivat kaupungissakin taloudentuloon luultavasti jo keskiajalla. Juures- ja ryytimäitä oli hyötypuutarhatonteilla, suurempien tonttien hyötypuutarhoissa, pienten tonttien ja kivettyjen kauppiaspihojen pienissä istutusalueissa. Kasvimailla kasvatettuja vanhoja mauste- ja lääkekasveja ovat mm: rohtokalmojuuri, ilma-, pilli- ja ruohosipuli, tilli, maustekirveli, aaprottimaruna, piparjuuri, mali, palsamipäivänkakkara, turkinpippuri, korianteri, fenkoli, humala, iisoppi, isohirvenjuuri, laventeli, nukula, liperi, vihanneskrassi, jalominttu, saksankirveli, basilika, maustemeirami, mäkimeirami, anisruoho, rosmariini, rohtoluppio, kesäkynteli, keltasinappi, tarharaunioyrtti, rohtoraunioyrtti, pietaryrtti, kähäräpietaryrtti, sitruuna-ajuruoho ja tarhaajuruoho. Ainakin jo 1600-lu-

vulla on kasvatettu juuresten, herneiden ja yrttien lisäksi marjapensaita ja hedelmäpuita.

Koristeistutukset ja vierasperäinen lajisto lisääntyivät hyödyn aikakaudella 1700-luvulla, kun Porvooseen siirrettiin piispanistuin ja lukio. Lajisto rikastui huomasti 1800-luvun loppupuolella taimistoviljelyn yleistyessä.

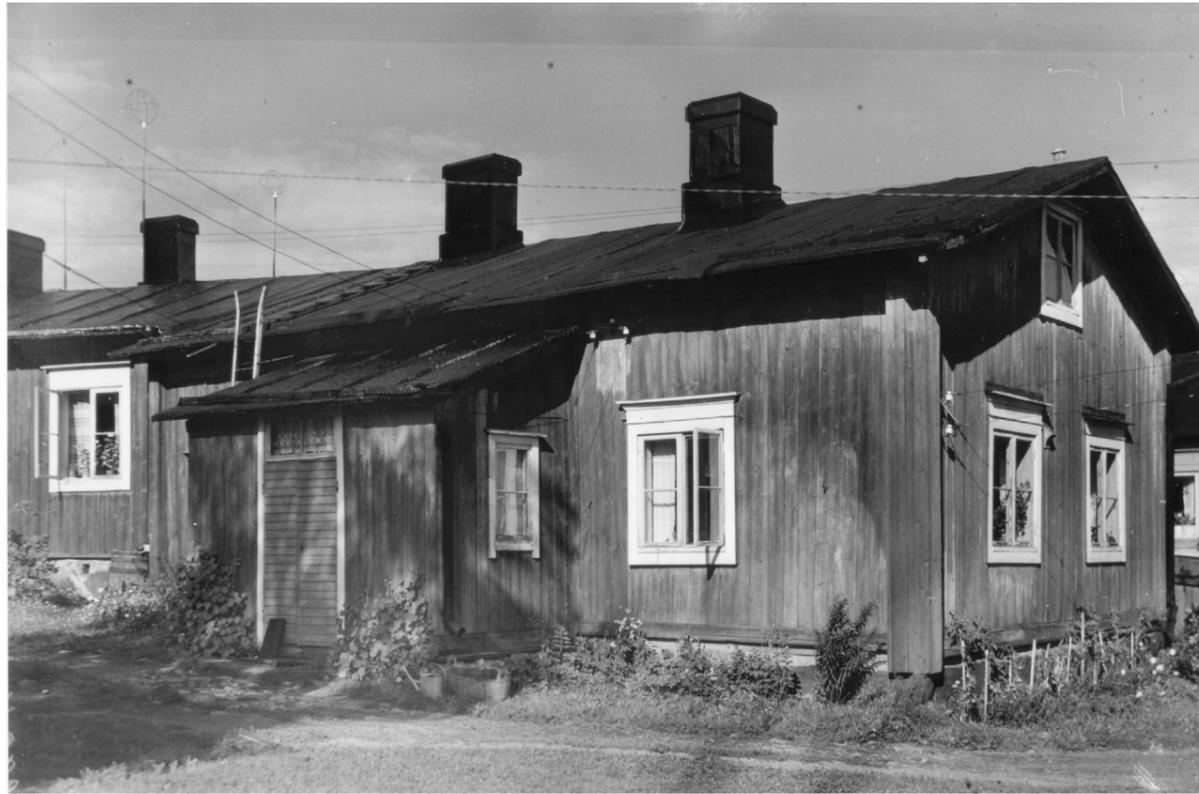
Perinteisiksi koristekasveiksi luetaan viimeistään 1900-luvun alkuvuosikymmeninä käyttöön otetut lajit. Osa niistä on jalostettuja ja osa on vieras- tai kotoperäisiä luonnonlajeja. Perinnekasvit ovat kestäviä, kasvuolosuhteisiimme sopeutuneita, ja niitä on helppo lisätä. Kartanokasveiksi luokitellaan kestävät vanhat lajit, joita on vaikea lisätä, mutta joita on ollut myynnissä jo 1900-luvun alkupuolella. Niitä on voitu istuttaa kaupunki-, kartano- ja huvilapuutarhoihin, joihin on ollut varaa ostaa kasveja ja tilaa rakentaa esimerkiksi kivikkoistutuksia ja kukkivia muureja. Maatiaiskasvit ovat perinne- ja kartanokasvien vanhoja lajikkeita ja viljelykantoja, jotka ovat kasvaneet kauan Suomessa ja sopeutuneet kasvuoloihimme. Vanhat perinne- ja kartanokasvit sopivat uusia kauppalajikkeita paremmin Vanhan Porvoon miljööseen.

Kasvit kertovat vanhasta asutuksesta, kaupasta, merenkulusta ja muusta ihmistoiminnasta. Yllä oleva hukanputki on Suomessa on jokseenkin harvinainen, mutta Vanhasta Porvoosta sen tapaa usein. Se on eräs varmimpia merkkejä vanhasta kulttuurialueesta. Hukanputki on myrkyllinen. Viereisellä sivulla vanhojen puutarhojen suosikki Mustialanruusu ja viereisessä kuvassa nurmikoille kylvetyt keto-orvokki. Vasemmalla alhalla oleva rohtorasti on luokiteltu silmälläpidettäväksi. Oikean alareunan kuvassa kukoistaa vanhan pihapiirin harmaamalvikki.

Kasvilajiston viimeaikaiset muutokset

Seinustalla viljeltiin koriste- ja hyötykasveja. Sisäänkäynnin edusta oli vaatimattomassa talossa kivetty mukulakivin. (Museovirasto)

Kasvilajistoa on inventoitu Vanhassa Porvoossa 1950-, 1980- ja 2010-luvuilla. Inventoinnit osoittavat lajiston muutoksen nopeutuneen. Ruohovartisten kasvilajien tai lajikkeiden lukumäärä oli 1950-luvulla 181, 1980-luvulla kasvimailla viljeltyjä lajeja lukuun ottamatta 288 ja 2010-luvulla 480 kasvilajia tai lajiketta. Vaikka lajimäärä kasvoi, hävisi kolmenkymmenen vuoden aikana 92 ruohovartista kasvilajia. Niistä 19 lajia hävisi kasvimaiden vähentyessä. Tuoreilta ja kosteilta pientareilta katosi noin 23 lajia ja kuivilta reuna-alueilta 7 lajia. Villiintyneitä viljelykarkulaisia väheni pientareilta ja pihoilta 7 lajia. Kuivien aurinkoisten paikkojen ketokasveista hävisi 9 lajia. Yhteensä 1950-luvun jälkeen kulttuurinsuosijakasvistosta on hävinnyt 35 lajia. Kaikkialla menestyviä ”jokapaikan”-lajeja on hävinnyt 44.

Uusia puutarhakasvilajeja tai lajikkeita on tuotu Vanhaan Porvooseen 1900-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa noin 270. Itsekseen tuli ilman hoitoa pärjääviä lajeja noin 70. Uusista viljellyistä kasvilajikkeista ja lajeista on ravintokasveja 22, perinnekasveja 68, kartanokasveja 74 ja uusia kasveja 93. Uusia puuvartisia kasvilajeja tai -lajikkeita istutettiin 12. Haitallisia tai tarkkailtavia vieraslajeja on alueella levinnyt 11. Niitä ovat amerikanhorsmat, piennarmatara, kanadankoiransilmä, japanintatar, pajuasteri, raunioyrttejä, marunatuoksukki, paimenmatara ja kanadanpiiskut.

Kasvien valinnassa on helppoa vaalia perinteitä, sillä Porvoossa on poikkeuksellisen rikas kulttuurikasvilajisto. Käytössämme on lajilistoja 1760-luvulla Porvoon kymnaasiin tuoduista kasvilajeista. Vanhoja hienoja lajikkeita ”isoäidin” koristekasveista on saatavissa useista taimitarhoista. Vanhoista viljelyoppaista löytyy malleja perinteisille istutustavoille.

Ohjeita

Erityismääräykset 13§, 14§, 15§ ja 16§

Istutuksina tulee suosia pieniä ryytimaita ja perinteisiä kukkapenkkejä, joissa on vanhoja kestäviä kulttuurikasvilajeja, perinne- ja kartanokasveja. Pensaina perinteisimpiä ovat marjapensaat ja puina parhaita ovat hedelmäpuut.

Asukkaiden tulee vähentää pihosta leviäviä haitallisia vieraslajeja. Kasvinosat pitää kompostoida huolellisesti, jotta niitä ei leviäisi lisää ympäristöön. Juuriston avulla leviäviä kasveja tulee poistaa juurineen, ja antaa juuriston kuivua ennen kompostointia. Siemenet säilyttävät itämiskykynsä kompostoitessa, joten ne tulee hävittää sekajätteen mukana. Kaupunki pyrkii vähentämään haitallisia lajeja yleisiltä alueilta.

Muinaistulokkaiden ja vanhojen kulttuuritulokkaiden säilyminen Vanhan Porvoon kasvilajistossa edellyttää vanhan tavan mukaista pihan hoitoa. Olisi tärkeää, että ainakin joillain pihoilta pidettäisiin monilajista niittyä ja ketotannerta tai ”muinaiskasvimaata” vähän kuopsutettuna. Pieni epämääräisyys tontin takaosassa tai entisessä talouspihassa sopii useihin Vanhan Porvoon pihapiireihin. Tieto lisää tällaisten ”muinaiskasvien kukkapankkien” jännittävyttä.

Vanhaa lajistoa voi säilyttää ylläpitämällä olosuhteita: estämällä varjostavien puiden kasvua, säilyttämällä kasvupaikkojen monimuotoisuuden, hoitamalla maan ravinne- ja humuspitoisuutta ja ohjaamalla veden kulkua.

Vanhoja siemeniä sisältävää pintamaata ei saa viedä alueelta pois, vaan se tulee käyttää nimenomaan Vanhan Porvoon pihoilta vastaavilla kasvupaikoilla. Vanhaa siemenpankkia voi uudistaa antamalla siementen itää, kasvien kukkia ja kypsyttyä siemenet. Parhaiten maassa olevan siemenpankin uudistaminen onnistuu niityllä, kun rehevöityminen on alussa ja paikka on kuiva, vähäravinteinen ja aurinkoinen. Niitylle tehdään pieni paljas laikku poistamalla pintakasvillisuus

ja karike. Maassa olevista siemenistä kasvaa kasveja, joista kitketään pois tutut yleiset kasvit ja annetaan harvinaisten kasvaa.

Pihaniityt, vanhat monilajiset pihanurmikot ja kuivat ketolaikut ovat arvokkaita. Tasalaatuiset leikatut kylvö- tai siirtonurmikot eivät sovi vanhaan pihan.

Muualta tuotu multa on haitallista. Se lisää seinustojen kosteutta ja sisältää usein voimakkaiden rikkakasvien siemeniä.

Innokkaimmat puutarhurit ovat kautta aikojen kokeilleet uutuuksia. Näistä kokeiluista suuri osa vaikuttaa vähän pihakokonaisuuteen, mutta ne vievät alaa vanhoilta paikallisilta lajeilta ja harvinaisuuksilta. Kookkaiksi kasvavat kasvit vaikuttavat myös lähiympäristöön. Ne muuttavat kasvuolosuhteita ja kaupunki- tai katukuvaa. Aidan korkeus on raja, josta vaikutus katukuvaan alkaa. Oma pihapiiriä laajemmalle vaikuttavien kasvien tulee olla perinteisiä ja puiden hedelmäpuita.

Lajivalinnassa lähdetään kasvupaikan olosuhteista: valon ja kosteuden määrästä sekä kasvualustan viljavuudesta. Lisäksi mietitään haluttu hahmo erilaisille istutuksille pihan eri osissa. Tätä varten tutkitaan pihapiirissä menneen ajan toimintoja, arvoasetelmia ja jäsenyksen vaihtoehtoja: missä olivat perennapenkit, kasvimaat ja marjapensaat, mikä osa pihasta oli ketoa, miten pensaat ja hedelmäpuut jäsensivät pihaa? Monilla pihoilta on jäljellä rikas kasvilajisto ja joillakin kulttuurikasvien harvinaisuuksia. On mietittävä tarkoin, miten arvokasta vanhaa kasvillisuutta voi säilyttää ja paljonko pystytään hoitamaan uusia hyöty- ja koristekasviistutuksia. Köyhtyneille pihaille olisi hyvä lisätä vanhaa harvinaistuvaa lajistoa.

Kukkapenkit

Kukkapenkkejä oli käytävien varsilla, oleskelupaikan vierellä, medaljonkeina nurmella sekä asuinrakennuksen seinustalla. Istutuskuvioista yksinkertaisimmat olivat rinnakkaiset rivit ja ringit. Seinustan kukkapenkeistä varoitetaan jo vanhoissa ohjeissa. Ne eivät saaneet pitää kosteutta seinustalla ja lahottaa vuorausta tai alimpia hirssiä.

Ohjeita

Erityismääräykset 13§, 14§, 15§ ja 16§

Seinustan istutuksissa on tärkeintä seinän ja sokkelin kuivuminen eli vanhojen rakenteiden pysyminen kunnossa. Seinustalle kertyneet ja matalan perustuksen kosteana pitävät kukkapenkit tulee poistaa. Jos seinustalle halutaan tehdä uusi istutus, tulee sokkelin eteen jättää selvä väli. Sen kuivumista ja kunnossapitoa helpottaa sorastus tai kiveys. Tyyllisesti kiveys on sopivampi isojen rakennusten ja soraus mökkien viereen.

Kukkapenkkiä kasvivalinnassa on paras käyttää vanhoja perinne- ja kartanokasveja. On oltava tarkkana, että lajit sopivat biologisesti hyvin yhteen, kasvupaikan ominaisuuksiin ja talon tyyliin. Nykyaikainen monilajinen perennapenkki voi hyvin sisältää myös muinaistulokkaita ja entisen kyökkimaan yrttejä. Se on ensimmäisten vuosien jälkeen helpohoitaisempi kuin tarkkaan jäsennetyt kesäkukkien istutuskuviot.

Haitallisia vieraslajeja ei saa istuttaa eikä antaa niiden levitä Vanhaan Porvooseen, vaan ne tulee poistaa.

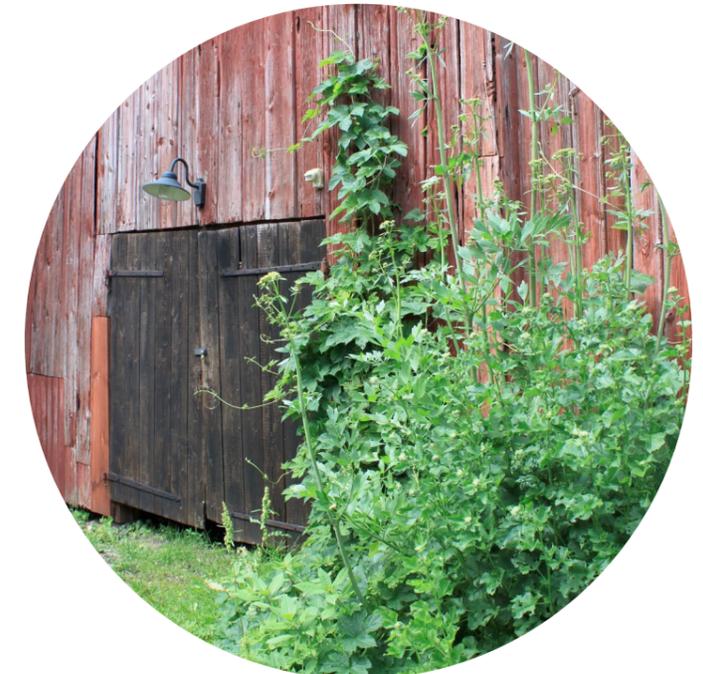
Seinustalla korkea kukkapenkki on haitallinen, koska se estää alapohjan tuuletuksen ja lahottaa rakenteita. Tällainen istutus pitää poistaa. Sen alta voi löytyä vanha kiveys ja kivetty vesikouru.

Kovaa kulutusta ja ajoa kestävä mukulakiven ladonta tehdään asettamalla kivet pystyyn. Ladonta on raskasta työtä, ja sen helpottamiseksi on syytä tehdä kunnollinen asennushiekkakerros. Mitä tiiviimpi ladonta on, ja mitä vähemmän asennushiekassa on hienoaainesta, sitä hitaammin kiveys alkaa ruohottua. Maata peittävän, keryesti kuormitettavan kiveyksen voi tehdä lappeelle latomalla. Monesti riittää muutamien sileäpintaisten kivien asettelu oikeaan kohtaan, esimerkiksi auton pyörien uran kohdalle tai penkin jalkojen alle.

Monen seinustan kukkapenkeissä kasvaa vanhan ajan koriste- ja hyötykasveja viljeltynä tai villiintyneenä. Yläkuvasa kiveyksen lomassa kasvaa uusia rikkakasveja ja vanhaa lääkekasia keltamaa. Toisen kuvan pionien edessä kukkivat vanhat koristekasvit päivänkakkara ja hopeahärkki, vanhojen nurmien koristekasvi sukeroalpi ja niittyjen luonnonkukka hiirenvärna. Viereisen kuvan seinustalla kasvaa villivüni ja kukkii tarha-alpi, pioni, päivänkakkara, hopeahärkki, nurmella kukkii valkoalpi ja ruukussa orvokit. Pienen kuvan sinisenä kukkiva maabumala ja orvokki ovat vanhoja koristekasveja. Alakuvan seinustalla on buvin vanhoja hyötykasveja, joista humalaa piti lakisäätisesti viljellä Suomessa 1400-luvulta vuoteen 1915. Korkeaa rohtoliperiä, 'lipstikkaa' viljeltiin jo luostariajalla. Kaksivuotinen salkoruusu ei vielä ole kukassa mutta hierakka kukkii jo.

Puusto

Runoilijankodin puutarhalla oli vuonna 1907 syreeniaita. Pallon muotoon leikattu vaahtera oli rakennusta selvästi matalampi. (Porvoon museo)

Puuston rooli kaupunkikuvassa on muuttunut merkittävästi viimeisten vuosikymmenten aikana. Yleisen käsityksen mukaan tiiviisti rakennetut kaupungit olivat vuosisatojen ajan puuttomia. Osasyynä tähän olivat toistuvat tulipalot. Varhaisimmat tiedot porvoolaisten viljelmistä ja istutetuista puista kaupunkialueella ovat 1600-luvulta. Apteekkari Bergström istutti tontilleen kadun varteen kaupungin ensimmäisen puurivin vuonna 1761. Puutarhaviljelyä haluttiin edistää 1700-luvulla, jolloin kaupungissa kertyvä lanta määrättiin käyttämään puutarhaviljelmillä, eikä sitä saanut myydä maalaisille. Maistraatin ilmoitusten mukaan kaupungissa oli ainakin omena- ja päärynäpuita, karviais- ja viinimarjapensaita. Hedelmäpuita istutettiin kasvimaiden kulmiin ja muutamien puiden riveinä, jos siihen oli tilaa. Puutarhapihoilta näkyi jo 1700-luvulla katukuvassa aidan yli muutamia hedelmäpuiden leikattuja latvuksia tai syreeniaitaa.

1800-luvun palovakuutus kirjoissa mainitaan hedelmäpuiden lisäksi muutamia vaahteroita. Ne sijaitsivat erillään tuotannollisesta pihapuutarhasta, jossa oli vain hedelmäpuita tai poikkeuksellisesti asetelma muotoon leikattuja puita. Puut olivat ajan tavan mukaan alisteisia arkkitehtuurille, muotoon leikattuja ja matalia. 1800-luvun puolessa välissä alettiin puita suosia paloturvallisuuden lisääjinä. Kaupunkikuvallista merkitystä oli aitojen yli näkyvillä hedelmätarhojen puilla, portinpielien muotopuilla ja kirkon ympärille istutetuilla leikatuilla lehmuksilla. Puutarhaviljelyä edistet-

tiin vielä 1900-luvun alussa, jolloin pihapuutarhojen ja kasvimaiden vesi- ja ravinnetaloutta turvattiin lailla naapurin puolelta kasvavia puunjuuria ja varjostavia oksia vastaan.

Kotitarveviljely, puutarhanhoito ja lannoitusta tuottavien eläinten pitäminen loppuivat Vanhassa Porvoossa 1960-luvulla. Sen jälkeen luontaisesti kylväytyneet puut levisivät pensasaitoihin, kasvimaille ja seinustoille.

Vanhan Porvoon maisema- ja katukuvassa tapahtunut suuri muutos johtuu isoiksi kasvaneista pihapuisista. Ne peittävät vastarannalta ja Linnamäeltä vanhan kaupungin kattomaisemasta monet yksityiskohdat ja antavat vaikutelman puutarhakaupungista, ei 1700-luvun puukaupungista. Pienipiirteinen arkkitehtuuri jää alisteiseen asemaan ja suurikasvuisten puiden varjoon isossa osassa kaupunkia. Puut rikkovat perustuksia ja räystäitä, varjostavat naapurien pihvoja, muuttavat kasvulosuhteita ja kaupunkikuvaa haitallisesti. Suureksi kasvavat havupuut eivät sovi lainkaan Vanhaan Porvooseen.

Puuvartisia kasvilajeja inventoitiin Vanhassa Porvoossa vuonna 2012, jolloin niitä oli yhteensä 75 lajia, lajiketta tai muotoa. Kirsikoita, luumuja ja omenia sekä erilaisia marjapensaita oli useita eri lajikkeita ja päärynöitä mahdollisesti vain yksi lajike. Koristepensaita inventoitiin 49, isokasvuista lehtipuita 10 ja havupuita 11 lajia tai lajiketta.

Puutarhojen hedelmäpuut ja syreeniaidat olivat merkittäviä katukuvassa. Tontit rajattiin umpinaisilla lauta-aidoilla ja säleaidoilla (Porvoon museo)

Ohjeita

Erityismääräykset 13 §, 14 §, 15 § ja 16 §

Katukuvaan sopivat aidan yli näkymään vain perinteiset pihapuutarhojen lajit ja hedelmäpuiden latvukset. Hedelmäpuut ovat katukuvassa ja koko miljöössä tärkeitä, sillä ne kertovat vanhan kaupungin menneestä elämäntavasta ja mittakaavasta.

Suurilatvaiset vanhat puut ovat arvokkaita, mutta ne sopivat vain muutamille isoille pihaille. Näiden kuntoa tulee tarkkailla ja huonokuntoiset osat poistaa vuosittain. Oireita puun kunnan huonontumisesta ovat pienet lehdet tai kuivat lehdettömät oksat sekä runkoon tai oksiin ilmestyvät käävät. Kuivien osien poistaminen ja latvuksen keventäminen vähentävät puun ai-

heuttamaa vaaraa ja lisäävät puun elinikää. Latvuksen vähittäinen työstäminen onnistuu yleensä jalopuilla mutta koivuilla harvoin. Jos kaadetusta isosta puusta halutaan säilyttää pihalla muisto, on sopivinta säilyttää rungosta sahattu ohut kiekko jollain seinustalla, eikä jättää korkea kantoa.

Siemensyntyisiä puita ei saa päästää kasvamaan pihaan tai rakennusten ja aitojen viereen. Seinustoilta ja pensasaidoista tulee poistaa puiden taimet joka kesä.

Tee ilmoitus isokasvuisten puun poistamisesta rakennusvalvontaan.

Älä istuta suurikasvuista pihapuita, ellei sille ole riittävästi tilaa omalla pihalla. Pidä se leikkaamalla matalampana kuin päärakennus. Älä istuta lainkaan havupuita.

Suunnittelu ja lisärakentaminen

Erityismääräykset 1§-17 §

Hyvä täydennysrakentaminen hyödyntää perinteisiä materiaaleja, sovitetaan mittakaavaan mutta kertoo arkkitehtuurillaan myös rakentamisajankohdasta.

Vanha Porvoo on kaupunkiarkeologista aluetta. Arkeologisesti arvokkaat alueet näkyvät kartassa sivulla 7. Näillä alueilla on ennen rakentamista, mieluiten jo ennen suunnittelua, oltava yhteydessä Museovirastoon mahdollisten tontilla tai katualueella tehtävien arkeologisten kaivausten suunnittelua varten.

Ennen vanhan rakennuksen laajan korjaus- ja muutossuunnittelun aloittamista tulee rakennuksesta laatia rakennushistoriaselvitys (RHS), joka auttaa ja ohjaa muutosten sekä korjausten suunnittelua. Tutkimalla rakennusta ja siitä olemassa olevaa piirustus-, valokuva- ja palovakuutusaineistoa sekä keräämällä mahdollisesti myös haastattelutietoa, saadaan tietoa talon aikaisemmista vaiheista, muutoksista ja mahdollisuuksista. Selvitys antaa perusteita restaurointi- ja kunnostustyölle. Selvitysoppaaseen voi tutustua Museoviraston verkkosivuilla.

Vanhaan kaupunkiin kuuluu kerroksellisuus, jossa rakennusosat heijastelevat rakennusaikakautensa tyyli-ihanteita. Helojen, ikkunoiden ja muiden arvokkaiden rakennusosien kierrätys on säilyttänyt osia myös niistä rakennuksista, jotka on jo purettu. Rakennusosien kierrättäminen voi johtaa hyvään tulokseen myös lisä- ja uudisrakentamisessa. Uudisrakentamisessa

käytettyjen pintamateriaalin ainevahvuuksien tulee olla vanhaan miljööseen sopivia ja aikaa kestäviä.

Uudisrakentaminen suojellussa miljöössä on haasteellista. Jokainen aikakausi on jättänyt omat jälkensä kaupunkikuvaan. Tyylijäljittely johtaa helposti sopimattomaan ratkaisuun, varsinkin jos historian aiheet ovat rakennukseen pintaan liimattuja koristeita.

Hyvä uudisrakennus kertoo yksityiskohdillaan aikamme rakennusihanteista mutta liittyy perinteiseen rakennustapaan materiaaleillaan, mittakaavallaan ja rakennustekniikoillaan. Aito materiaali vanhenee kauniisti ja tuottaa sekä välittää rakennusperintöä myös seuraaville sukupolville.

Uudisrakentamisen tulee olla alisteista vanhalle rakennuskannalle. Paikasta riippuen tulee suhde vanhaan rakennuskantaan huomioida esimerkiksi massoittelun, aukotuksen ja räystäskorkeuden osalta. Julkisten tilojen aukoiden ja katujen varsilla tämä on tärkeämpää kuin sisäpihoilla. Parhaimmillaan uudisrakentaminen rikastaa kaupunkikuvaa positiivisella tavalla, kertoo omasta rakennusajastaan ja tuottaa kauniisti vanhenevaa rakennusperintöä.

Energiansäästö

Erityismääräykset 3§, 6 §, 8 §, 9 §, ja 16§

Vaikka energian säästäminen asumisessa ja rakentamisessa on tavoiteltavaa, tulee Vanhassa Porvoossa kaikkia rakentamistoimenpiteitä tarkastella ensisijaisesti rakennussuojelun kannalta. Luonnonvarojen kestävä käytön kannalta rakennusten hyvin korkea ikä on keskeisempää kuin hetkellistä suorituskykyä mittaava energiankulutus lämmityskauden aikana.

Omilla asumustottumuksillaan voi vaikuttaa merkittävästi energiankulutukseen. Esimerkiksi yhden asteen lämpötilan pudotus sisätiloissa vastaa noin viiden prosentin laskua lämmitysenergian kulutuksessa. Asunnoissa voi olla eri lämpövyöhykkeitä; kylmempiä ja lämpimämpiä tiloja, joiden välillä pidetään ovi kiinni. Viileämpiä tiloja ovat luontevasti kuistit ja porstuat. Makuuhuoneessakin voi olla lämpimiä työ- ja oleskelutiloja viileämpää.

Vanhoja ikkunoita kannattaa huoltaa siten, että ne käyvät hyvin ja ovat oikein tiivistettyjä. Sekä ulko- että sisäpuite tiivistetään kokonaan. Mikäli uloin lasi huurtuu, voi ulkopuolteesta poistaa osan tiivisteestä. Jos huoneessa ei ole korvausilmaventtiiliä, jätetään sekä sisä- että ulkopuolteen yläreunan tiivisteeseen noin 10 cm:n aukko. Tämä sallii korvausilman tulon ikkunan yläosasta.

Vanhojen kaakeliuunien, pönttöuunien ja puuheljojen kunnossapito ja käyttö tuovat miellyttävää säteilylämpöä ja toimivat osana painovoimaista ilmanvaihtoa. Ulko- ja sisälämpötilan ollessa lähellä toisiaan painovoimainen ilmanvaihto heikkenee. Uunin yläosassa mahdollisesti oleva tähtiventtiili kannattaa avata. Jos uunissa on vain yksi pelti, se pidetään kesäisin auki ilmanvaihdon tehostamiseksi. Jos peltejä on kaksi, pidetään auki vain ylin pelti. Alemman pellin sulkeminen estää ilman kiertämisen uunin poskikanavien kautta. Talvella pellit suljetaan normaalisti uunin käytön jälkeen hiilloksen sammuttua kokonaan. Jos rakennus on tyhjillään, kannattaa pellit pitää raollaan.

Uunit ja niiden hormit on lain mukaan nuohottava kerran vuodessa. Muista huolehtia myös tuloilmaventtiileistä.

Ilmalämpöpumppu ei ole suositeltava varuste vanhoissa taloissa. Ilmalämpöpumppujen ulkoyksiköitä ei saa sijoittaa katujen puolelle eikä siten, että ne näkyvät kaduille, puistoalueille tai joelle. Suositeltavinta on

asentaa ulkoyksikkö kuistin katveeseen tai esimerkiksi portaiden alle, siten että se on irti rakennuksen rakenteista. Asennuksessa on huolehdittava muun muassa kondenssiveden hallitusta poistosta sekä laitteen aiheuttaman äänen vaimentamisesta. Rakennuksen julkisivun väriin maalattu, puurimoista tehty säleikkö kätkee ulkoyksikön.

Ilmalämpöpumppujen asentamisesta on ilmoitettava kirjallisesti kaupungin rakennusvalvontaviranomaiselle ennen pumpun asentamista. Ilmoitukseen tulee sisältyä esitys pumpun sijoituspaikasta. Rakennusvalvontaviranomainen voi ilmoituksen perusteella päättää edellyttääkö ilmalämpöpumppu toimenpidelupaa, jolloin asia voidaan käsitellä tarvittaessa myös Vanhan Porvoon rakennuslupatyöryhmän kokouksessa. Teknisiä varusteita kuten ilmalämpöpumppuja tai vastaavia asennettaessa on aina ensisijaisesti huomioitava vaikutus kaupunkikuvaan.

Katoille asennettavat aurinkoenergiapaneelit muistuttavat kattoikkunoita. Niitä on lähes mahdotonta sovittaa kaupunkikuvaan siten, etteivät ne aiheuttaisi häiriötä kulttuurimaisemassa. Nykyiset aurinkopaneelit eivät sovi Vanhan Porvoon kaupunkikuvaan eikä niitä saa asentaa.

Maalämpö ei ole mahdollinen ratkaisu Vanhassa Porvoossa. Porvoon pohjavedenotto sijaitsee lähellä Vanhaa Porvoota. Vaikka yksittäinen kaivo on pieni riski, voi maalämpökaivojen verkosto aiheuttaa muutoksia pohjaveden virtaamisessa sekä kemikaalihaittoja.

Hirsiseinän sisä- tai ulkopuolista lisäeristämistä ei saa tehdä. Ulkopuolinen lisäeristäminen turmelee vanhan rakennuksen arkkitehtuurin mittasuhteet. Sisäpuolella lisäeriste aiheuttaa hirsirakenteen viilentymistä ja kosteuden tiivistymistä rakenteeseen. Ilmantiiviyden parantaminen on kustannustehokas ja toimivampi ratkaisu energiatehokkuuden parantamiseen. Kuitulevyt ja pinkopahvi, tai savirappaus mahdollistavat puurakennukseen kuuluvan sisäilman kosteutta tasaavan ominaisuuden ja kosteudenläpäisykyvyn säilymisen. Ilmativis perinteinen hirsirakenne muodostaa painovoimaisen ilmanvaihdon kanssa hyvän lähtökohdan terveelliselle sisäilmalle. Runkokorjaukset edellyttävät aina rakenneteknisen toimivuuden tarkastelua, ja mikäli eristerakennetta tai muuta rakennetta muutetaan toimenpide- tai rakennuslupaa.

Esteettömyys

Erityismääräykset 13 §, 14 §

Vanhan Porvoon maastonmuodot ovat haasteelliset, eikä normien mukaisiin esteettömyysratkaisuihin pyrkiminen ole tarkoituksenmukaista. Julkisen kaupunkitilan ja julkisten rakennusten esteettömyyden parantamista tulee kuitenkin tavoitella aina kun se on mahdollista. Katukiveyksiä uusittaessa tulee esteettömien reittien, reunakivien luiskamaisten liitoskohtien ja yleisen saavutettavuuden olla suunnittelun peruslähtökohtia historiallisten arvojen rinnalla. Asfaltti, betonikivet tai komposiittikivet eivät ole hyväksyttäviä katupinnoitteita.

Vanhojen hiekkapintojen ja katukiveysten säilyttäminen on tärkeää. Hiekkapinnoitteita ja muita alkuperäisiä pinnoitteita voi palauttaa. Pinnan tasauksilla ei saa aiheuttaa haittaa naapurikiinteistöille. Katupinnoitteita korjattaessa tulee mahdollisuuksien mukaan palauttaa poikkileikkaukseltaan yhtenäinen katupinta, ilman erillisiä jalkakäytäviä. Pintavesiä ohjaaviin kouruihin tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Vanhoissa asuin- ja liikerakennuksissa esteettömyyteen liittyvät ratkaisut ovat usein kompromisseja ja säännöksiä pitää soveltaa siten että rakennuksen ja kaupunkikuvan historialliset arvot säilyvät. Hyvällä tyylitajulla ja huolellisella suunnittelulla asiat ovat yhdistettävissä siten että syntyy uusia hyviä rakennetun ympäristön kerrostumia. Pieniä parannuksia voidaan tehdä helposti esimerkiksi ulkoportaiden käsijohteilla, irrotettavilla kynnyksiöillä tai ovien avaamista ja sulkemista helpottavilla laitteilla. Vanhojen oviaukkojen leventämistä tulee välttää. Uusissa rakennuksissa esteettömyys on huomioitava uudisrakentamista koskevien ohjeiden mukaisesti.

Luvan hakeminen

Erityismääräykset 1 § -17 §

Vanhan Porvoon rakennuslupa- ja toimenpidelupamenettely poikkeaa normaalista rakennusluvan hakemisesta siten että kaikista vanhan kaupungin rakennus- ja toimenpidelupa-anomuksista pyydetään lausunto Vanhan Porvoon rakennuslupatyöryhmältä, VaPoRalta. Työryhmään kuuluvat Museoviraston, kaupunkisuunnittelun, rakennusvalvonnan ja Porvoon museon edustajat sekä kolme luottamusmiestä.

Hankkeeseen ryhtyvät tulee aina varmistaa toimenpiteen luvanvaraisuus rakennusvalvonnasta. Pieneltäkin vaikuttavat muutokset saattavat olla luvanvaraisia Vanhassa Porvoossa ja erityisellä varovaisuudella tulee suhtautua vanhoihin pintoihin kajoamiseen. Katukuvassa tapahtuvat pienetkin muutokset voivat olla kokonaisuudessa merkittäviä.

Hankkeen sijoituessa kaupunkiarkeologisessa selvityksessä osoitetulla alueella (kartat sivulla 7), tulee hyvissä ajoissa olla yhteydessä Museovirastoon ja keskustella arkeologisen valvonnan tai tutkimusten tarpeesta. Tämä koskee kaikkea pihalla ja rakennuksen alla tapahtuvaa kaivuutyötä. Karttaliitteessä punaisella merkityllä alueella tulee toteuttaa arkeologinen tutkimus ennen maankäyttöhanketta ja keltaisilla alueilla kaivuun aikainen arkeologinen valvontatutkimus. Pienimuotoisissa yksityisissä maankäyttöhankkeissa valtio vastaa tutkimuksen kustannuksista.

Rakennusvalvonta ohjaa, neuvoa ja myöntää rakennus-, toimenpide- ja muut luvat sekä suorittaa viranomaisvalvontaa.

Hyödyllisiä linkkejä

Porvoon rakennusvalvonta

www.porvoo.fi/rakentamisen-luvat

Kansainväliset julistukset ja suositukset

www.icomos.fi/sivut/kansainvaelinen.php

Porvoon kaupunkiarkeologinen inventointi 2008

www.nba.fi/fi/File/592/porvoo-kaupunkiarkeologinen-invent.pdf

Museoviraston korjauskortisto

www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennusperinto/restaurointi/korjauskortit

Rakennushistoriaselvitysopas

www.nba.fi/fi/File/1112/talon-tarinat-opas.pdf

Rakennusperintö

www.rakennusperinto.fi

Rakennuksen vuosihoito muistilista

www.rakennusperinto.fi/Hoito/Korjaus_artikkelit/fi_FI/Vuosihoito_muistilista/

Puun oikeaoppinen polttaminen

www.rakennusperinto.fi/Hoito/Korjaus_artikkelit/fi_FI/uuninlammitus/

Rakennusperinnön ystävät ry - www.tuuma.net

Vanhan Porvoon rakennustapaohje 1989, Ahoniemi, Seppälä, Tallqvist

www.porvoo.fi/library/files/57187bfaed6b975c12000b68/Kaavselv_vanha_porvoo_gamla_borga_rakennustapaohjeisto_-_riktlinjer_for_byggnadsvard-nettiversio.pdf

Vanhan Porvoon pihojen rakennustapaohje 1999, Rihtniemi-Rauh

www.porvoo.fi/library/files/57187c36ed6b9735a3000226/Kaavselv_vanhai_porvoopihojen_rakennustapaohje-gamla_borgaanvisning_for_anlaggning_av_gardsplaner.pdf

Vanhoja valokuvia

www.finna.fi

Vanhoja valokuvia, joista Museoviraston ja Svenska Litteratur Sällskapet i Finlandin kuvia on käytetty tässä julkaisussa. (Cc by 4.0 -Lisenssi <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.fi>)

Porvoon museon kuva-arkisto

Porvoon kaupunkisuunnittelun vanhat valokuvat

Kirjallisuutta

Rakennusapteen käsikirja - Byggnadsapotekets handbok 3. Anette Ringbom, Rakennusapteekki, Byggnadsapotek Oy Ab 2009

Suomalainen tapettikirja, Maire Heikkinen, SKS 2009

Suomen kaupunkirakentamisen historia, Henrik Lilius ja Pekka Kärki, SKS 2014

Stora boken om byggnadsvärd, Göran Gudmundsson, Bonnier Fakta 2010

Så renoveras torp och gårdar, Ove Hidemark, ICA Bokförlag

Talotohtori. Rakentajan pikkujättiläinen, Panu Kaila, WSOY 1997

Vanhan talon historia ja hoito – Rakennusperintöä Turunmaan saaristossa, Curatio Turunmaan korjausrakentamisyhdistys ry Moreeni 2009

Vanhan Porvoon rakennustapaohje 1989, Ahoniemi, Seppälä, Tallqvist, Porvoon kaupunki

Talo kautta aikojen – Kiinteän sisustuksen historia, M. Heikkinen, K. Heinämies, J. Jaatinen, P. Pietarila, Rakentajain kustannus Oy, 1989

Turun kaakelin kakluunit, Helena Soiri-Snellman, Turun maakuntamuseo 2003

Suomalainen puukaupunki, Henrik Lilius, Anders Nyborg A/S, 1985

Suomen keskiajan kivikirkot, Markus Hiekkänen, SKS 2007

Vanhan rakentajan sanakirja, Erkki Helamaa, SKS 2006

Porvoon kaupungin historia I – Porvoon seudun esihistoria Keskiäika ja 1500-luku, Torsten Edgren ja C.J. Gardberg, Porvoon kaupunki 1996

Porvoon kaupungin historia II 1602-1809, Ilkka Mäntylä, Porvoon kaupunki 1994

Bevara & sköta en gammal trädgård, Christina Ilminge, Prisma, 2004

Blommor från mormors tid, Ulla Beyron

Köksträdgården. Det gröna arvet, Lena Israelsson

Luonnonkasvit puutarhassa, Pentti Alanko, Tammi, 1996

Palavarakkaus ja särkynyt sydän sekä muut perinteiset koristekasvit, Pentti Alanko, Tammi 1992

Ukonhattu ja abkeraliisa - Perinteiset koriste- ja hyötykasvit, Pentti Alanko ja Pirkko Kahila

Perinteiset koristekasvit

Perinteisiksi koristekasveiksi luetaan viimeistään 1900-luvun alkuvuosikymmeninä käyttöön otetut lajit. Osa niistä on luonnonlajeja ja osa on jalostettuja. Vanhat kotimaiset maatiaiskasvit ovat sopeutuneet kasvuoloihimme ja ovat kestäviä ja sitkeitä. On vaikea sanoa, milloin jokin kasvi olisi otettu tai vakiintunut käyttöön.

Koreakärsämä
Salkoruusu
Jalokiurunkannus
Rauniokilikka
Isoritarinkannus
Harjancilikka
Mooseksenpalavapensas
Rohtosormustinkukka
Illakko
Palavarakkaus
Kuolanpioni
Lyhtykoiso
Lehtosinilatva
Koristeraparperi
Syyspäivänhattu

Porvoon vanhoissa puutarhoissa kasvaa osa luettelon kasveista villiintyneinä mm akileija, illakko ja jalo kiurunkannus.

Punarevonhätä
Kirjorevonhätä
Kehäkukka
Kiinanasteri
Kukonharjat
Ruiskaunokki
Kultalakka
Kruunukakkara
Reunuspäivänkakkara
Tarahakukonkannus
Kirjokierto
Karpitsa
Kiinanneilikka
Ajannäyttäjä
Saippo
Tuoksuheme

Porvoon kymnaasin kokoelmapuutarhan pitkät lajilistat vuosilta 1783-87 sisältävät hyvin monia nykyisin tuttuja ja vierasperäisiä koristekasveja:

Achillea ptarmica f. multiplex
Alcea rosea
Corydalis nobilis
Cymbalaria muralis
Delphinium elatum
Dianthus barbatus
Dictamnus albus
Digitalis purpurea
Hesperis matronalis
Lychnis chalcidonica
Paeonia anomala
Physalis alkekengi
Polemonium caeruleum
Rheum palmatum
Rudbeckia laciniata

Silloisen kokoelman listoilla oli myös tuttuja yksi vuotisia kesäkukkia, köynnöksiä ja ryhmäkasveja:

Amaranthus caudatus
Amaranthus tricolor
Calendula officinalis
Callistephus chinensis
Celosia argentea, *C. cristata*
Centaurea cyanus
Cheiranthus cheiri
Chrysanthemum coronarium
Tanacetum parthenium (Chrysanthemum p.)
Concolida ajacis
Convolvulus tricolor
Cucurbita pepo
Dianthus chinensis
Hibiscus trionum
Iberis
Lathyrus odoratus

Kesämalvikki
 Sinilobelia
 Kesäkuuruoho
 Sinilupiini
 Kesäleukoija
 Tarhaneito
 Tuoksureseda
 Isosamettikukka
 Ryhmäsamettikukka
 Köynnöskrassi
 Paperikukka
 Tsinnia

Lavatera trimestris
Lobelia erinus
Lunaria annua
Lupinus angustifolius
Matthiola incana
Nigella damascena
Reseda odorata
Tagetes erecta
Tagetes patula
Tropaeolum majus
Xeranthemum annuum
Zinnia

Vanhaan käytettyjä monivuotisia tai kaksivuotisia kukkia on seuraavassa listassa. Osaa niistä on viljelty jo keskiajalta lähtien.

Tarhaukonhattu
 Kirjoukonhattu
 Aitoukonhattu
 Lehtoukonhattu
 Alppitatar
 Röyhytatar
 Suomentatar
 Laavatatar
 Helminukkajäkkärä
 Syysasteri
 Pajuasteri
 Isotähtiputki
 Konnantatar
 Peurankello
 Ukonkello
 Maariankello
 Harakankello
 Kurjenkello
 Vuohenkello
 Varsankello
 Vuorikaunokki
 Tarhasinivalvatti
 Harjaneilikka
 Särkynytsydän
 Kevätvuohenjuuri
 Siperianampiaisyrtti
 Japanintatar
 Jättitatar
 Keisarinpikarililja
 Kyläkurjenpolvi
 Verikurjenpolvi
 Rusopäivänlilja

Aconitum x cammarum (A. x storkianum)
Aconitum x cammarum 'Bicolor'
Aconitum napellus
Aconitum septentrionale (A. x lycotonum)
Aconogonon alpinum (Polygonum a.)
Aconogonon divaricatum (Polygonum d.)
Aconogonon x fennicum
Aconogonon weyrichii (Polygonum w.)
Anaphalis margaritacea
Aster novi-belgii
Aster x salignus
Astrantia major
Bistorta major (Polygonum bistorta)
Campanula glomerata
Campanula latifolia
Campanula medium
Campanula patula
Campanula persicifolia
Campanula rapunculoides
Campanula trachelium
Centaurea montana
Cicerbita macrophylla
Dianthus barbatus
Dicentra spectabilis
Doronicum orientale
Dracocephalum sibiricum
Fallopia japonica (Reynoutria j.)
Fallopia sachalinensis (Reynoutria s.)
Fritillaria imperialis
Geranium pratense
Geranium sanguineum
Hemerocallis fulva

Keltapäivänlilja
 Kuunliljat
 Isohirvenjuuri
 Saksankurjenmiekkä, vanhat lajikkeet
 Harmaatalvikki
 Päivänkakkara
 Ruskolilja
 Sahramililja
 Tiikerililja
 Tarhasarjalilja
 Varjolilja
 Keltakannusruoho
 Komealupiini
 Valkopiippo
 Ruusumalva
 Myskimalva
 Hentohelmililja
 Luhtalemmikki
 Puistolemmikki
 Valkonarsissi
 Keltanarsissi
 Jalopioni
 Tarhapioni
 Turkinpioni
 Tillipioni
 Kaukasianunikko
 Siperianunikko
 Idänunikko
 Paratiisililja
 Etelänruttojuuri
 Viiruhelvi
 Syysleimu, vanhat lajikkeet
 Kellosinilatva
 Pihaesikko
 Etelänkevätesikko
 Loistoesikko
 Kevätesikko
 Kääpiöesikko
 Rohtosuopayrtti
 Idänsinililja
 Siperianrnaksaruoho
 Punamaksaruoho
 Kanadanpiisku
 Jalopähkämö
 Tarharaunioyrtti
 Auringontähti
 Lehtoängelmä
 Pikkuängelmä
 Niittykullero
 Pikkutalvio
 Tuoksuorvokki

Hemerocallis lilio-asphodelus
Hosta
Inula belenium
Iris germanica ja Iris barbara -hybridit
Lavatera thuringiaca
Leucanthemum vulgare
Lilium bulbiferum
Lilium bulbiferum subsp. croceum
Lilium lancifolium
Lilium maculatum -hybr.
Lilium martagon
Linaria vulgaris
Lupinus polyphyllus
Luzula luzuloides
Malva alcea
Malva moschata
Muscari botryoides
Myosotis scorpioides
Myosotis sylvatica
Narcissus poeticus
Narcissus pseudonarcissus
Paeonia Lactiflora -hybr.
Paeonia officinalis
Paeonia peregrina
Paeonia tenuifolia
Papaver bracteatum
Papaver croceum
Papaver pseudo-orientale
Paradisea Iliastrum
Petasites hybridus
Pbalaris arundinacea 'Picata'
Phlox paniculata
Polemonium acutiflorum
Primula Auricula -hybr.
Primula elatior
Primula Elatior -hybr.
Primula veris
Primula vulgaris
Saponaria officinalis
Scilla siberica
Sedum aizoon
Sedum telephium
Solidago canadensis
Stachys grandiflora
Symphytum asperum
Telesia speciosa
Thalictrum aquilegifolium
Thalictrum minus
Trollius europaeus
Vinca minor
Viola odorata

Jo 1800-luvulla, tai sitä aikaisemmin käytettyjä pensaita ja pieniä puita ovat mm:

Aitaorapihlaja
Iso-orapihlaja
Keltakuusama
Rusokuusama
Pihajasmike
Terttuselja
Viitapihlaja-angervo
Idänvirpiangervo
Taiganvirpiangervo
Mökinangervo
Lumimarja
Puistosyreeni
Unkarinsyreeni
Pihasyreeni

Crataegus grayana
Crataegus submollis
Lonicera chrysantha
Lonicera tatarica
Philadelphus coronarius
Sambucus racemosa
Sorbaria sorbifolia
Spiraea chamaedryfolia
Spiraea media
Spiraea × rosalba
Symphoricarpos albus var. laevigatus
Syringa × henryi
Syringa josikaea
Syringa vulgaris

Vanhoja ruusuja ovat:

Karjalanruusu
Neidonruusu
Koiranruusu
Kartanoruusu
Sammalruusu
Orjanruusu
Kirkonruusu
Valamonruusu
Venäjänruusu
Metsäruusu
Mökinruusu
Tomionlaaksonruusu
Mustialanruusu
Piharuusu
Juhannusruusu
Suviruusu
Papulanruusu
Rosa 'Pohjolan kuningatar'
Neuvoksenruusu

Rosa acicularis
Rosa alba
Rosa canina
Rosa centifolia
Rosa centifolia 'Muscosa'
Rosa dumalis
Rosa 'Francofort'
Rosa 'Splendens' (Gallica-hybr.)
Rosa glabrifolia
Rosa majalis
Rosa majalis 'Foecundissima'
Rosa majalis 'Tornedal'
Rosa 'Minette'
Rosa × malyi
Rosa pimpinellifolia 'Plena'
Rosa 'Poppius' (Pimpinellifolia-hybr.)
Rosa 'Staffa' (Pimpinellifolia-hybr.)
(Rugosa-hybr.)
Rosa × spaethiana

Vanhoja köynnöksiä ovat mm:

Punavaula
Mustakoiranköynnös
Punakoiranköynnös
Valkokarhunköynnös
Punakarhunköynnös
Kalloköynnös
Köynnöspinaatti
Humala
Ruusunätkelmä

Asarina erubescens
Bryonia alba
Bryonia cretica subsp. dioica
Calystegia sepium
Calystegia sepium subsp. spectabilis
Cobaea scandens
Hablitzia tamnoides
Humulus lupulus
Lathyrus latifolius

Tuoksuheme
Tuoksuköynnöskuusama
Ruotsinköynnöskuusama
Kanadankilpikierto
Aasiankilpikierto
Säleikköwilliviini
Aitoelämänlanka
Ruusupapu
Miinanköynnös
Köynnöskrassi
Kanariankrassi

Lathyrus odoratus
Lonicera caprifolium
Lonicera periklymeum
Menispermum canadense
Menispermum dauricum
Parthenocissus inserta
Pharbitis purpurea
Phaseolus coccineus
Quamoclit lobata
Tropaeolum majus
Tropaeolum peregrinum

BYGGANVISNINGAR FÖR Gamla stan i Borgå

De särskilda bestämmelserna för detaljplaner, samt anvisningar och råd till glädje, lärdom och nytta för dem som bygger i Gamla stan i Borgå

Stadsplanering 2018

BORGÅ STAD

DE SÄRSKILDA
BESTÄMMELSERNA
FÖR DETALJPLANER OCH
BYGGANVISNINGARNA FÖR

Gamla stan i Borgå

DELTALJPLAN 512

FÖR STADSDELEN 1

<i>Stadsutvecklingsnämnden</i> § 33 27.2.2018	<i>Stadsstyrelsen</i> § 99 19.3.2018	<i>Stadsfullmäktige</i> § 32 28.3.2018
<i>Stadsplaneringschef</i> Eero Löytönen	<i>Skribenter</i> Anne Riitniemi-Rauh och Emilia Saatsi	<i>Regi</i> Arbetsgruppen för bygglovsärenden Museiverket Borgå museum Nylands NTM-central
<i>Publiceras av</i> Stadsplanering Borgå stad ISBN 978-952-9830-43-5	<i>Layout</i> Emilia Saatsi	<i>Översättning</i> Tiia-Liisa Hämäläinen

Innehåll

Detaljplanens särskilda bestämmelser	4	Gamla stans fyra gårdstyper	35
10 regler för den som reparerar	8	Gårdskulturen utvecklas	36
Inledning	9	Gårdens gamla rangordning	38
Gamla Borgå	9	och nya konstruktioner	40
Anvisningar för byggare	12	Stenläggningar på gårdar	40
Allmänna anvisningar	13	Avledning av regnvatten	41
Olika typer av områden	14	Vallar, terrasser och slänter i terrängen	42
Tak	18	En mosaik av olika växtplatser	43
Fasader	20	Växtarter	44
Brädfodring	20	Förändringar i växtbeståndet	46
Puts	20	under den senaste tiden	46
Verandor	22	Blomsterrabatter	48
Fönster och dörrar	24	Trädbestånd	50
Fönster	24	Planering och tillbyggnad	52
Dörrar	24	Energibesparing	53
Beslag	24	Tillgänglighet	54
Bärande konstruktioner	26	Att ansöka om tillstånd	54
Grund och stenfot	26	Nyttiga länkar	55
Bottenbjälklag	26	Gamla bilder	55
Timmerstomme	27	Litteratur	56
Interiör	29	Traditionella prydnadsväxter	57
Plank och portar	32		
Ekonomibyggnader	33		

Pärmbild: utsikt från Borghacken mot gamla
stan på 1890-talet. (Borgå museum)

Detaljplanens särskilda bestämmelser

Dessa anvisningar upphäver de särskilda bestämmelserna i detaljplanerna för gamla stan i Borgå och omfattar nya särskilda bestämmelser som gäller alla detaljplaner för gamla stan i Borgå. De övriga planbestämmelserna stämmer överens med detaljplanerna.

Den som tänker bygga ska alltid utreda hos byggnadstillsynen vilket lov som behövs innan projektet inleds.

1§ En byggnad eller en del av den som finns i detaljplancområdet får inte rivas utan tillstånd av den nämnd som ansvarar för ärendet.

För byggnadsprojekteringsuppgifter inom ny- och renoveringsbyggande ska man alltid välja en projekterare som uppfyller behörighetskraven för krävande projekteringsuppgifter enligt Statsrådets förordning om bestämmande av svårighetsklassen för projekteringsuppgifter vid byggande eller motsvarande anvisningar.

2§ Nämnden och/eller byggnadsinspektören som ansvarar för bygglov ska vid behandling av en ansökan som gäller

bygglov

rivning av en byggnad eller en del av den

renovering eller ändring av en byggnad, ändring av byggnadens användningsändamål eller annan åtgärd

installation av stolpar, ledningar eller annan teknisk utrustning

uppförande av en kiosk

terrass

ändring av den naturliga markytan

byggande eller ändring av ett staket eller plank, uppförande av en lätt konstruktion eller ett fördelningskäp eller åtgärder som har konsekvenser för byggnadens utseende eller stadsbilden, såsom ändring av byggnadens väggmaterial, fasadfärg, takmaterial eller färg

installation av reklamanordningar eller solfångare

speciellt fästa uppmärksamhet vid att projektet passar in i helheten av gator, kvarter och gårdar utan att förstöra stadsdelens historiska egenart och stadsbilden.

Vid behandlingen av bygglov och eventuella åtgärds-tillstånd ska man beakta ett utlåtande från arbetsgruppen för bygglovsärenden i Gamla Borgå. Om kommittén inte omfattar en representant för Museiverket ska Museiverket höras. Utlåtandet ska ges inom tre (3) månader från det att utlåtandet har begärts.

3§ När det gäller att bygga fördelningskäp och andra kommunaltekniska anordningar, luftvärmepumpar eller andra motsvarande tekniska anordningar, reklam, affärsskyltar, terrasser, bryggor och fästen för båtar kan byggnadsinspektören överväga om det krävs ett åtgärds-tillstånd. Man ska ingå ett avtal om placering av anordningar eller konstruktioner på gator eller i parker.

4§ En byggnad kan inte beviljas rivningstillstånd innan ett bygglov eller ändringstillstånd har beviljats för tomten.

5§ Vid prövning av bygglov ska man fästa uppmärksamhet vid hur en nybyggnad passar in i stadsbilden och i kvarteret.

Till ansökan om bygglov ska man vid behov bifoga de handlingar som avses i lagen men också annat material som behövs för behandlingen, vilka är till exempel följande:

en byggnadshistorisk utredning, preciserad dispositionsplan för tomten som visar byggnadernas dimensioner, material, användningsändamål, planerade ändringar, sättet hur tomten ansluts till kvartershelheten och gatunätet, tomtens höjdläge i förhållande till granntomterna och de allmänna områdena samt planerade ändringar i fråga om höjdläge, arrangemang för bilplatser, lekområden och andra utomhusområden samt staket och plank, portar och planteringar, gatufasadritningar över grannbyggnader samt perspektivritningar.

Det som bestäms ovan gäller till tillämpliga delar också ansökan om att ändra fasaden, dess färg, ytmaterial eller panelarkitektur.

6§ Ändringar som gäller våtrum, tappställen, eldstäder, ibruktagande av vinden, fasader eller konstruktioner kräver alltid åtgärds-tillstånd eller bygglov.

7§ Farstukvistar, vindfång, glasverandor och andra med dessa jämförbara konstruktioner får byggas mot gården på basis av motiverade skäl utöver den tillåtna våningsytan på tomten och utanför byggnadsytan i samband med renoveringsbyggande och nybyggnad. Våningsytan som överskrider byggrätten får vara högst 1/10 av respektive byggnads våningsyta. I byggnader får inte byggas balkonger.

8§ Vid allt byggande ska man använda sådana byggmaterial, takmaterial och färgämnen som passar in i den historiska stadsbilden. När nya byggnader och tillbyggnader byggs ska man använda den takform och taklutning som är typisk för området.

Huvudbyggnader ska ha hand- eller maskinfalsad plåttak med fotrännor och ekonomibyggnader ska ha slätt papptak eller papptak med listtäckning. Plåttaket får inte ha en ytbeläggning av plast. Takets färg ska vara svart. Kyrkans tjärade spåntak ska bevaras.

Skivor av plåt, aluminium eller vinyl eller andra motsvarande produkter som imiterar trä får inte användas.

Montering av solfångare kräver åtgärds-tillstånd. Fångare tillåts inte om det inte går att montera dem så att de inte på ett störande sätt skiljer sig från gamla konstruktioner eller vägg- eller takytor i landskapet eller i gatubilden.

9§ När nämnden som ansvarar för bygglov överväger beviljande av bygglov och när arbetsgruppen för bygglovsärenden i Gamla Borgå ger ett utlåtande ska de i fråga om byggnader som ska bevaras fästa speciell uppmärksamhet vid följande:

Renoverings- och ändringsarbeten ska vara sådana att byggnadens historiska och arkitektoniska värde och för stadsbilden viktiga karaktär bevaras när det gäller både fasader och interiör.

Om olämpliga ändringar har gjorts i byggnadens historiska utseende ska man i samband med renoverings-, förbättrings- och ändringsarbeten återställa byggnadens ursprungliga utseende genom restaurering eller iståndsätta byggnaden på något annat lämpligt sätt med tanke på byggnaden och miljön.

Om en byggnad som ska bevaras förstörs, bör nybyggnaden utgå från det ursprungliga användningsändamålet och detaljplanen.

I gamla byggnader får man bygga rum på vindsvåningen som har en förbindelse till rummen i våningen under den, utöver den våningsyta som anvisats på tomten. Dessa rum får byggas endast om vinden är tillräckligt hög. Gamla takstolar och andra konstruktioner ska bevaras. För ändringsarbeten i vindsvåningen krävs alltid ett bygglov. I vindsvåningen får man inte göra öppningar för nya fönster i anslutning till takytan om de kan ses från gatorna eller ån eller om de på ett skadligt sätt gör fasaden mot innergården mindre enhetlig. Nya fönster kan placeras i byggnadens gavlar eller de kan vara s.k. smala vindsfönster om det inte förstör byggnadens fasadarkitektur.

Befintliga källare ska bevaras. Väggar i murade källare får inte rivas eller öppningar får inte göras större för att göra rummen rymligare. Nya källare får inte byggas.

Man får inte sätta tilläggsisolering på timmerväggens inre eller yttre sida.

I samband med renoverings- och ändringsarbeten ska man bevara dörr- och fönsteröppningar, deras form och indelning, takmaterial och brädfodring på fasaden, enskilda konstruktioner, skorstenar och vattenrännor, socklar och andra detaljer som är typiska för byggnaden. Fönsterkarmarna och fönsterbågarna samt dörrarna ska vara av trä. Fönster- eller dörrmaterial av plast eller aluminium eller av andra motsvarande material godkänns inte.

Gammalt byggmaterial ska i första hand bevaras och återvinnas. När byggnader moderniseras och kompletteras ska det nya materialets karaktär, kvalitet och egenskaper motsvara det gamla materialet.

I samband med renoverings- och förbättringsarbeten ska material som används vara sådana att byggnadsdelens värme- och fukttekniska verksamhet inte ändras.

För fasadmålning ska användas traditionella målfärger (linoljefärg, kalkfärg, slamfärg).

Den ursprungliga eller typiska rumsindelningen, öppningarna och den fasta inredningen (ugnar, dörrar, lister, trappor osv.) ska bevaras.

Fasaderna på strandbodarna ska målas med röd slamfärg. Man får inte göra öppningar för nya fönster på den sida av strandbodarna som ligger mot ån. Fönsterluckor, dörrar, andra luckor och bryggor ska behandlas med svart linoljefärg eller tjära eller med träskyddskemikalier av tjära. Taket ska vara svart.

10§ Ett enhetligt plank som passar in i miljön ska placeras mellan tomten och gatan, parken, torget och granntomten. Plank som avlägsnats ska ersättas med nya. Tomter får inte indelas i mindre delar med plank.

Öppningar i ett plank ska huvudsakligen förses med en tät port. Planken och portarna ska målas med linoljafärg eller rödmyllefärg.

11§ Uteserveringar i gaturummet eller på gården ska avgränsas med lätta och luftiga konstruktioner. Avgränsningen får inte bilda ett enhetligt staket sett från sidan. Reklamaffischer får inte sättas på räcken. Terrasser får inte uppföras som separata konstruktioner som är upphöjda från gatans nivå utan gatubeläggningen fungerar som terrassyta. Om markytan är mycket ojämn kan en del av terrassen uppföras som en upphöjd konstruktion så att höjningen inte är för stor jämfört med terrassens totala yta. Den upphöjda terrassytan ska ligga så nära markytan som möjligt och bräderna ska målas med svart. Man får inte hindra vattnet från att rinna på gatan eller gården. En terrass är en tillfällig konstruktion och man får aldrig riva en gammal stenläggning under den.

12§ I samband med nybyggnad eller tillbyggnad ska det anvisas bilplatser på tomten enligt följande:

1 bilplats/150 m² bostadsyta, dock högst 1 bilplats/bostad

1 bilplats/150 m² våningsyta för affärs-, kontors- och verkstadslokaler

1 bilplats/250 m² våningsyta för offentliga byggnader.

Av motiverade skäl kan det beviljas undantag från antalet bilplatser.

13§ Gamla stenläggningar och yrkesrelaterade konstruktioner ska bevaras.

Beläggingsmaterial på gator och gårdar i detaljplanelområdet ska passa in i områdets historiska karaktär. Asfalt får inte användas på gårdsplanerna. Om gammal asfalt avlägsnas ska den ersättas med kullerstenar eller grus. Nubbstenar får användas endast på gatuområden. Stenmjöl eller stenar av betong, plast eller komposit tillåts inte.

Brandgatorna ska vara rena och fungerande.

För ändringar som görs på gårdsplaner eller i gatuområden krävs ett åtgärdstillstånd. Man ska begära ett utlåtande från arbetsgruppen för bygglovsärenden i Gamla Borgå om alla planer som gäller gatubyggnad, istandsättning av gator, gårdar och parker.

14§ Gamla stan i Borgå är ett stadsarkeologiskt område. En fornlämning får inte rubbas utan ett tillstånd som beviljats med stöd av lagen och man får till exempel inte gräva ut, täcka över, skada eller ta bort fornlämningen även om den skulle ligga på den egna marken. Före byggarbeten eller åtgärder på gården, helst före planeringen, ska man kontakta Museiverket för att planera eventuella arkeologiska utgrävningar på tomten eller gatuområdet.

15§ I gamla stan i Borgå får inte planteras barrträd. På gården får placeras ett storvuxet träd endast om gården är tillräckligt stor så att trädets grenverk och rötter inte sträcker sig till grannens tomt.

16§ Jordvärmebrunnar eller andra borrhunnar får inte byggas i gamla stan i Borgå.

17§ I gamla stan i Borgå ska man följa bygganvisningarna som kompletterar detaljplanen.

Museiverket utarbetade år 2008 en stadsarkeologisk inventering av gamla stan i Borgå. Målet med inventeringen var att utreda, i vilka områden skikten av stadsområdet som planades på 1600-talet och vid ingången av 1700-talet sannolikt har bevarats eller förstörts. Inventeringen finns på Museiverkets webbplats och tillhörande kartor med stadsarkeologiskt betydande objekt följer som bilaga till denna rapport.

För undersökningen och skyddet betydande områden

På områden som angetts med rött ska utföras en arkeologisk undersökning före markanvändningsprojektet och på områden som anges med gult ska utföras en arkeologisk kontroll under grävarbeten.

Källa: En stadsarkeologisk inventering av Borgå, Museiverket 2008

● Klass 1
● Klass 2

10 REGLER FÖR DEN SOM REPARERAR

Reparera inte det som är i skick, förnya inte det som kan repareras.

Ta reda på orsaken till skadan och eliminera den. Sedan kan du reparera och återställa konstruktionen. De flesta skador beror på dåligt underhåll och felaktiga reparations sätt. Du ska försäkra dig om att det går att underhålla och också reparera det som du har renoverat. Underhållsfri betyder ofta samma sak som omöjlig att reparera.

Använd samma material och arbetsmetoder som förr i tiden. Prova inte något nytt. De nya materialen har planerats och tillverkats för nya hus.

Anställ en planerare och byggare som känner till gamla byggnads material och arbets sätt.

Bevara de gamla konstruktionerna och materialen. Värdet på en gammal byggnad ligger i dess gamla material, inte enbart i stilen. Ju mer man tar bort gammalt material desto mer förlorar man det historiska värdet. Något som ser gammalt ut är inte gammalt.

Bygg helst inte på vinden. Hjälptrymmen kan byggas i befintliga eller nya ekonomibyggnader.

Undvik ändringar i byggnadens utseende. En gammal byggnads skönhet ligger i dess proportioner som lätt kan förstöras och i äkta, gamla material.

De mest lönsamma reparationerna med tanke på värmeekonomin är att förbättra lufttätheten och att sätta tilläggsisolering i övre bjälklaget.

Godkänn oregelbundna och sneda former. Uppskatta skikt av olika stilar, historiens patina och äkta material.

Undvik stilkopior, materialkopior och drömmar om husets autentiska utseende. Sådana ändringar som passar in i byggnaden är en del av dess värde och historia.

Uppskatta en traditionell disposition på gårdsplanen. Gårdsplanens värde ligger i dess gamla växtarter och ytor. Ändra inte gårdsplanens utseende och skala genom att plantera stora gårdsträd eller nya växtarter.

Inledning

Syftet med denna handbok är att styra renoverings- och byggarbeten i gamla stan i Borgå så att byggnadsarvet bevaras och värnas med beaktande av lagstiftning gällande renoverings- och kompletteringsbyggnade, internationella deklarationer och god praxis.

De särskilda bestämmelserna för byggande gäller alla detaljplaner för gamla stan i Borgå. Dessa kompletteras med handbokens anvisningar som hjälper att nå bestämmelsens grundläggande karaktär och anda. Eftersom varje byggnad som byggts för hand i gamla stan är unik innehåller dessa bestämmelser och anvisningar inga direkta lösningar på olika problem eller för genomförandet av bestämmelserna.

En harmonisk stadsbild, där olika detaljer livar upp helheten, har uppstått på grund av traditionen av att husen byggdes för hand, skalan och bristen på material fram till mitten av 1900-talet. Ändringar och kompletteringar är en del av byggnadernas och hela områdets historia. Då man river byggnadsdelar ska man noggrant fundera på deras betydelse för hela området. Det moderna byggsättet skiljer sig från den gamla traditionen. Det har visat sig att vara en utmanande uppgift att på ett lyckat sätt renovera och anpassa nya byggnader till den gamla miljön. Avsikten med skyddet av byggnadstraditionen är att trygga den byggda kulturmiljöns äkthet gällande tid och område och dess mångsidighet och särdrag.

Gamla stans mångsidiga utseende och dess bevarande förutsätter individuell problemlösning och diskret anpassning till den värdefulla miljön. Ett lyckat slutresultat förutsätter att planeringen och byggandet utförs noggrant.

På gårdarna finns det olika unika växtplatser där det har bevarats sällsynta traditionella växter och följeslagare till gammal kultur. Man värnar traditionerna genom att bevara trädgårdsland, torrängar och stenläggningar samt genom att använda traditionella växter. Årliga underhållsarbeten bör utföras både i huset och i trädgården för att bevara deras värde.

Detaljplanen skyddar i första hand den täta gamla stadsstrukturen som är sällsynt i Finland och som är mycket svår, eller till och med omöjlig, att skapa inom ramen för dagens bestämmelser och krav. Alla detaljer kan inte skyddas genom detaljplan eller omfattas av byggnadstillsynens tillsynsansvar. Därför bär ägaren ansvaret för skyddet och bevarandet av enskilda byggnadsdelar och helheter som de bildar. Om ägaren är medveten och har vilja att värna patina och tidens skikt övergår vårt värdefulla och unika byggnadsarv till kommande generationer.

Anvisningarna har utarbetats av Anne Rihtniemi-Rauh och Emilia Saatsi. Litteraturen i slutet av texten har använts som källmaterial för handboken.

Gård vid Ågatan 1898 (Borgå museum)

Gamla Borgå

Kyrkan och klockstapeln är de äldsta bevarade byggnaderna i Borgå. Stenkyrkan murades på träkyrkans plats huvudsakligen i början av 1400-talet. Också några källare kan vara från medeltiden och därför är de speciellt värdefulla. Det medeltida gatunätets grundtanke är fortfarande synlig. De breda gatorna som är parallella med ån är huvudgator. De smala gränderna förmedlar tvärtrafik. Gatornas sträckningar har ändrats och därför är det svårt att få en exakt uppfattning om det medeltida Borgå. Det finns några hänvisningar till den gamla tomtindelningen. Borgarnas tomter vid åstranden, av vilka många fortfarande används av butiksägare, representerar den medeltida traditionen. De smala tomterna sträckte sig på medeltiden från gata till gata genom kvarteret. På Mellangatan finns det några nyare hus vars gavlar ligger mot gatan, på samma sätt som på medeltiden. Bodarna byggdes alldeles invid vattnet. De nuvarande strandbodarna har byggts senare men de påminner om Borgås historia som en viktig handelsplats.

Staden byggdes flera gånger på nytt efter katastrofer på 1500-talet. Bränder, krig, indragning av stadsrättigheter och tvångsflyttningar var en prövning för stadsborna. Bebyggelsen utvidgades ändå på 1600-talet och vid ingången av 1700-talet fanns det nästan 300 bebyggda tomter i staden. Mellan tomterna fanns det små inhägnade trädgårdsland. Förmögna borgare ägde flera tomter som var avsedda för hushållets olika ändamål på olika håll i staden.

Gatubilden var anspråkslös i början av 1700-talet. Torvtak och grå fasader av timmer var vanliga. Den enklaste byggnaden var en rökstuga med ett rum. Först på 1700-talet blev det vanligare att använda ugnar med rökgångar. En sidokammarstuga uppstod då man byggde ett rum till i andra ändan av dagligstugan. En del av det mindre rummet kunde byggas om till en förstuga. Huset blev en parstuga genom att bygga bostadsrum på båda sidorna av förstugan. I förstugans eller dagligstugans bakre del kunde det

finnas en eller flera kamrar. Byggnaden kunde också bestå av en rad rum.

På 1700-talet växte staden så småningom, trots prövningar. Gymnasiet och biskopssätet flyttades från Viborg till Borgå år 1723 då tjänstemän och lärare flyttade till staden. Efter stora ofreden gjordes Kyrkogatan och Berggatan bredare och rakare så att de motsvarade de nuvarande sträckningarna. Borgarna grundade butiker vid gatorna, det byggdes mycket och trädgårdskulturen hade sin blomstringsperiod. På bostadstomter planterades fruktträd och syrenbersäer. På trädgårdstomter odlades frukt och nya växtarter, såsom tobak och potatis. På gymnasiet tomt grundades en modern samlingsträdgård med arter från Linnés botaniska trädgård i Uppsala. I slutet av 1700-talet innehöll utställningsträdgården 340 växtarter indelade i fem grupper: kryddor, medicinal-, mat- och prydnadsväxter samt textil- och färgväxter.

Branden som härjade år 1760 förstörde en stor del av staden. Bland annat träkyrkan från början av 1700-talet, den nyligen uppförda gymnasiebyggnaden och de fattigas bostadsområde öster och norr om kyrkan undgick branden. Före branden var det vanligt att både ståndspersoner och de mindre bemedlade bodde i enkelstugor och parstugor. Efter branden började en så kallad karolinsk planlösning med sex rum bli populär bland köpmän och tjänstemän. Den karolinska planlösningen omfattar en sal som ligger bakom förstugan i mitten av byggnaden samt två kamrar på båda sidorna. I fattigare områden var parstugor och sidokammarstugor fortfarande vanligare. På tomter som hörde till ståndspersoner var par- och sidokammarstugorna anspråkslösa sidobyggnader.

Eftersom man var rädd för att katastrofen skulle inträffa på nytt byggde stadens rikaste borgare sina hus av sten. Under ledning av fortifikationsbyggmästaren Gotthard Flensborg byggdes två bodar av sten och sex stenhus, bl.a. rådhuset, köpmannen Holms gård, kaplansbostället samt Flensborgs eget hus. Mansardtak var populärt och man strävade efter att bygga hus i två våningar. På sommaren 1775 före kung Gustav

III:s besök stenlade man flera gator, förbättrade torget, försåg tomter vid huvudgatorna med plank och målade hus med rödmyllefärg.

Fastän byggnadernas utseende har förändrats under åren kan man på Ågatan urskilja drag av det gustavianiska stadsidealet. Gaturummet är tätt eftersom husen i två våningar har byggts sida vid sida vid den smala gatan. Dagens gamla stan har till stor del byggts mot slutet av 1700-talet.

Staden som under den svenska tiden hade byggts på en kulle fick under den ryska tiden ett nytt empirecentrum som byggdes söder om gamla stan. Avsikten var att C.L. Engels rutplan från 1832 skulle ha omfattat också hela gamla stan. Planen genomfördes söder om Krämaregatan samt i norra ändorna av Fredsgatan och Borggatan.

Empirestilens ideal för stadsstrukturen uppnåddes inte i gamla stan men empirestilen påverkade bygandet. Empirehusen indelades i rum mot gatan och gården med en hjärtvägg. Rumsindelningen gjordes med tvärgående väggar. Av brandsäkerhetsskäl rekommenderades att det planteras bladrika träd, och antalet fruktträd ökade. Gatorna avgränsades med plank. Över planken syntes ställvis toppar på syrenbuskar och fruktträd samt formklippta ädelträd som växte på några tomter.

I slutet av 1800-talet fick köpgatorna sitt nuvarande utseende som bevarades på Ågatan och Mellangatan. Antalet butiker och verkstäder som placerades vid gatorna ökade och på fasader gjordes öppningar för skyltfönster.

Industrialiseringen fick arbetare att flytta till staden. Stadsstrukturen gjordes tätare och många källand och trädgårdar fick ge vika för byggnaderna. Djurstall och bodar byggdes om till bostäder och flera hus indelades i små spisrum som hyrdes ut. Till och med över tio hushåll kunde bo på en och samma tomt. Fastighetens ägare bodde i regel i sitt eget hus vid gatan. Detta bostadssystem började förändras först på 1970-talet då stadens sociala struktur förändrades.

Vid ingången av 1900-talet var nationalromantikerna de första som ville skydda gamla stan i Borgå. Borgåkonstnärerna Louis Sparre och Albert Edelfelt strävade genom sina verk och sin verksamhet efter att främja bevarandet av gamla stan. Trots goda intentioner stred planen från år 1911 mot skyddsmålen. Enligt planen skulle man ha gjort gatorna rakare och bredare så att det befintliga byggnadsbeståndet så småningom skulle ha försvunnit. Enligt den förnyade planen byggdes några hus som naturligt passar in i miljön eftersom de har byggts enligt det traditionella byggsättet. Snart konstaterade man att planen utgör ett hot mot bevarandet av gamla stan och planen förnyades år 1936. År 1955 byggdes en bro till som flyttade tyngdpunkten för trafiken mellan gamla stan och empirestadsdelen. I de planer som fastställdes år 1974 och 1993 har skyddsmålen förstärkts. På 2000-talet har de storvuxna träden på gårdarna blivit en av hotbilderna med tanke på stadsbilden. Turistströmmar, högre levnadsstandard, ändrade levnadssätt och lätt tillgängliga, globalt sålda byggmaterial och färdiga byggnadsdelar som är främmande för det traditionella finländska byggsättet skapar förändringstryck på byggnader, gårdar och gaturum och ökar andelen främmande konstruktioner i gatubilden och på gårdarna.

Anvisningar för byggare

Krukmakaregränd. Vid kanten av gamla stan i Borgå. På gränden gick både människor och djur. Där fanns livsrum för kulturens följeslagare. Bild: Borgå museum.

De särskilda bestämmelserna som finns i början av dessa bygganvisningar är bindande detaljplanebestämmelser. I början av kapitlet anges de särskilda bestämmelser som man speciellt ska fästa uppmärksamhet vid. Den byggda miljön består av olika delar. Vid reparation av varje enskild del (t.ex. tak eller dess konstruktioner, fönster eller vägg) ska man beakta bevarandet av de byggnads- och kulturhistoriska värdena för enskilda byggnadsdelar och helheten. Anvisningarna preciserar de särskilda bestämmelserna och ger principer för hur man sköter byggnadsbeståndet och gårdarna i gamla stan i Borgå. Dessa är inte arbetstekniska råd för renovering eller skötsel av byggnader eftersom det finns grundliga anvisningar om dessa frågor i ny litteratur om byggnadsarvet och i Museiverkets reparationskort (på finska) som fritt kan läsas på Museiverkets webbplats. En förteckning över litteratur och webbplatser finns i slutet av dessa anvisningar.

Om sådana material och växter som inte passar in i gamla stan används och om gamla byggnadsdelar ersätts med nya blir kulturarvet mindre äkta. Varje gammal byggnadsdel som inte längre finns utgör en förlust med tanke på helheten som bildar gamla stans charm och egenart.

En historisk byggnad är en unik helhet där skador som orsakas av brand är oersättliga. Därför ska man fästa speciell uppmärksamhet vid brandskydd och bättre brandsäkerhet.

Då man planerar och genomför reparationer och ändringar ska man anlita experter som har specialiserat sig på renovering av gamla byggnader. Små detaljer är inte obetydliga. När det gäller skötseln av byggnader och gårdar är det omöjligt att för mycket framhäva betydelsen av användningen av traditionella, högklassiga material och arbetsätt och kontinuerligt underhåll. När nödvändiga reparationsarbeten utförs ska man sträva efter att reparationsarbetet utförs på byggnadens villkor. Då behöver man fortfarande handarbetskonst.

Med tanke på att bevara miljös skala är det ytterst viktigt att sköta gårdsträd, välja lämpliga träarter och att på ett rätt sätt värna gårdsytor. Att bevara kulturens följeslagare och traditionella växter förutsätter att gårdens delar av olika karaktär åtminstone delvis bevaras och sköts enligt traditioner.

Följande avsnitt ger anvisningar och ställer begränsningar för att renovera och underhålla byggnaders olika delar.

Allmänna anvisningar

Särskilda bestämmelser 5 §, 8 § och 9 §

Kulturvärdena och helheten i gamla stan är utgångspunkten för all utveckling och skötsel av byggnadsarvet. Skikten från olika tidsperioder utgör en värdefull del av stadsdelens historia. Målet är att skydda byggnads- och kulturarvet, och därför anser man att byggnadsdelar som tillverkats genom traditionellt hantverksarbete är mer värdefulla än nya, industriellt tillverkade delar. Varje byggnadshelhet är unik och det krävs alltid prövning från fall till fall när byggnadens skyddsvärden övervägs.

Före en större renovering ska man utarbeta en byggnadshistorisk utredning som ger information om byggnadens historia, ändringar och nuläge. Utredningen är ett redskap för att planera underhålls- och renoveringsåtgärder och utredningen ska utarbetas innan reparationsarbetet inleds. Utredningen kan kompletteras vid behov om konstruktioner öppnas i samband med reparationen eller om man annars får ytterligare information om byggnadens historia. Underhålls- och reparationsarbetena ska dokumenteras med tanke på framtiden.

Markanvändnings- och bygglagen kräver att det utarbetas bruks- och underhållsanvisningar i samband med åtgärder som kräver bygglov.

Då man planerar renovering ska man beakta behov och möjligheter att förbättra brandsäkerheten. Genom noggrann planering kan brandsäkerheten förbättras så att gamla konstruktioner respekteras.

Gamla stan i Borgå är ett stadsarkeologiskt område. En fornlämning får inte rubbas utan ett tillstånd som beviljats med stöd av lagen och man får till exempel inte gräva ut, täcka över, skada eller ta bort fornlämningen även om den skulle ligga på den egna marken. Avsikten är att trygga bevarandet av uppgifter om fornlämningar och städernas konkreta historiska kontinuitet. De arkeologiskt värdefulla områdena anges i kartbilagorna 1 och 2. Den som påbörjar ett byggprojekt eller är huvudprojektare ska kontakta Museiverket gällande alla sådana planer för ett fornlämningsområde som kräver ingrepp på marken. Staten ansvarar för kostnaderna för arkeologiska undersökningar i samband med mindre, privata markanvändningsprojekt.

Flensborgbrinken har stenlagts redan för en lång tid sedan. Bakom plankets övre kant syns en rad syrener. Fönstren till huset i korsningen har senare bytts ut mot små fönsterrutor och gatubeläggningen har förnyats. (Bild: Borgå museum)

Olika typer av områden med tanke på stadsbilden

Den rika stadshelheten i gamla stan består av områden av olika karaktär som byggnadsskyddet utgår från. Köpmän och tjänstemän bosatte sig på stadens bästa platser vid åstranden och i omgivningen av rådhuset och kyrkan. Hantverkare bosatte sig på stadens södra och norra kanter. De fattigaste fick nöja sig med den svåråtkomliga backen öster om kyrkan. Bebyggelsen kring Kvarngränd som uppstått senare skiljer sig från andra områden.

Samhällsklassernas förmögenhetsskillnader avspeglade sig i byggandet och användningen av gården. Köpmännens och tjänstemännens tomter var stora och deras hus var ståtliga med tidsenliga dekorationer. På köpmannatomter fanns det ett stort antal ekonomibyggnader och på gården fanns det lagerområden med stenläggning. När man gick mot fattigare områden förändrades skalan och byggnaderna var mera anspråkslösa. Även en anspråkslös byggnad är en viktig del av miljön. Byggnadernas förhållande till omgivningen gör dem värdefulla.

I gamla stan finns det exceptionellt många ekonomibyggnader som bevarats och vars ursprungliga användningsändamål har varit mycket begränsat. Bodarna har haft flera olika användningsändamål: förvaring av handelsvaror, livsmedel, salt och kläder samt olika verkstäder för hantverkare, djurstall, vedlider, hölager, stall, hönshus, bastur och uthus. Det har varit mycket vanligt att återvinna byggnadsdelar till ekonomibyggnader som kan ha gamla fönster, dörrar, timmerstockar eller beslag från huvudbyggnader.

I olika områden avviker miljös egenskaper från varandra. Köpgatorna (Ågatan, Krämaregatan, Mellang-

atan och Kyrkogatan) samt de öppna platserna (t.ex. Rådhuset och Kyrkotorget) är mera offentliga än de slingriga sidogatorna och de öppna platser och parker som ligger vid dem. På köpmannatomter anknyter det privata och halvoffentliga området gradvis till varandra medan bostadsgårdarna är tydligt avgränsade från gatan. De butiker och restauranger som finns på gårdarna mellan Ågatan och åstranden gör det möjligt för dagens turister att bekanta sig med gamla halvoffentliga köpmannagårdar.

Också gårdarnas struktur och växtarter visar indelningen i olika områden. Det fanns nästan helt stenlagda gårdar som hörde till köpmän eller hantverkare kring Kyrkotorget och på de smala strandtomterna från medeltiden. Med stenläggningen med olika mönster avleddes regnvatten och anvisades gångvägar och funktioner, såsom lagring. I ett hörn av de stenlagda tomterna kunde det finnas ett litet grönsaksland.

Det fanns stora gårdar med trädgård i slutningen mellan Ågatan och Mellangatan samt öster och norr om Kyrkotorget. Slutningen som var svår att bygga på var varm och gynnsam även med tanke på de mest känsliga växterna. På 1700-talet hörde den största tomten till en apotekare som odlade medicinalörter. Små gårdstun låg huvudsakligen uppe på den bergiga backen. I närheten av tullstaketet fanns det endast nyttoträdgårdar på 1700-talet. Nuvarande Borgströmsparken är en del av prästgårdens dåtida tobaksåker.

Brandgatorna är smala obebyggda remsor mellan tomterna i gamla stan och deras syfte är att förhindra spridning av brand och att avleda ytvattnet mot ån. Det finns inga trädplanteringar i anslutning till brandgatorna i gamla stan.

Kyrkotorget. Huvudgatorna stenlades i ett tidigt skede och det var en tydlig variation i busens färgsättning. Fotografiet är antagligen från början av 1900-talet. Staketet vid Marthagårdens trädgård avgränsar gaturummet till en kompakt bredd, trots att byggnaden mestadels har placerats i linje med empireplanen, som aldrig förverkligades i Gamla Stan i Borgå. (Borgå museum)

Östra Långgatan. De mera anspråkslösa byggnaderna fick först i ett senare skede en brädfodring. I dag har sandytorna och växtligheten i anslutning till dem försvunnit nästan helt och hållet från gränderna. (Borgå museum)

Skolgränd i början av 1900-talet (Museiverket)

Anvisningar

Särskilda bestämmelser
2 §, 3 § och 8 § och 11 §

Reklams- och affärsskyltar ska vara små. Skyltar av plast eller med belysning passar inte in i gamla stan. Också tejpning på fönster eller målningar tolkas som affärsskyltar eller reklam som kräver tillstånd.

Markiserna ska vara ljusa och lämpliga för fasaden. Markiserna får i regel inte vara bredare än fönsteröppningen. Markiserna får inte förses med bilder eller texter.

Bodarna på torget ska täckas med naturvitt eller ljusgrått tyg.

Tillfälliga kiosker och andra motsvarande byggnader behöver också ett separat tillstånd som man ska ansöka om innan konstruktionen uppförs. Lämpliga ytmaterial för kiosker är till exempel glas, målad eller patinerad metall och trä. Plast, glasfiber eller motsvarande material som används i kiosker av en viss typ passar inte in i miljön i stadsdelen. Kioskerna får inte förses med reklamtejpning.

Uteserveringar i gaturummet bör avgränsas med lätta och luftiga konstruktioner. Lämpliga material för detta ändamål är: trä, rep av naturfiber, blomkrukor eller svartmålad metall. Avgränsningen får inte bilda ett enhetligt staket sett från sidan. Räcken av plast eller glas eller räcken som är täckta med tyg tillåts inte. Reklamaffischer får inte sättas på räcken.

Terrasser får inte uppföras som separata konstruktioner som är upphöjda från gatans nivå utan stenbeläggningen fungerar som "golv". Om gatans yta är mycket ojämn kan en del av terrassen uppföras som en upphöjd konstruktion så att höjningen inte är för stor jämfört med terrassens totala yta. Då ska den upphöjda terrassytan ligga så nära gatans yta som möjligt och brädfodringen ska målas med svart. Man får inte hindra vatten från att rinna på gatan. En terrass är en tillfällig konstruktion och man får aldrig riva en gammal stenläggning under den.

Att hålla räddningsvägarna fria ska beaktas då nya konstruktioner eller lätt utrustning placeras på gården och gatan.

Med tanke på räddningsväsendet är det viktigt att fastigheternas adressangivelser och eventuella trapphus- eller bostadsnummer syns både dag- och nattetid. Det lönar sig att placera adressnumret så att det blir belyst.

Brandgatorna ska vara öppna och rena så att där inte finns lösöre, sandningssand, löv och träd eller buskar som förökas genom frösådd.

Bryggorna vid åstranden ska huvudsakligen ligga parallellt med stranden, s.k. bryggor för sidoförtöjning. Pontonbryggor tillåts inte. Bryggorna och trapporna i anslutning till dem ska vara av trä och de ska behandlas med tjära eller med träskyddskemikalier av tjära. Bryggorna får inte byggas om till terrasser och på dem får inte byggas räcken.

Man upptäcker och minns den personliga skylten. Skyltens storlek och starka färger skadar stadsbilden och affären urskiljer sig inte heller positivt. Nuvarande och gamla skyltar (gamla bilder Borgå museum)

I den backiga terrängen ser fotgängaren på många ställen på näravstånd takets material och detaljer. (Borgå museum)

Tak

Taklandskapet i gamla stan i Borgå är rikt och det är en tydlig del av det kuperade landskapet. Olika takmaterial, skorstenar, fotrännor, takrännor, takstege, stuprör och takfönster bildar en rik helhet som är en del av byggnadsarvet.

I de äldsta byggnaderna vilar taket på bjälkar som ligger på timmergavlar och mellanväggar. Senare började man använda olika takstolar eller en kombination av takstolar och bjälktak. Torvtak och nävertak var relativt vanliga ännu i början av 1800-talet. Från mitten av 1700-talet började man bygga mansardtak på de finaste husen och under den gustavianska tiden fick de ge vika för låga sadeltak som kom på modet som inspiration från antiken. Under empiretiden föredrog man ett så flackt sadeltak som möjligt som är nästan osynligt från gatan. Svarta plåttak mötte väl dessa kriterier. Papp- och plåttak blev vanligare vid utgången av 1800-talet. Plåt har använts sedan 1880-talet. Det var vanligt ännu på 1930-talet att de mindre bemed-

lade hade spåntak, och efter kriget fanns det brist på material, varvid man fortsatte att använda spån som material. Spån- och brädtak har bevarats under nyare takmaterial. Före 1960-talet, då rullplåt erövrade marknaden, tillverkades plåttak av galvaniserad plåt. Plåt användes huvudsakligen i huvudbyggnader och papp användes i sidobyggnader. Hängrännor hör inte hemma i taklandskapet i Borgå där vattnet traditionellt har letts via fotrännor. Stuprör som är avsedda för ledning av vatten utgör en viktig del av gatumiljön. De skapar rytmik på gatan och kommer nära fotgängaren. Därför bör man fästa särskild uppmärksamhet vid deras material och utformning. Svart dominerar taklandskapet i gamla stan. Ett tegeltak har aldrig varit populärt i Borgå. I många hus har man ändrat takkonstruktioner och takets form. Lyckade ändringar är en del av den värdefulla helheten. Taket är alltid en viktig del av arkitekturen.

Anvisningar

Särskilda bestämmelser 5 §, 8 § och 9 §

Huvudbyggnader ska ha plåttak och ekonomibyggnader ska ha papptak. Denna indelning ska gälla också när taket förnyas. Innan taket byts ut ska man undersöka om det gamla taket kan renoveras. Att renovera sparar pengar men också den värdefulla byggnadstraditionen.

Plåttaket ska vara av maskin- eller handfalsad plåt och taket ska förses med fotrännor. Plåttaket får inte ha en ytbeläggning av plast. Taket ska vara svart.

Stenhusen kring Krämaretorget med rött tak utgör ett undantag. Dessa byggnader kan ha rött eller svart plåttak. Det är möjligt att återställa det ursprungliga taket av skiffersten.

Papptaket ska vara av svart och slät takpapp med täta fogar eller av takpapp med listtäckning. Takshingel godkänns inte.

Kyrkans tjärade spåntak ska bevaras.

Nya taktyper och deras detaljer hör inte hemma i gamla stan i Borgå.

Trots att koppartak är värdefulla hör de inte hemma i gamla stan, med undantag av klockstapeln. De koppartak som finns får bevaras när de förnyas.

Skorstenar bör bevaras vid renovering av tak. Man ska kontrollera att skorstenarna är täta, och de ska vid behov renoveras innan konstruktionen täcks. Skorstens röckanaler är en del av husens självdragsventilation som inte fungerar ordentligt utan murade röckanaler. Om skorstensreparation kräver rivning ska den gamla skorstenen dokumenteras och en ny skorsten ska byggas utifrån den gamla profilen eller den tidigare profilen. Det lönar sig att skydda röckkanalerna med skorstenshuv.

Nya fönster som placeras i takfallet på gårdens sida är möjliga endast om de nya fönstren inte gör husets fasad mot gården mindre enhetlig. De nya fönstren i anslutning till takytan får inte synas från gatorna, parkerna eller ån. Det behövs alltid tillstånd för nya takfönster och prövning från fall till fall.

Vattkupor och stuprör ska vara av förzinkad plåt och ha en rund profil. Vattensystemen målas i första hand med samma färg som listerna eller fasaden. Också takets färg är ibland möjlig. När det gäller stuprörens kanter borde man anlita en plåtslagare och gynna vassa kanter i stället för fabriksstillverkade veckade rör. I stället för stuprör kan man också ha en kedja eller en trästav för avledning av vatten.

Vid behov kan man montera snöhinder på taket.

Takvatten får inte ledas så att det rinner till den egna grunden eller till grannens grund. Vatten kan ändå ledas via grannens gård om det är ändamålsenligt med tanke på terrängförhållanden samt gårdens och gatans höjdlägen och om det är möjligt med beaktande av grannens byggnader och gårdsområde. Man ska se till att vattnet leds från tak, gårdar och gator så att det inte medför olägenhet för byggnaderna. Traditionellt har man avlett ytvatten via stenlagda rännor på gården och via brandgator mellan byggnader mot ån. Man får inte hindra ytvattnet från att rinna med terrasskonstruktioner eller andra konstruktioner.

Nya takkonstruktioner med anknytning till ventilation eller annan teknik ska anslutas till taklandskapet med lämpliga plåtar.

Stora antenner och annan ny teknisk utrustning får inte monteras på taket om de syns från gatan eller från stranden mittemot.

Det täta gaturummet gör byggnadernas fasadmaterial och detaljer konkreta. Patina och individuella lösningar är en viktig del av stadens tjsughet.

Fasader

Fasaderna utgör den viktigaste delen av huset med tanke på gatubilden. Delar från olika tidsperioder berättar om både stadens och byggnadsteknikens historia. En välbevarad fasad avslöjar tidpunkten för byggande eller renovering och berättar om de stildrag som anknyter till denna tidpunkt. De byggnadsskikt som uppstått under tidernas gång är en värdefull del av byggnaden och gatuvyn.

Brädfodring

Under 1700-talet började man i staden skydda fasaderna på hus som hade en timmeryta med brädfodring. Fram till ingången av 1800-talet användes en bred stående panel. Under empiretiden hade fasaderna en bred liggande panel vars sneda fogar imiterade byggande i sten. Fasaden disponerades med lister och pilastrar som skymmer hörn och med andra teman från antiken. Under andra hälften av 1800-talet, då nystilar var populära, nådde panelarkitekturen och dekorationerna på fasaderna sin kulmen.

Rådhuset målades med rödmyllefärg i mitten av 1600-talet och under andra hälften av 1700-talet fanns det också andra hus som hade målats med rödmyllefärg. Slamfärg skyddar inte trä. Fönster och lister målades i allt högre grad med linoljefärg av blåaktig

kimröksgrå, grönaktig umbragra eller gul med nyanser från gul slamfärg. Under empiretiden var det populärt med fasader som målats med gul linoljefärg och som hade vita eller grå lister samt starkare färger än tidigare.

Putts

Efter stadsbranden år 1760 byggdes några putsade stenhus.

Putsyta kan vara av rent kalkbruk, hydrauliskt kalkbruk eller kalkcementbruk. Murbruk består av ett bindemedel, såsom kalk, hydraulisk kalk eller både kalk och cement, samt av vatten och stenmaterial som är sand. Före 1800-talet hade fasaderna en yta av enskiktputs som följde den murade väggen. Lertegel täcktes vanligtvis med kalkbruksputs i två skikt som kan anläggas tunn och samtidigt med hög precision. Det har också varit möjligt att putsa trähus.

Putsytan kan målas eller kalkmålas. I början av 1700-talet var de populäraste färgerna på stenhusen ljusgul, vit och ljusgrå med vita eller grå lister. I slutet av århundradet var en ljusgul fasad med ljusgrå eller rosaröda lister en populär kombination. Stenhus kunde också ha en knallröd fasad. Eftersom färgpigmenten var dyra användes mörka nyanser mindre.

Anvisningar

Särskilda bestämmelser 1 §, 2 §, 3 §, 5 § och 8 § och 9 §

Åtgärder som ändrar fasaden kräver alltid tillstånd. Hos byggnadstillsynsmyndigheten kan du fråga vilket tillstånd som behövs.

Skadorna på brädfodringen finns vanligtvis i husets nedre del och på liggande lister och i närheten av skadade stuprör. Det finns sällan behov av att förnya hela brädfodringen. I allmänhet är det tillräckligt att ersätta skadade bräder med motsvarande bräder. Ibland kan man vara tvungen att låta tillverka bräder. Gamla hyvlade bräder kan inte ersättas med sågat trävirke.

Om hela brädfodringen ska förnyas ska dess profil och materialbeständighet motsvara den tidigare eller ursprungliga brädfodringen.

När det gäller konstruktioner utan ventilationsluftspalter är rätta måltypen ytterst viktiga. Endast traditionella målfärger och -typer får användas. Dessa är traditionella linoljefärger eller slamfärger. De släpper igenom fukt. Alkydoljefärg är inte en traditionell oljefärg. Målfärger av plastiga bindemedel medför en fuktteknisk risk på väggar som inte har ventilationsluftspalter. Ventilationsluftspalterna på fasaden har utvecklats först till följd av nyare måltypen eftersom konstruktionerna inte torkade upp på grund av den täta färgytan.

Dropplister, dvs. vattenlistor, ska vara av trä och man får inte lägga plåt på dem. Listerna leder bort vatten från timmerkonstruktionerna och därför kan man undvika större skador om man håller dem i skick. Man ska fästa speciell uppmärksamhet vid kvaliteten på trämaterial och vid hur rakt det är.

Listerna har traditionellt tillverkats av hyvlade bräder som också bör användas vid reparationer. Det är nästan alltid ett bättre alternativ att bevara de ursprungliga listerna och reparera dem.

Skivor av plåt, aluminium eller vinyl eller andra motsvarande produkter som imiterar trä får inte användas.

När det gäller installationer av telefon, el, datateknik och ledningar ska installationerna vara så osynliga som möjligt och ligga helst på gårdens sida. Väggestegar, stuprör, ventilationsventiler och andra motsvarande redskap ska målas med samma färg som byggnadens fasad eller lister.

Skärmtak bör helst vara lätta, traditionella plåttak. De ska målas med svart.

Vatten orsakar oftast skador på putsytan. Små skador är en estetisk olägenhet men söndriga stuprör eller andra motsvarande källor till problem ska repareras så snabbt som möjligt. En målade yta på kalkputs släpper inte igenom fukt, vilket medför att putsytan inte torkar upp och att den lossnar. På kalkputs ska man alltid måla med kalkfärg. Om man tidigare har målat putsytan med silikatfärg kan ytan målas om med samma måltyp.

Putsytan ska repareras med samma murbruk av kalk som den ursprungliga putsytan. Murbruk med en hög cementhalt har en sämre absorptionsförmåga än kalkbruk och därför kan det gamla kalkbruket förstöras i och med reparationen. Kalkfärg håller inte om murbruket innehåller för mycket cement.

Gårdsbyggnader med träpanel får målas endast med röd eller gul slamfärg. Huvudbyggnader målas med slamfärg om byggnaden tidigare har målats med denna färg och färgen passar in i byggnadens stil. Huvudbyggnaderna med träpanel bör i regel målas med en traditionell linoljefärg.

I gamla stan ska man bevara färgsättningen på byggnadernas fasader. Om byggnaden har målats i en kulör som inte passar in i fasadbeklädnadens stil ska fasaden följande gång då den blir målade målas med den ursprungliga färgen eller med en kulör som är typisk för byggnadsperioden. Om färgen på fasadbeklädnaden ändras ska man göra en färgundersökning för att undersöka byggnadens färghistoria. En färghistorisk utredning ska bifogas till ansökan om åtgärdstillstånd eller bygglov. En färgundersökning betyder nödvändigtvis inte att man behöver återgå till en viss nyans utan den ökar den allmänna kännedomen och ägarens kännedom om byggnadens skeden. Detta är särskilt viktigt om hela fasadbeklädnaden förnyas och man förlorar möjligheten att göra en undersökning senare.

Balkonger eller upphöjda terrasser i anslutning till fasaden får inte byggas. De har inte hört till stadsbilden i gamla stan i Borgå eller till den finländska byggnadstraditionen. Balkongerna kan störa gatubilden och grannarnas gårdar.

Verandor

En veranda är ett uterum eller tak som skjuter ut från byggnadss-
tommen och som ger en skyddad
entré. Verandor har troligen byggts
redan under medeltiden men de blev
vanligare först på 1800-talet. En ve-
randa kan vara öppen eller inbyggd
och en lätt veranda kan vara ett ois-
olerat eller delvis uppvärmt utrymme.
Verandor var nästan utan undantag
oisolerade fram till mitten av 1940-ta-
let, och ännu därefter var verandor
som hade spånisolering ouppvärmda.
Stora fönster ger verandan ett ljus
och trivsamt intryck. I den fasta in-
redningen kan ingå garderober eller
bänkar med lock.

Verandans arkitektur kan avvika från
den övriga byggnaden. En veranda som
har byggts senare återspeglar ideal från
sin tid. Därför kan ett hus i empirestil
ha jugendprägel. Verandor med rikliga
dekorationer i snickarstil är inte typiska
i gamla stan.

Verandor har ofta en lättare grund jämfört med den övriga byggnaden, vilket ökar risken för skador i verandan. Om grunden rör sig har detta konsekvenser för verandans regelstomme eftersom regelstommen som rör sig orsakar skador i övergången mellan verandatak och husets vägg. En kall veranda är utsatt för fukt men i regel är konstruktionerna väl ventilerade och det uppstår inga problem.

Anvisningar

Särskilda bestämmelser

1 §, 2 §, 5 §, 6 §, 7 §, 8 § och 9 §

Diskreta detaljer på verandor bör bevaras i samband med renoveringar. Paneler, foderbrädor, inbyggda bänkar, garderober och olika dekorationer är en del av helheten som lider vid förlust av dessa detaljer.

Det lönar sig inte att bygga om en kall veranda till ett uppvärmt eller delvis uppvärmt utrymme eftersom man samtidigt förlorar gamla ytmaterial.

Ljusa verandor är en värdefull del av byggnaden. De lämpar sig vanligen dåligt för att placera tvättrum fastän det således är möjligt att placera våtrum utanför den egentliga byggnadss-
tommen. Att placera våtrum på verandan leder vanligen till att hela konstruktionen ska rivas och byggas om, varvid man förlorar en del av byggnadsarvet. Om man ändå beslutar förnya verandan ska man om möjligt använda gamla byggnadsdelar, såsom fönster och dörrar, också i byggandet av den nya verandan. Med tanke på byggnadsskyddet kan det ibland vara en bra lösning att bygga en helt ny veranda för våtrum, varvid den gamla verandan kan bevaras som sådan.

Om nya verandor eller utbyggnader byggs ska man beakta deras konsekvenser för byggnaden som helhet och man ska också på ett diskret sätt förse dem med drag av vår tid.

På verandatak får inte byggas balkonger eftersom de traditionellt inte har hört till gamla stan.

Överst en inbyggd veranda och innanför den finns en skyddad trappgång. Ingångssti-
garna till både välbärgade och mera anspråkslösa hus har dekorerats med växter. Den
delvis uppvärmda verandan förbättrar energieffektiviteten när ingången inte är placerad
så att man direkt går ut och in mellan det varma och kalla. En öppen veranda har
också sina goda sidor. Det skyddar väl både trappor och ytterdörren. Här har trädet
fått växa alldeles för nära stenfoten och husets vägg. (Bild: Nedan Museiverket, andra
bilder Borgå museum)

Fönster och dörrar

Fönster

Till en början var fönstren små öppningar i väggen som stängdes med en lucka. Öppningarna kunde vara täckta med en hinna som tillverkats av urinblåsan från svinet eller av leder. De första fönstren av glas kom till Finland under medeltiden. På 1700-talet bestod gustavianska fönster av fyra eller sex rutor. Empiretidens fönster hade sex rutor och omfattade ofta en liten vädringsruta som gjorde det lättare att vädra. Svartmålad låtsasfönster gjordes på grund av disponeringen. I slutet av 1800-talet kunde man göra glasets format ännu större med hjälp av cylindermotoden. På grund av det ryska inflytandet uppstod ett T-postfönster med tre rutor. Fönstrens former och storlekar avreglerades under den nationalromantiska tiden. I slutet av 1900-talet har fönstrens storlek varierat från stora landskapsfönster till fönster med små rutor och den gamla tidens anda.

Blåst glas tillverkades i Finland fram till 1930-talet och draget glas tillverkades fram till 1970-talet. Glaset har en levande yta där ljuset reflekteras på ett vackert sätt. Gamla fönsterbågar och karmar tillverkades av noggrant utvalt, tätt virke. På grund av det hållbara materialet var fönsterbågarna lätta och smalare på insidan, vilket ökar ljuset inomhus.

Fönstren har traditionellt placerats på fasaden så att glasets yta ligger på samma nivå som foderbrädornas yta. Ett gammalt fönster kan nästan alltid repareras. Även om det skulle vara jobbigt att reparera fönster är det mödan värt. Industriellt tillverkade nya fönster har inte glas med en levande yta, lätta fönsterbågar eller vackra detaljer.

Fönster och ytterdörrar ger ett särpräglat intryck i staden och berättar för sin del om husets historia. De förmögna husen hade de största fönstren med mest dekorationer. Gamla fönster och beslag flyttades till ekonomibyggnader och mindre hus. Om fönstrens

storlek, fönsterbågar, material, glas eller beslag ändras påverkar ändringen hela gatubilden. Gamla fönster har ett stort historiskt värde. I gamla stan har bevarats många gamla fönster, vilket har en stor inverkan på gatubilden och husens historiska anblick. Det är värt att hålla i.

Dörrar

En plankdörr som tillverkats av breda bräder är den äldsta dörrtypen i gamla stan. På 1700-talet började man använda spegeldörrar som huvuddörrar i bostadshus och plankdörrar flyttades så småningom till gårdsbyggnader. Spegeldörrarna var till en början enkla men till följd av nystilar vid utgången av 1800-talet fick de rikare dekorationer. Smala pardörrar var synnerligen vanligt förekommande. Man använde vanligen endast den ena halvan av dörren. När handelsbodarna blev allt vanligare kom också dörrluckor som vecklades ut in i gatubilden.

En gammal dörr representerar vår rika hantverkstradition. Det lönar sig att reparera dörrar, vilket också kan vara förmånligare än att skaffa en ny dörr.

Beslag

De äldsta beslagen smiddes för hand i små smedjor. De var dyrbara värdeföremål som användes på nytt om dörrar eller fönster byttes ut. Beslagen var skickligt utsmyckade. På 1800-talet började man använda fabriksstillverkade dörr- och fönsterbeslag. Gångjärnen, låsen och handtagen i ekonomibyggnader och pörten bevarade längre sin folkliga stil.

Anvisningar

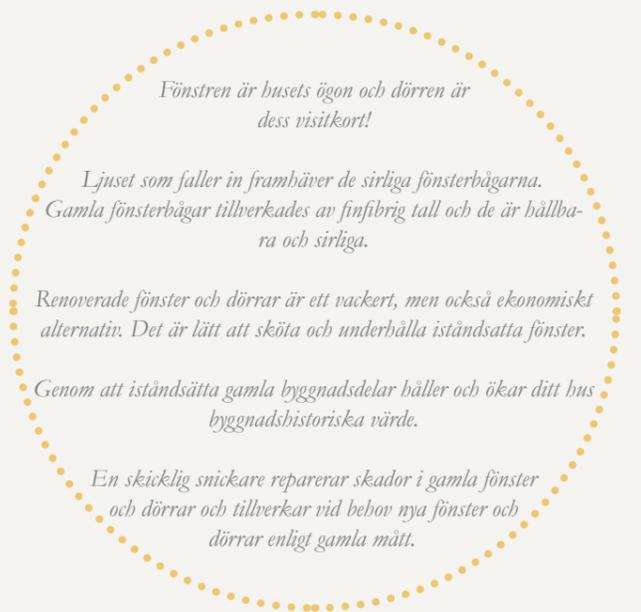
Särskilda bestämmelser 1 §, 2 §, 5 §, 6 §, 8 § och 9 §

Gamla fönster samt alla fönsterdelar (karmar, fönsterbågar, beslag och glas) ska repareras och bevaras så länge som möjligt.

De gamla fönstrens värmeekonomi och funktion förbättras genom att täta fönster och genom att kontrollera beslagen och det att fönstren lätt går att öppna och stänga samt till exempel genom att installera extra fönsterglas. Att täta fönster minskar drag som orsakar en känsla av kyla. Man behöver inte ha tillstånd för att reparera fönster om fönstrens utseende inte ändras.

Om fönstren ändå byts ut ska fönstrens mått, karm- och bågprofiler, material, färgsättning, beslag och anslutning till ytterväggen i så hög grad som möjligt motsvara den ursprungliga situationen. Anslutningen till en gammal vägg ska planeras omsorgsfullt. Fasadens intryck av relief, dvs. avståndet i djupled mellan fönstrets yttre glasyta och fasadytan, får inte ändras. När fönstren byts ut ska man beakta åtgärdernas konsekvenser för byggnadens ventilation och se till att det efter de vidtagna åtgärderna kommer tillräckligt med ersättningsluft till bostäderna. Beslagen och fönsterglasen kan återvinnas för det nya fönstret.

Om fönstren tidigare har ändrats så att de inte passar in i byggnadens stil, är det möjligt att återgå till fönsterbågarnas gamla rutindelning och detaljer, om det finns uppgifter om dessa och om den gamla indelningen lämpar sig till den nya fasadens brädfodring. Ändring av fönsteröppningar ska övervägas noggrant. Uppgifter om den gamla fönsterindelningen kan finnas i byggnadstillsynens arkiv eller i Borgå museums bildarkiv.

Fönstren är husets ögon och dörren är dess visitkort!

Ljuset som faller in frambäver de sirliga fönsterbågarna. Gamla fönsterbågar tillverkades av finfibrig tall och de är hållbara och sirliga.

Renoverade fönster och dörrar är ett vackert, men också ekonomiskt alternativ. Det är lätt att sköta och underhålla istandsatta fönster.

Genom att istandsätta gamla byggnadsdelar håller och ökar ditt hus byggnadshistoriska värde.

En skicklig snickare reparerar skador i gamla fönster och dörrar och tillverkar vid behov nya fönster och dörrar enligt gamla mått.

Fönstren och dörrarna ska målas med en traditionell linoljefärg. Glaset ska fästas med linoljekitt, inte med silikon eller lister.

Strandbodarnas luckor och dörrar ska målas med svart. I stället för linoljefärg kan man måla dörrarna till strandbodarna med svart tjärfärg eller tjära.

Nya fönsterkarmar och -bågar ska vara av trä. Fönstermaterial av plast och aluminium eller andra motsvarande fönstermaterial godkänns inte.

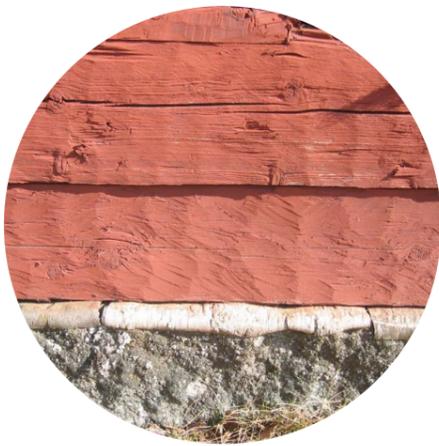
När fönster eller karmar repareras eller byts ut ska mellanrummet mellan väggen och karmen tätas med lin eller annat lämpligt naturmaterial. Polyuretan lämpar sig inte för att vårda det gamla byggnadsarvet.

En gammal dörr passar in i ett gammalt hus. Nya fabriksstillverkade pressade dörrar som målats med plastfärger och antikplagiat ger ett opassligt intryck i en gammal miljö.

Dörrarna ska i första hand repareras. Även nyare dörrar som tillverkats av en snickare kan vara en värdefull del av byggnadshelheten trots att dörrens stil kanske inte är mest lämplig för byggnaden.

De vanligaste skadorna på ytterdörren förekommer i dess nedre del, där snö och fukt kan ha rotat de nedre trädelarna. Om en gammal dörr med bra modell måste bytas ut är det bästa alternativet att låta tillverka en ny dörr enligt den gamla modellen. Den gamla dörren kan lagras på vinden som minne för kommande generationer.

Gamla beslag kan väl återvinnas. Gamla beslag är en del av byggnadshelheten som försämras om för många delar byts ut mot nya.

Bärande konstruktioner

Husens äldsta delar är källare och stenfötter. Byggnader har uppförts på samma grunder om och om igen. Timmerstommar utgör den osynliga kärnan av trästaden. Byggmaterialet och byggtekniken har gett ramar för hur de typiska proportionerna och formerna i trästaden har utvecklats.

Grund och stenfot

Syftet med grunden är att marken under byggnaden bär byggnadens vikt och de laster byggnaden utsätts för, så att byggnaden eller en del av den inte sjunker, stiger upp från marken eller rör sig i sidled. Jordmånens egenskaper, såsom tjälfarlighet, jordlagrens tjocklek och grundvattennivå, påverkar valet av grundläggningssättet. Gamla stan i Borgå har huvudsakligen byggts på moränmark, berg och på en ås av sand. På torr mark har en timmerbyggnad som enklast grundlagts på hörnstenar. Ibland har jordmånen förutsatt ett större grundläggningsdjup. Under marken byggdes ett fundament som var bredare än grundmuren på det. Vid behov byggde man en rustbädd av timmer under grundmuren som i ett område med sämre jordarter kunde förses med pålar. Stenfoten kan berätta om byggnadens historia. Stenfotens höjd, stenläggningssättet och murningsättet berättar om konstruktionens ålder, och med hjälp av dem kan man urskilja de delar som byggts under olika tider.

De största husen i Borgå försågs med en källare av natursten och tegelvalv. En källare kan vara ett utrymme som omfattar hela huset eller endast en liten grop under huset. I gamla stan är en del av källarna äldre än byggnaderna på dem. En del av källarna kan vara från medeltiden och därför är de speciellt värdefulla.

Stockhuset har en enkel, massiv konstruktion som tål bra förändringar. Det är enkelt att reparera skadorna. Vid reparation bör alltid användas trä. Orsaken till skadan bör elimineras.

Bottenbjälklag

Mullbänken är en golvkonstruktion där man sätter torv eller liknande material som isolering mot den låga stenfoten som tätats med murbruk och den nedersta stocken. Golvtiljorna vilade på golvreglar som hade fästs i stommen. Golvets skick och behovet av tilläggsisolering kontrollerades genom att lösgöra de golvbräder som fanns intill väggen. Mullbänken bör vara oisolerad i mitten av huset så att värmen från rummet förebygger tjälskador i grunden. På 1800-talet började man använda s.k. trossbotten eller blindbotten. Båda konstruktionerna har ventilation i underlaget, och bristerna i ventilationen orsakar oftast problem i bottenbjälklagen. De allvarligaste rötskadorna förorsakas av hussvamp, vars mycel kan ta upp fukt från en fuktkälla som ligger på avstånd även om själva konstruktionen skulle vara torr.

Timmerstomme

finländska timmerbyggnader har man redan i över tusen år använt sig av en byggnadsteknik som heter knuttimring. Timmerstockar som läggs horisontellt har omsorgsfullt täljts så att de kan sammanfogas. Knutar, trätappar och dymlingar gör konstruktionen styvare. Det lägsta och högsta stockvarvet binder ihop stommen där det finns fönster- och dörröppningar. Stenfoten bär vid knutarna och mellanväggarna. En timmervägg är en massiv konstruktion som har flera uppgifter. Den är både en bärande konstruktion och en värmeisolering. En timmervägg lagrar också värme och jämnar ut fuktvariationer. Eftersom timmerväggen består av ett material tål den bättre förändringar än en väggkonstruktion i flera skikt.

Stenfoten och detaljerna i anslutning till den så som stenläggningen, putsytan, formen av fogarna, behandlingen av stenarna och vädringsluckorna och deras galler ger liv åt stadsbilden.

Kom ibåg att sköta om ventilationen i bottenbjälklaget genom att öppna luckorna till sommaren. Näten håller onätkomna gäster borta.

Under reparation bör man se till att tätningen görs noggrant. Tätning bör göras med naturmaterial som på samma gång fungerar fukttekniskt på ett bra sätt med trä.

Anvisningar

Särskilda bestämmelser

2 §, 6 §, 8 §, 9 §, 13 § och 14 §

När konstruktioner repareras bör man fråga om råd hos en expert. Reparationer som ändrar konstruktioner kräver alltid åtgärdsstillstånd eller bygglov.

Om grunden inte håller kan detta bero på ändrade omständigheter kring grunden, tjäle eller förändringar i markens lutning och hur vattnet rinner. Skadorna sprider sig i allmänhet långsamt och därför lönar det sig att följa med läget några år innan skadorna repareras. Om knutarna har hållit sig på sin plats medför en stenfot som fallit ingen omedelbar olägenhet i ett timmerhus. Konstruktionerna behöver renoveras om den rörliga grunden medför negativa förändringar i husets andra delar.

Det är ytterst viktigt att avlägsna den konstruktion eller något annat som orsakar skadan. Skador orsakas till exempel av betonggjutning som gjorts mot träkonstruktioner, bristfällig avledning av vatten, förändrade fuktförhållanden i jordmånen, stora luftläckage eller höjning av markytan som leder vatten till grunden eller konstruktionerna. Då man planerar renovering ska man i god tid kontakta grannen och staden för att kartlägga goda alternativ.

Källare får inte byggas om till bostadsutrymmen eller andra motsvarande utrymmen. Sådana ändringar i konstruktionerna som görs på grund av det ändrade användningsändamålet kräver alltid bygglov.

I allmänhet lönar det sig inte att ändra en mullbänk till en trossbotten. Om de gamla isoleringarna är torra kan man vid behov sätta på dem ett nytt lager av isolering som andas, t.ex. torv. Det är viktigt att kontrollera lufttäteten mellan rummen och mullbänken så att ersättningsluften inte söker sig till rummen genom isoleringen. Genom mullbänken leder ventilationskanaler som på sommaren hålls öppna och på vintern stängda.

Ventilationskanalerna i trossbotten och mullbänken har ofta blivit under markytan som stigit i synnerhet på gårdarna. Kanalerna ska grävas fram för att säkra ventilationen i bottenbjälklaget.

I samband med reparationsarbeten ska man alltid se till att ventilationen i bottenbjälklaget fungerar.

Det är krävande att bygga täckdiken kring husen och i regel bör man inte göra det. Täckdikena kan göra marken för torr, vilket kan orsaka skador i grunden.

Täckdikena kan också ändra omständigheterna för grannens grund.

Det är inte tillåtet att sätta tilläggsisolering av mineral- eller cellull eller av något annat isoleringsmaterial på en timmerväggs utsida eller insida eftersom en tilläggsisolering på insidan medför en fuktteknisk risk, medan en tilläggsisolering på utsidan försämrar massiva konstruktioners förmåga att lagra värme och det arkitektoniska utseendet. De massiva konstruktionernas förmåga att torka ut och deras långa livslängd utgör en väsentlig del av hur hållbara och energieffektiva de är. Reparationer av byggnadsstommen ska alltid granskas från fall till fall och man ska försäkra sig om konstruktionens byggtekniska funktion.

Att förbättra lufttäteten är en fungerande lösning för att förbättra energieffektiviteten. Lerputs, träfiberskivor och spännpapp möjliggör bevarandet av träbyggnadens förmåga att justera ineluftens fukthalt och förmåga att släppa igenom fukt. De massiva konstruktionernas förmåga att torka ut påverkas väsentligt av ytbehandlingar på ut- och insidan som ska släppa igenom fukt. Det lönar sig att överväga tätningen rum för rum. Om interiören har bevarats förlorar man en del av det unika byggnadsarvet om åtgärden vidtas. Då lönar det sig att nöja sig med att täta karmspringorna och ytorna bakom fot- och taklisterna med lin och papprensor. När man förbättrar lufttäteten ska man också se till att ersättningsluft förs in i rummen.

Skador i timmerkonstruktionen beror oftast på fukt. Rötskador kan finnas under fönster, vid övre bjälklaget och i de nedersta stockarna. Att byta ut de nedersta timmerstockarna har traditionellt hört till underhållet av mullbänken. Om huset har trossbotten kan man vara tvungen att förnya de nedersta timmerstockarna, vilket emellertid inte hör till vanliga underhållsarbeten.

I stenbyggnader beror skadorna i stommen i allmänhet på att grunden har rört sig. Om vatten fryser till is i hålrum på putsytan eller tegelstenarna kan detta orsaka skador. Innan skadorna repareras ska man utreda om skadorna sprider sig. Skadorna kan vara gamla, vilket innebär att de inte behöver åtgärdas. Det viktigaste är att utreda orsaken till en skada som sprider sig och att eliminera den. Om man anser att det är nödvändigt att reparera sprickorna ska man använda samma typ av murbruk som vid byggandet av huset.

Nya socklar får inte beläggas med stenplattor.

Interiör

Rumslösningar i ett gammalt bostadshus berättar om hur man har levt i huset. Interiören berättar om tidsperiodens ideal för färgsättning och hantverkssätt. Den sociala strukturen i gamla stan avspeglas också i byggnadernas interiör.

I rökstugor sotades väggarna ned av röken. Under högtider dekorerades rummen med kvistar, flätat spån eller tyg. Först när skorstenar blev allmänt förekommande började man inreda rummen med mer permanenta dekorationer. De äldsta innertaken består vanligen av hyvlade bräder som kan ha olika målningar som dekoration. De äldsta timmerväggarna är huggna och ofta bilade på insidan. Om man hade råd täckte man väggarna. Jämna väggar var en förutsättning för dekoration. Springorna mellan timmerstockarna fylldes med olika blandningar av till exempel lera eller kitt som tillverkats av sågspån och mjölklist eller lim. Det var möjligt att fylla fogarna också med träkilar, tygstrimlor eller med en massa av tidningar och klister, då tidningarna blev vanligare. Insidan av timmerbyggnaderna fick också en putsad yta av lera som omfattade hela väggen. Den putsade ytan av lera tätade fogarna mellan timmerstockarna och förbättrade lufttäteten. Man rappade dock inte nya timmerstockar som ännu inte hade satt sig och därför kan det finnas äldre ytbehandlingar under den putsade ytan. Ibland satte man ett ytlager av kalkbruk på den putsade ytan av lera.

Väggarna målades med limfärg. Ytan som hade målats med grundfärg dekorerades med stänkmönster eller schablonmålningar.

Innan spännpapp kom på marknaden brukade man klä taket och väggarna med mindre ark eller spänd säckväv. Också tidningar och lumppapper användes för detta ändamål.

Under den gustavianska tiden strävade man efter en enkel interiör. Färgerna var ljusa och listerna var enkla. Taket var slätt och vitt, eventuellt försett med målningar eller gipsdekorationer. Golven var oftast omålade och de finare husen hade parkettgolv. Väggytan indelades vanligtvis i bröstpanel med speglar, slät vägg och bård. I finare salar spikade man fast ett tyg av linne på väggen ovanför bröstpanelen och tygets möns-

ter varierade från inramade målningar till landskap. En viktig uppfinning som förbättrade boendetrivseln var kakelugnens rökkanalsystem där luften cirkulerar. Öppna spisar började ge vika för värmelagrande ugnar. Rummen blev högre på grund av det förbättrade uppvärmningssystemet.

I och med empiretiden blev antika motiv också populära. På väggar målades imitationer av tältduk eller av en kolonnad. Golven målades och bredvid väggen fanns en fris av olika färg. Mellan frisen och golvet mellersta del fanns en smal mörk linje. Det blev vanligare att använda mattor.

Till följd av 1800-talets nystilar blev bröstpanelen opopulär men i köket och tamburen kunde det finnas en högre panel av pärlspont. Att måla väggar med schablon blev gammalmodigt på grund av att industriellt tillverkade tapetrullar fanns till förfogande och att deras priser sjönk väsentligt i slutet av 1800-talet. Man målade fortfarande golvet.

I och med nationalromantiken kom också produkter av inhemska planerare på marknaden. Ornament blev vanligare och den fasta inredningen blev åter populär efter medeltiden. Förutom golven var det på ett nytt sätt populärt att ha en omålade träyta på dörrar, paneler, lister och till och med på timmerväggar. I praktiken påverkade nystilarna under hela jugendperioden.

På 1920-talet kom klassicistiska motiv åter på modet. Dämpade färger, dekorationer och symmetri var typiska för denna tid. Inomhushöjden i bostäderna blev lägre och möblerna fick inspiration från allmogestilen. Väggarna, taket och golvet utgjorde en jämn, ljus bakgrund. Man ansåg att omålade trä var olämpligt. På tapeter och linoleummattor fanns små mönster. Spegeldörrarna var fortfarande vanligt förekommande men en nyhet var släta dörrar av plywood som livades upp med en låg inramande list. Kakelugnar var enkla och släta. Också plätugnar var populära.

Toaletter och badrum som byggdes inomhus började bli allmännare först efter kriget. I gamla stan i Borgå har man i relativt långsam takt övergått från användning av utedass och tvättfat till moderna bekvämligheter i samband med totalrenoveringar under de senaste femtio åren.

En väggmålning från Solitanders bus

Anvisningar

Särskilda bestämmelser

1 §, 2 §, 5 §, 6 §, 7 §, 8 § och 9 §

Ändringar som gäller våtrum, tappställen, eldstäder, fasader, ibruktagande av vinden eller konstruktioner kräver alltid bygglov. Du ska ansöka om det tillstånd som behövs hos byggnadstillsynen innan du vidtar några åtgärder.

Att bygga våtrum i ett gammalt hus är utmanande och kräver alltid professionell planering. Gamla vattenarmaturer och lampor kan bevaras eftersom de är en del av byggnadens historia. Vid planering av våtrum lönar det sig också att undersöka möjligheten att använda ekonomibyggnader. Det kan vara möjligt att bygga en bastu, högklassiga badrum och rum för skötsel av hemmet i en gammal eller ny ekonomibyggnad. Då kan man bygga mindre våtrum i huvudbyggnaden, vilket byggnadstekniskt ofta är ett bättre alternativ.

Det är inte rekommendabelt att bygga ut bostaden till en kall vind. Om man bygger på vinden orsakar bygandet lätt problem i ventilationen i övre bjälklaget. Det är sällan möjligt att åstadkomma en tillräcklig värmeisolering med tanke på användningen av rummen. Att riva takstolar minskar det byggnadshistoriska värdet på konstruktionerna och kan orsaka problem. På en öppen vind är det lätt att följa upp takkonstruktionernas skick och att upptäcka läckage genast.

Om man bygger på vinden ska man se till att ventilationen i takkonstruktionerna är tillräcklig. På vinden ska det finnas tillräckligt med rum för att sätta ett nytt isoleringslager. Om isoleringen är för tunn försvinner värmen genom isoleringen och is bildas på taket och takfötterna. En isolering som inte släpper igenom fukt kan medföra problem särskilt vid fogning med äldre isoleringar. Nya fönster kan i regel placeras i husets gavlar om de naturligt passar in i dem. Det är möjligt att placera fönster i takfallet endast på gårdens sida om fönstret inte syns från gatan eller ån, om takfallet är tillräckligt brant och om fönstret passar in i byggnaden och dess gårdsmiljö.

Att bygga nya rum på vinden kan medföra strängare krav på utrymningsvägar och brandsektionering, vilka

ofta är dyra att uppfylla, och då kan byggnadens kulturhistoriska värden gå förlorade.

Gamla felaktiga elinstallationer är en av de vanligaste orsakerna till brand. Fastigheternas ägare ska se till att elinstallationerna underhålls. Gamla installationer kan kontrolleras för att säkerställa brand- och personsäkerheten. Det lönar sig att montera ny elteknik på ytorna, utan att riva konstruktionerna. Det finns fästen, strömbrytare och dosor inspirerade av en gammal modell. Då blir tekniken inte iögonenfallande.

Ugnar, inbyggda garderober och trappor är en väsentlig del av byggnadshelheten. Ugnarna och rökkanalerna utgör en del av självdragsventilationen. Dessa ska bevaras och anpassas så att de blir en del av helheten när bostäder renoveras.

Maskinell ventilation passar inte in i en gammal byggnad. Självdragsventilation ska inte ersättas med maskinella lösningar. Självdragsventilationen kan effektiviseras genom att elda i ugnen och genom rätt placerade tilluftsventiler. På genomföringarna av ventilationskanalerna i våtrummen och köket kan monteras en vindfläkt som ökar draget. Draget i våtrummen kan vid behov effektiviseras med en fläkt som inte får utgöra ett hinder för hur självdragsventilationen fungerar.

Gamla lister, ugnar, trappor, innerdörrar, innertak, golv, inbyggda garderober, eventuella målade dekorationer och tapeter är en värdefull del av byggnadsarvet. En byggnadskonservator bör vid behov anlitas när dessa delar sköts och repareras. Om man i samband med reparationer tar bort skikt av nyare byggnadsmaterial, till exempel spånskivor, kan man under dem hitta delar av den gamla fasta inredningen som bevarats. Det lönar sig att dokumentera alla skikten. I regel bör man inte riva gamla byggnadsdelar. Endast gamla byggnadsdelar har ett kultur- och byggnadshistoriskt värde. Det är möjligt att konservera vägg- eller takmålningar. När en gammal byggnads interiör renoveras bör man använda sig av traditionella metoder och material. Det lönar sig att godkänna sneda kon-

struktioner och patina. Om man rätar upp och förny- ar huset för mycket förlorar man en känsla av livlighet i den gamla byggnaden.

Om huset byter ägare har den nya ägaren nya krav och önskemål för interiören. Enligt lagstiftningen behöver en gammal byggnad inte uppfylla samma krav som en nybyggnad. Det är inte rekommendabelt att riva gamla innerväggar eller att göra öppningar större. Dessa är alltid sådana ändringar i lägenheten som kräver tillstånd.

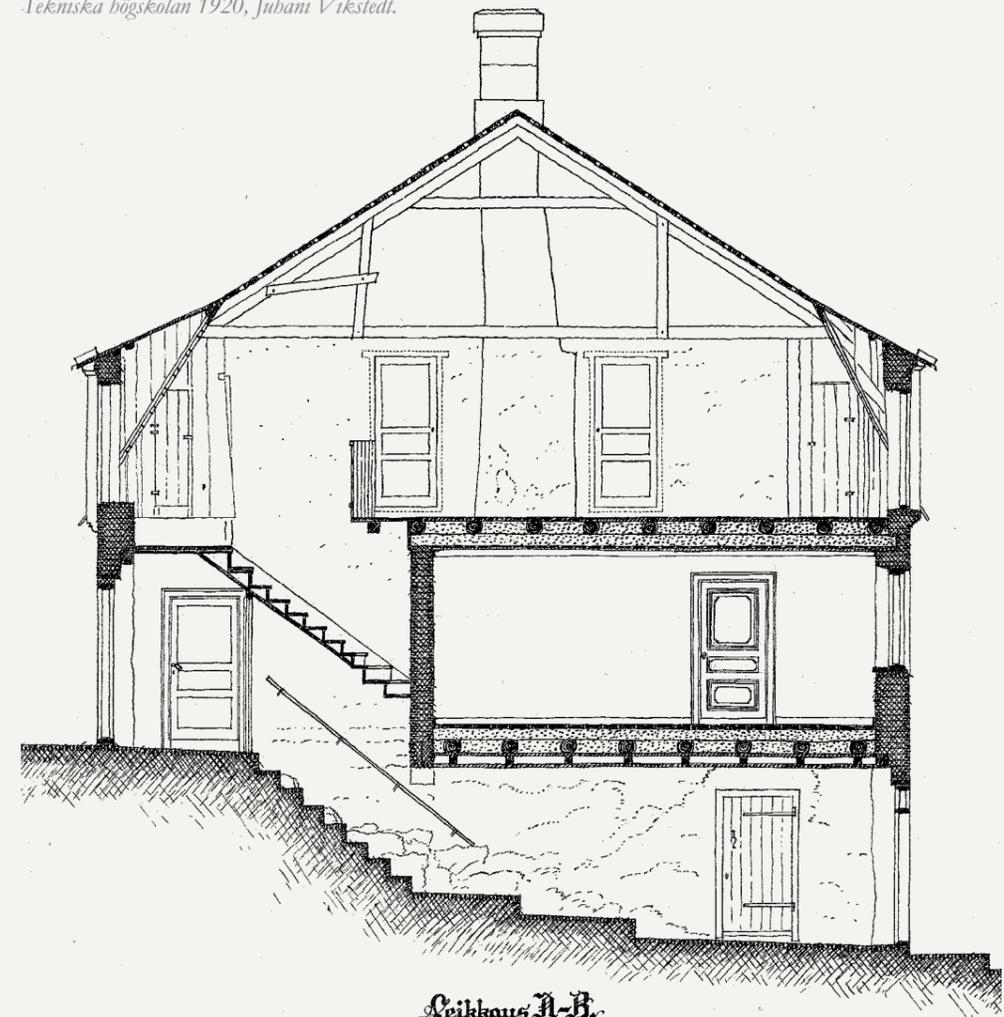
Ett tätnings- och tilläggsisoleringslager som består av lerputs får inte tas bort för att ta fram timmerväggar om det inte är nödvändigt för att reparera skador i

stommen. Då lönar det sig inte heller att ta bort hela putsytan i rummet. Lerputs kan lappas och repareras och det går att måla eller tapetsera på en putsad yta av lera.

När en gammal byggnad moderniseras bör man glömma bort sådana lösningar som lämpar sig för en nybyggnad. Funktioner kan grupperas på ett sätt som avviker från det som man är van vid, om man kan göra avkall.

Det är möjligt att spänna spännpapp och väv som spänts på väggen om de har lossnat. Det lönar sig dock inte att i onödan ta bort väggens ytbeläggning. Gamla tapetlager gör väggen tätare, och å andra sidan bevaras också en del av den äkta stilhistorien för följande generationer.

En uppmättningsritning över Flensborgska huset, Tekniska högskolan 1920, Jubani Vikstedt.

*Entinen Flensborgin talo Norwoosn.
rakennettu 1700-luvun loppupuolella.
Mittauspiirustus*

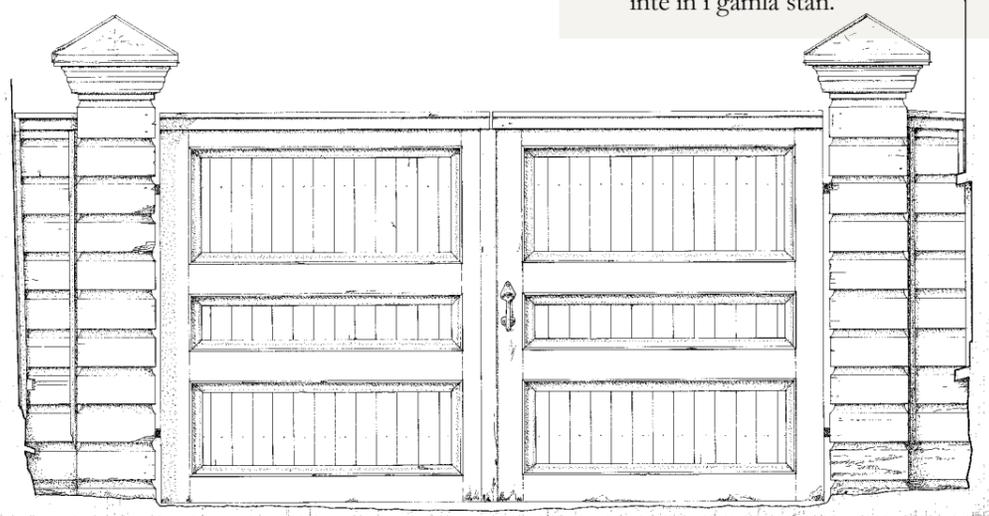
M. 1:50 Metriä

Plank och portar

Plank och portar ligger mellan det privata och offentliga området. I en trädstad är de en del av gatans och gårdens miljö. Utmed gatorna fyller planken de öppningar som finns mellan byggnaderna, och på gårdarna binder de tomtens olika byggnader samman. De bidrar till att en tät stadsbild uppstår. Portarna är ofta dekorerade med samma typ av detaljer som fasaderna. I många portar finns en bredare körport för fordon och en smalare port för fotgängare. Till gårdarna av vissa hus i två våningar kommer man via en portgång.

Täckmålade plank i människohöjd är typiska för gårdstun. Plankens övre kant följer gatans höjdvariationer. De delar av tomten som var avsedda för odling försågs med ett högt staket av stående ribbor eller med ett glest staket av ligande ribbor. I den bergiga övre staden inhägnades endast gränsen mot gatan; trädgårdsländ i tomternas bakre del inhägnades inte.

Agatan 6 TTK arkitehtuurin historian laitos (institutionen för arkitekturens historia) 1988 uppmättningsritning, Laura Arpiainen, Marja Törmälä

Anvisningar

Särskild bestämmelse 10 §

Tomterna ska inhägnas i enlighet med detaljplanen. Plank som rivits ska ersättas med nya.

På tomter får inte placeras staket som delar upp tomten till exempel i enlighet med gränserna enligt avtalet om besittning. Öppna gemensamma gårdar är värdefulla.

Portarna och planken ska i första hand repareras. Då ska portarna och planken byggas enligt den ursprungliga modellen eller så att de passar in i brädfodringens stil i huvud- eller sidobyggnaden. Detaljerna ska också göras omsorgsfullt. Om planket på tomten tidigare har förnyats på ett olämpligt sätt ska situationen åtgärdas när man bygger ett nytt plank. De hus som fortfarande har kvar ett gammalt plank med portar kan fungera som modell.

Plankets övre och nedre kant ska följa terrängformerna. Terrassering passar inte in i stadsbilden i gamla stan.

Nya plank ska byggas av tillräckligt grovt, hyvlat virke.

Planken och portarna vid huvudgatorna bör målas med en traditionell linoljefärg när de ligger i anslutning till en täckmålad byggnad. Planken bör målas med slamfärg när de ligger i anslutning till ekonomibygnader vid sidogränderna eller i anslutning till huvudbyggnader vid huvudgatorna som målats med slamfärg.

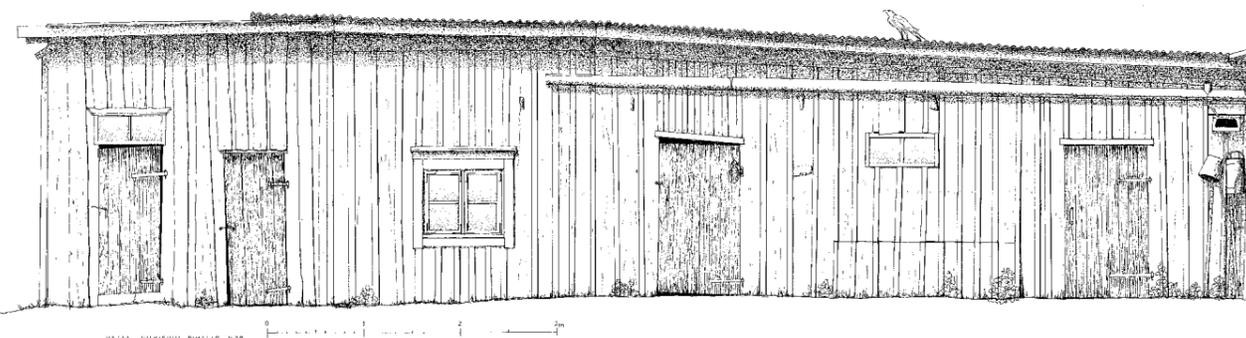
Beslagen på portarna ska vara traditionella. Gamla beslag kan flyttas till en ny port eller man kan hitta lämpliga beslag till exempel i en affär för begagnat byggmaterial. Eldrivna portar eller bommar passar inte in i gamla stan.

Ekonomibygnader

Ekonomibygnaderna gör gårdarna i gamla stan mångsidiga och trivsamma. Med tanke på byggnadshistorien är ekonomibygnaderna lika viktiga som huvudbyggnaderna. Byggnader med olika värden och funktioner berikar gårdsmiljöerna och berättar om det tidigare livet på tomten.

Under medeltiden fanns det både bostadshus och ekonomibygnader vid gatan. Sedan 1600-talet har ekonomibygnaderna placerats på tomtens inre delar. Också på vanliga bostadstomter behövdes djurstall, matlagingsutrymmen, bodar och lider. På köpmannatomter förutsatte näringsverksamheten också större lagermagasin. De ekonomibygnader som skulle värmas upp byggdes av timmer. Bredvid dem byggdes lättare delar av bräder. Gårdarna blev så småningom fulla av byggnader. Många byggnader revs och nya byggnader uppfördes på samma grund. I och med den ökande industrialiseringen och handeln minskade behovet av ekonomibygnader. Ofta byggde man en liten ekonomibygnad med utedass och lider. Enskilda ekonomibygnader byggdes om till bostäder och arbetsrum, särskilt efter kriget när det var ont om bostäder, men största delen av ekonomibygnaderna förblev tomma.

Östra Långgatan 15, Tekniska högskolan, arkitehtuurin historian laitos (institutionen för arkitekturens historia) 1988, uppmättningsritning, Minna Raassina.

Anvisningar

Särskilda bestämmelser 1§, 2§, 4§, 5§, 6§, 8§ och 9§

Man bör sträva efter att bevara även de ekonomibygnader som inte skyddas i detaljplanen. Ekonomibygnader och områden som de avgränsar är en viktig del av miljön.

I ekonomibygnader kan placeras hjälputrymmen. I ekonomibygnaderna kan man på ett naturligt sätt placera funktioner i anslutning till boende, såsom verkstäder, bastur, badrum och grovkök, utan att glömma förråd. En bastustuga kan lätt byggas om till ett trivsamt sommarrum utan att förstöra ekonomibygnadens utseende. Ekonomibygnaderna är värdefulla bevis på forna tiders liv. Historiska minnen bör också sparas för följande ägare.

I ekonomibygnader ska det finnas förråd för varje bostad som ska vara tillräckligt stora i förhållande till bostaden. Det behövs inget separat förråd för varje bostad men förrådets yta ska vara tillräcklig stor för varje bostad.

Vid renovering av ekonomibygnader ska man bevara deras karaktär som ekonomibygnader. Nya rum bör byggas i skyddade ekonomibygnader enligt s.k. rum i rum-principen. Då bevaras den befintliga byggnadens exteriör och nya rum byggs som separata konstruktioner inne i den gamla byggnaden. Detta är inte nödvändigt om byggarbetet inte berör väggar, golv eller mellanbjälklag utan man kan utnyttja de konstruktioner och ytor som finns. En bra princip är att de nya rummen kan rivas utan att det märks.

Man får inte sätta in nya fönster i bodarnas gavlar mot ån.

På stora tomter var trädgården vanligen avgränsad från gården med ett staket. I nyttoträdgårdar fanns det ofta raka gångar och upphöjda bäddar. Vid kanten av trädgårdsland odlades bland annat vinbär och krusbär. I hörnen kunde det finnas ett fruktträd. (Borgå museum)

På en liten tomt vid Skolgränd fanns det en ekonomigård med packad jord år 1914 där en smal, nyligen stenlagd gång leder till huvudingången. Bakom flickan till vänster finns fruktträd. Regnvatten från taket samlades i en tunna. (Borgå museum)

Det fanns flera nästan helt stenlagda gårdar vid Ågatan och vid Kyrkotorget. Bilden är från början av 1900-talet. (Museiverket)

Gamla stans fyra gårdstyper bygger på den gamla hushållsformen

På grändernas renar växte det artrika ängar och gångvägen var upptrampad. Bildens trädgårdar avgränsades med staket och stenmurar. (Borgå museum)

I gamla stan i Borgå finns det fyra olika gårdstyper. Trots att gårdarna har fått nya användningsändamål kan man på många gårdar urskilja gårdens gamla grundtyp och gamla funktioner. Gårdarna i gamla stan kan indelas i stenlagda köpmanna- och hantverkargårdar, stora tomter med ekonomigård och trädgård, små gårdstun och tomter med nyttoträdgårdar. Gårdarnas struktur är från den tid då köpmännen och hantverkarna idkade sitt yrke hemma och på gårdsmiljön, och gården försågs med nödvändiga redskap. Förmögna borgare ägde dessutom flera tomter som var avsedda för hushållets olika funktioner på olika håll i staden.

Köpmannagårdarna var nästan helt stenlagda eftersom gårdarna användes som lager. Små trädgårdsland placerades i ett skyddat hörn eller invid en solig vägg. Stenarna radades enligt olika mönster för att avleda regnvatten och för att anvisa rutter för kärror och funktioner i anslutning till hantverkaryrket. Det fanns nästan helt stenlagda gårdar som hörde till köpmän eller hantverkare kring Kyrkotorget och på de smala strandtomterna. Det fanns stora tomter med ekonomigård och trädgård i flera kvarter. Ekonomigårdarna avgränsades av byggnader, djurstall och lager. Den del av gården som användes för yrkets och hushållets ändamål, gångvägarna och ytorna utmed väggarna var ofta stenlagda. De som var mer förmögna stenlade hela ekonomigården eftersom det var lätt att sopa rent

en beläggning av kullersten och eftersom den kunde tåla störtregn i slutningen utan att erodera. Uppe på backen bestod de mindre välbärgades ekonomigårdar dels av torrängar med packad jord, dels av kalt berg. Man brukade avgränsa trädgården från ekonomigården med staket eller buskar. Om en byggnad revs på tomten anlade man eventuellt ett trädgårdsland eller en trädgård på samma plats. I trädgårdar fanns det huvudsakligen köksträdgårdar men redan på 1700-talet framgick av rådets protokoll att det fanns bärbuskar och fruktträd som gav stor skörd. Förmögna borgare hade också prydnadsväxter och platser för utevistelse på sina tomter, såsom ett blomsterland som inhägnats med en syrenhäck eller en syrenberså.

Det fanns små gårdstun huvudsakligen uppe på den bergiga backen där de fattiga bodde. Ursprungligen fanns det ingen gård alls kring små stugor. Senare byggdes plank mellan stugorna och gatan. Det fanns inte mycket rum för planteringar. På de bergiga gårdarna blev marken så småningom frodigare, och i dagens läge är de små trädgårdarna frodiga.

I fråga om tomter med nyttoträdgård var största delen av tomten avsedd för hushållets egna behov. På trädgårdslandet fanns en mittgång, tvärgång och upphöjda bäddar som utgjorde ett rutnät. Fruktträden och bärbuskarna stod i rad vid kanten av trädgården. Rutnätet var inte reguljärt utan det följde på ett natur-

Den stora trädgården på Krämaregatan 4 fotograferades år 1911. Trädgården hade krökta linjer och den hade avgränsats från gården med ett staket. Gången i bildens främre del kantades av beskurna fruktträd med böj stam och rosenbuskar. I trädgårdens norra hörn växte en glasbjörk. Under träden fanns en äng där det slingrade en stenlagd stig. Vid kanten av stigen finns ställvis kantväxter. (Borgå museum)

Den böjda körrägen med grusbeläggning leder till sidobyggnader. Ytorna framför ingångarna och utmed väggarna har en föredömlig stenläggning. Den unga björken borde inte stå bredvid vägen. (Borgå museum)

Gårdskulturen utvecklas

Gårdarna hade förr i tiden många olika användningsändamål och gården indelades i delar av olika karaktär. Kala berg, stenlagda ytor, gårdsplaner med packad jord, torrängar och gräsvall, perennrabatter och trädgårdsland varierade på ett ändamålsenligt sätt i små ytor. På en solig, öppen gård kunde man tydligt urskilja en halvskuggande trädgård med fruktträd. Traditionella skötselsätt och olika växtplatser skapade en livsmiljö för exceptionellt många växtarter.

Under århundradena har antalet familjer som bott på samma gård varierat. Då sidobyggnader byggdes om till bostäder fick flera familjer dela samma tomt. Gården indelades inte i privata delar, utan den gamla indelningen mellan s.k. hårda gårdsytor och mjuk trädgårdsjord bevarades. På andra hälften av 1900-talet utvecklades trädgårdsland ofta till nyttoträdgårdar och vidare till vistelse-trädgårdar.

Användningen av gården ändras så småningom hela tiden. Behovet av stenlagda ytor, torrängar, nyttoträd-

gårdar och prydnadsväxter och skötselmöjligheterna varierar beroende på ägare och situation. I dagens läge kräver bilplatserna allt mer rum. Gårdar sköts på ett enklare sätt och det finns inte så många olika växtplatser. Trots det är det på många gårdar fortfarande möjligt att urskilja den gamla grundtypen och karaktärsskillnaderna mellan gårdens olika delar. Detta gör dem unika.

Traditionella skötselsätt och olika växtplatser skapar fortfarande en livsmiljö för exceptionellt många växtarter. Resultaten av växtinventeringarna visar att artbeståndet har förändrats och det gamla artbeståndet har blivit fattigare. Växtarter som är typiska för gamla kulturmiljöer har försvunnit eller blivit mycket sällsyntare. Detta beror huvudsakligen på att träden har orsakat fler skuggor, att ytan av klippta gräsmattor har ökat och att man har byggt terrasser på mark. Lyckligtvis har torrängar och grönsaksland bevarats på många soliga gårdar. På några gårdar har man återställt ett grönsaksland med upphöjda bäddar eller en torräng genom att använda jord från gården och kompostmylla. På så vis har man kunnat bevara de frön som finns i gårdens jordmån, och följeslagare till gammal kultur och kulturväxter kan gro och bli kvar.

Gårdar

I gamla stan i Borgå är de privata gårdarna tydligt avgränsade från det offentliga gaturummet och de övriga tomterna. Gårdarna är små, överraskande och särpräglade. De avgränsande elementen är småskaliga och ger en intim rumskänsla. På gårdarna råder ett varmt mikroklimat eftersom terrängen sluttar mot sydväst, det finns få skuggande träd, byggnaderna är låga och planken utgör ett skydd mot vind och luftströmmar. Den mer eller mindre sluttande terrängen ger mer spänning och en mer individuell karaktär åt gården. Gårdar kan naturligt disponeras med några planteringar och olika ängar, berg samt ändamålsenliga stenläggningar och grusytor. Bakom ekonomibygnader finns det fortfarande smala brandgator där regnvattnet rann bort från gården till gatan.

Små tecken på marken berättar om gårdens gamla användning. Marken packades under kärrehjulen och man stenlade de ställen som mest var utsatta för slitage. Platsen för gamla perennrabatter har en lite djupare grön färg i gräsmattan, likaså de gamla trädgårdsland. Gångarna och de av boskap trampade, packade eller ibland stenlagda ekonomigårdarna utgör ett torrare område med sämre växtlighet. I jordmänen finns fortfarande frön av gamla växtarter som kan gro när de stiger upp närmare markytan. De gamla platserna för planteringar är fortfarande upphöjda och gångar-

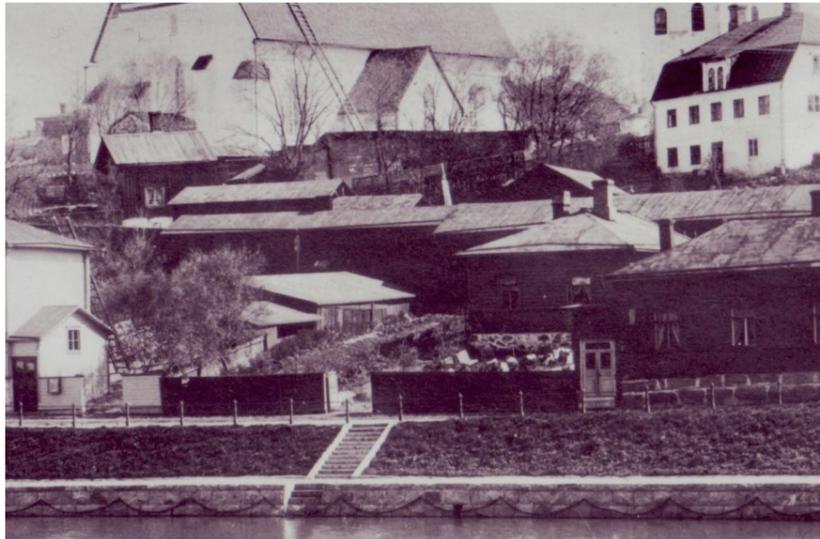
na bildar svackor. Det kan finnas gamla stenläggningar under gruslagret eller gräsmattan.

Gångarna på gården hade krökta linjer och de följde det naturligaste och lättast framkomliga kärrspåret från porten till ingången och skjulet. De mer välbärgade stenlade hela ekonomigården eftersom det var lätt att sopa rent en beläggning av kullersten och eftersom den kunde tåla även störtregn i slutningen utan att erodera. På några gårdar med trädgård fanns det sommarblommor eller perenner i rabatt vid huvudgången. På mindre gårdar med bergig jordmån bestod gården i regel av packad jord och stigarna bestod av en torr äng. På några små gårdar fanns det dock stenlagda stigar.

Trädgårdslandet har en etablerad plats på många tomter. På somliga tomter ligger det fortfarande på samma plats som anges i situationsplanen för brandförsäkringsbrevet från 1830-talet. När stadsstrukturen blev tätare fick många källand och trädgårdar ge vika för byggandet.

Det fanns brandgator eller brandgränder i gårdarnas bakre och osynliga delar bakom byggnaderna. De hade dock ett syfte för de hindrade en brand från att sprida sig direkt från en byggnad till en annan. Vid en brand kunde man kliva längs dem på taket för att släcka gnistor som flög. De var också av betydelse vad gäller bortledning av regnvatten.

Gårdens gamla rangordning och nya konstruktioner

Vid Ågatan fanns det en vistelseplats och ett trädgårdsland i trädgården på en stor tomt år 1893. Mellan dem fanns en gång som ledde till ekonomibyggnaderna i bakgrunden. Knäckeplarna som är klippta i bollform finns på grannens sida, bakom staketet. (Borgå museum)

Varje verksamhet har sin egen plats på gården. Porten är viktig med tanke på fasaden mot gatan, såsom också häckar och fruktträdens grenar som böjer sig över planket mot gaturummet. Porten ligger mellan det offentliga gaturummet och det privata området och ger ett första intryck av de boende i huset. På somliga tomter har man planterat en syrenbuske eller ett klippt träd vid porten. Portarna dekorerades sannolikt med humle som är en klätterväxt. På många tomter är området kring porten stenlagt.

Huvudingången låg ursprungligen på gårdens sida. Området framför huvudingången var gårdens värdefullaste del. Det framhövdes med stenläggning och planteringar. På flera bilder från början av 1900-talet syns låga planteringar och kantväxter vid ingången. Det ser ut att artrika perenn- och sommarblomsplanteringar var allmänna. I gamla handböcker varnade man för att plantera växter intill byggnaden så att fukten inte stiger upp på timmerväggen. Det var lättast att stenlägga ytorna utmed väggen ända till körvägen och att placera trädgården skild från de värdefulla byggnaderna

På sommaren njöt man av gården och gjorde sysslor där. Även på små gårdar satte man en lång bänk på gården. På de största gårdarna avgränsade man olika

områden med växtlighet och förskönade vistelseplatser med planteringar. Syrenhäckar och bersåer kom på modet på 1700-talet. På några av de största gårdarna med trädgård fanns det ett lusthus och blomsterland på 1700-talet. Gammaldags doftrosor har varit viktiga sedan slutet av 1800-talet. Växter som doftar i skymningen, såsom herperis och heliotrop, odlades allmänt. Rumsväxter bars ut för sommaren. De placerades på gården enligt hur mycket ljus de behövde och hur mycket regn de tålde, ofta för att framhäva ingången eller en tilltalande plats.

Gårdsträd var sällsynta och formklippta fram till ingången av 1900-talet. Klippta gårdsträd användes för att framhäva arkitekturen eller de delar av gården som användes för vistelse. Endast några klippta träd har bevarats som ständigt vårdade fram till 2000-talet. Flera storvuxna träd visar tecken på formbeskränning. Också fruktträd tuktades i önskad form för att få god skörd. Storvuxna gårdsträd har i början av 2000-talet helt ändrat flera gårdars karaktär och skala.

Gårdens betydelse som uterum i anslutning till bostaden har ökat. Gårdar som skyddats med höga plank lämpar sig utmärkt för vistelse. Nya tak och upphöjda terrasser minskar den historiska äktheten. De ändrar gårdens karaktär, täcker slutningens spännande form och tar livsrum från den unika växtligheten.

Anvisningar

Särskilda bestämmelser 13 §, 14 §, 15 § och 16 §

På gården på Kyrkogatan 9 har man odlat dabbior vid väggen intill ingången i början av 1900-talet. Vid väggen syns sparris som växer högre än andra växter i en perennplantering med många arter. Byggnadens sockel är högre än vanligt, och planteringarna täcker inte brädfodringen. De lätta stolarna kunde flyttas bredvid säsongens vackraste blommor eller enligt ljus och skugga till den skönaste platsen på gården. Kullerstensbeläggning syns delvis under grusytan. (Borgå museum)

Gårdens delar av olika karaktär, gamla stenläggningar och kryddlandets gamla jordmån med fröreserv är en del av det unika kulturarvet. Tänk på lösningar där de värdefulla och gamla delarna kan bevaras och där de nya delarna inte dominerar.

Nya funktioner och konstruktioner i anslutning till dem ska på ett diskret sätt placeras på sådana platser som är bäst med tanke på gamla ytor. Det lönar sig att använda ekonomibyggnader som en del av gårdens funktioner. När det gäller frågor om material och konstruktioner finns det i regel alltid lämpliga lösningar bland de gamla byggsätten som tillämpats på gården. Groparna har traditionellt jämnats ut med grus eller sand.

Nya trädgårdstak får inte ses från gatan och de får inte heller skugga grannarnas gård. Materialen ska vara traditionella och formspråket ska vara enkelt och lätt. Gamla stenläggningar på gården får inte rivas på grund av terrasser eller tak. För tak och terrasser krävs alltid prövning från fall till fall i arbetsgruppen för bygglovsärenden i Gamla Borgå och bygglov.

På innergårdar är det primära alternativet för caféer och restauranger att använda den gamla gårdsytan som uteservering och att anpassa möblerna till den.

Om gården har en mycket ojämn yta får man bygga en terrass av bräder på den gamla gårdsytan eller stenläggningen. Upphöjda terrasser ska vara svarta och ligga så nära markytan som möjligt. Man får inte hindra vattnet från att rinna på gården. En terrass av bräder är en tillfällig konstruktion och man får aldrig riva en gammal stenläggning under den. Det ska vara möjligt att ta bort terrasskonstruktionerna utan att skada stenläggningen. Terrasser ska avgränsas med lätta och luftiga konstruktioner. Lämpliga material är trä, rep av naturfiber, blomkrukor eller svartmålad metall. Räck- en av plast eller glas eller räcken som är täckta med tyg tillåts inte. Reklamaffischer får inte sättas på räcken.

Fruktträd ska gynnas på gården. Då gårdarna blir ljusare och varmare är det möjligt att bevara och återställa artrika ängar och gräs, små trädgårdsland och prydnadsplanteringar.

När en sidobyggnad byggs om till en bostad och tomten indelas i olika delar med stöd av ett avtal om besittning ska man noggrant överväga förhållandet mellan den privata och gemensamma gården. Gårdens gamla struktur bör bevaras. Gårdarna får inte indelas i mindre delar med plank eller andra konstruktioner. Planken mellan tomterna ska bevaras.

Stenläggningar på gårdar

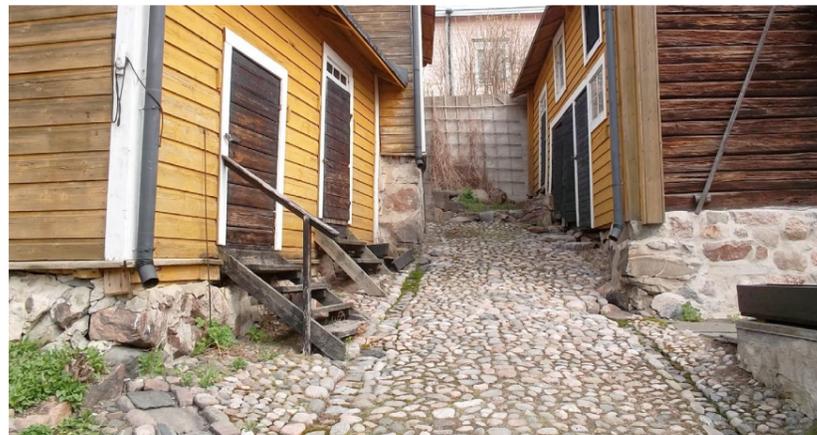
På gårdar kan det ställvis finnas till och med hundra år gamla stenläggningar. Först stenlades områdena framför portar och vagnskjul. Regnvattenrännorna var ofta stenlagda så att det rinnande vattnet inte kunde erodera den sluttande gården eller hamna under byggnaderna. Vattenrännor kan tydligt urskiljas som svackor och mönster av radade stenar. Ställvis kan gårdsbeläggningen bestå av mönster av större stenar, t.ex. en båge framför dörren eller en körlinje från porten. På några helt stenlagda köpmannagårdar har stenar radats i linjer och rutmönster. Dessa platser kan ha varit avsedda för lagring av olika varor eller parkering. Trädgårdens vistelseplatser hade placerats på en yta av grus eller äng.

Köpmannagårdarnas gamla stenläggningar ger gården en unik karaktär. Den förloras om gården förvandlas till en trädgård. Yrkesrelaterade konstruktioner som bevarats på markytan eller på ytorna utmed väggarna är en del av det allt mer sällsynta kulturarvet. Om man nödvändigtvis vill plantera växter på en nästan helt stenlagd gård är det bästa sättet att plantera en buske eller ett fruktträd mellan stenarna.

Sandningsmakadam bildar snabbt ett täckande lager. Under gårdsgrus kan det finnas en gammal stenläggning. Varje vår bör man sopa bort sandningsmakadam från gångvägarna.

Kullerstenarna har vackert radats så att de bildar regnvattenrännor. Stenarna bildar ett fint mönster och framhäver terrängens former. Vatten har infiltrerats i marken och intill planteringarnas rotsystem mellan stenarna. På köpmannagården på Ägatan 10 löpte regnvattengirarna kors och tvärs, diagonalt på den övre gården och parallellt med byggnaderna på den nedre gården. Gårdsbelysningen hade fästs på väggarna. Regnvatten från tak samlades i tunnor på somrarna. (Borgå museum)

Också nya vattenledningsrännor bör byggas så att kuller- eller storgatstenar läggs i bottnen av rännan. Betongrännor bör inte till gårdskonstruktionerna i gamla stan.

Gamla gatubeläggningar gjordes av olika storlekars kullerstenar. Smågatstenar är ny typ av stenbeläggning. Här finns Flensborgbrinkens gamla stenbeläggning. Natalia Linséns bild från 1898 (Museiverket)

Avledning av regnvatten

På de flesta gårdar har invånarna ställt inför problemet med ytvatten redan för flera århundraden sedan när gården var i flitigare bruk än i dag. Då löste man problemet genom att forma gårdens yta så att vattenrännorna fick en tydlig lutning. Rännorna leddes till brandgatorna, gatan eller direkt i ån. I slutningen fortsatte regnvattenrännorna genom flera tomter. Regnvatten från tak samlades i tunnor och användes för hushållets behov eller för att vattna växter.

Regnvatten är en viktig naturresurs. Växtligheten på gården behöver regnvatten som sugts upp i marken. Regnvatten som rinner på gårdens yta vattnar och kyler ner den varma gårdsbeläggningen.

Det är ofta onödigt att gräva regnvattenavlopp under markytan. Det är skadligt om man i samband med arbetet river den gamla gårdsbeläggningen. Att bygga avlopp och en effektiv dränering med täckdiken kan väsentligt ändra jordmånens fuktbalans, vilket kan orsaka skador i byggnadens grund och arkeologiska skikt. Det är viktigt att leda vattnet bort från grunden. Att avleda regnvatten via rör till brandgator fungerar endast om rörens galler rensas tillräckligt ofta.

Kulturjordslagren växer så småningom om organiskt material och material som förts med vatten inte samlas upp. I synnerhet på brandgator och skyddade ytor utmed väggarna samlas snabbt ett lager av löv, damm och sandningsand som ändrar vattnets riktning. Också växande trädplanter ändrar markens lutning. Det är viktigt att bevara höjdlägena vid tomternas gränser och brandgator. Vattnet ska kunna rinna fritt och ventilationen i låga grunder ska fungera. Brandgatorna ska årligen kontrolleras och rensas från löv i synnerhet på de gårdar som har träd i omgivningen. Om marken stiger hamnar låga stenfötter och ventilationskanaler under markytan. För att undvika rötskador bör man på många ställen utmed väggen sänka markytan och styra lutningen bort från byggnaderna.

Anvisningar

Gamla stenläggningar och yrkesrelaterade konstruktioner ska bevaras.

Stenläggningen och regnvattenrännorna ska sopas rent varje vår. Trädplanter som växer från rännorna ska rensas bort. Man ska också rensa brandgatorna och kontrollera att vattnet utan hinder kan rinna längs med brandgatan så att det inte rinner under husen.

För att undvika rötskador kan markytan i mån av möjlighet sänkas utmed väggarna och lutningen kan styras bort från byggnaderna. Markens ytlager och grästuvor med rötter kan tas bort från ytorna vid byggnaderna utan att ha ett officiellt tillstånd eftersom markens ytlager är ungt och det inte innehåller arkeologiska jordlager.

Nya stenläggningar kan göras endast om det finns ett äkta behov av hård yta. Innan man gör en ny stenläggning lönar det sig att undersöka om det på gården finns kvar en gammal stenläggning som har täckts. Traditionella kullerstenar är det lämpligaste materialet för en ny stenläggning. Den nya stenläggningen kan skiljas från den gamla stenläggningen genom att ändra stenarnas storlek, form och nyans eller hur stenarna har lagts. Nubbstenar är en nyare typ av gatubeläggning som kan användas på små ytor. Krossat stenmjöl är inte ett traditionellt material på gården. Betong- eller kompositstenar får inte användas, och gårdar får inte asfalteras. Om gammal asfalt avlägsnas ska den ersättas med kullerstenar, grus eller med en torräng.

För en ny stenläggning och avlägsnande av en gammal stenläggning krävs ett åtgärdstillstånd. Kom ihåg att fråga om råd hos byggnadstillsynen.

Stenlagda bilplatser kan göras större om gårdens lutning bevaras. Bilplatser kan också placeras på en torr äng med lågväxta och anspråkslösa växtarter som växer i en solig miljö.

Det är bäst att placera sopkärl i en ekonomibyggnad och att dra det fram till porten när det ska tömmas.

När gatubeläggningar byts ut ska man återställa eller bygga nya öppna vattenrännor för dagvatten. Rör som installerats inne i gatans konstruktioner fylls av sandningssand och vattnet rinner till byggnadernas grunder. Gatans yta får inte höjas så att det medför olägenhet för byggnaderna. Upphöjda gatuytor som orsakar rötskador i gamla byggnader ska göras lägre nästa gång då gatan repareras.

Vallar, terrasser och slänter i terrängen

På sluttningarna terrasserades gården för att anlägga husgrunder, körramper och trädgårdar. På bergiga tomter byggde man terrasser och avsatser för att anlägga ett trädgårdsland med ett tillräckligt djupt lager av mylla. Trädgårdarna i bergsskrevorna var överraskande frodiga eftersom man hade avlett lämpliga mängder regnvatten i dem.

Det finns stödmurar av gamla naturstenar på många sluttande gårdar. Murarna var i regel s.k. kallmurade murar som hålls ihop på grund av kilstenar och av att man skickligt har lagt stenarna. På så vis kunde vattnet rinna genom stenarna. De rubbades inte heller av tjäle eftersom man hade lagt tillräckligt grov jord bakom dem. Endast träd som vuxit upp mellan stenarna har rivit sönder gamla stödmurar och terrasser.

Anvisningar

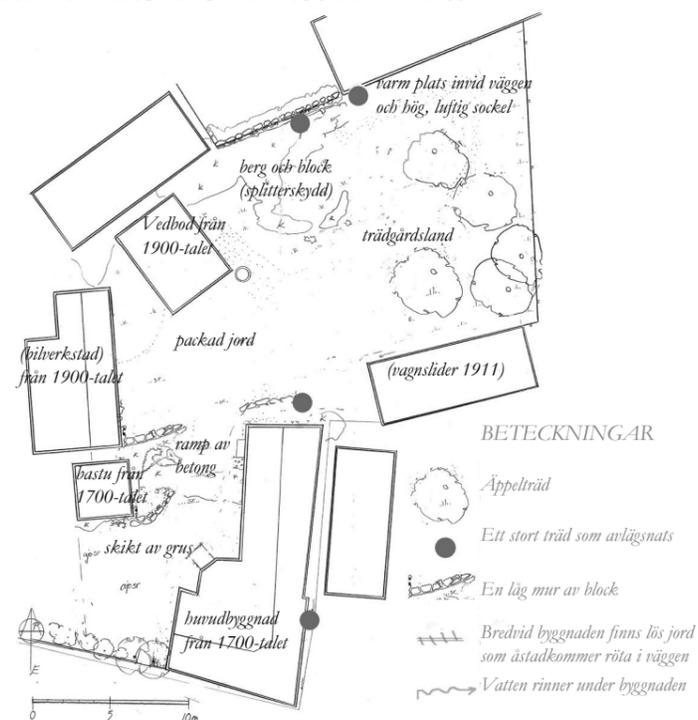
Särskilda bestämmelser 13 §, 14 §, 15 § och 16 §

Det bästa sättet att bygga en hållbar mur är att på ett traditionellt sätt lägga stenarna. Lutande gårdar är typiska för sluttningstomterna i gamla stan, vilket inte bör ändras i onödan. Sluttningen kan förstärkas med en stenlagd vattenränna på de ställen där vattnet rinner kraftigt. Efter grävnings- och byggarbeten ska markytan formas med den ursprungliga jorden från tomten så att ytan blir naturlig.

En naturlig torr äng eller en blommande äng passar utmärkt in i en gård med en lutande yta. De växer delvis för sig själv när frön som bevarats i marken börjar gro. Om nya frön sås på gården bör man använda endast frön av inhemska ängsarter för torr mark. Flera webbbutiker säljer sådana frön.

De kallmurade stödmurarna ska i första hand repareras genom att riva muren och att lägga stenarna så att muren motsvarar den ursprungliga muren. Det är skadligt att reparera en stenmur med betong eller murbruk eftersom det kan ändra riktningen för hur vattnet rinner genom murkonstruktionen och orsaka nya, större skador. Om en stenmur har byggts med hjälp av murbruk är det möjligt att riva en del av muren och återställa den.

INVENTERING AV GÅRDEN SOMMAREN 2004

Gårdarna bildar en mosaik av olika växtplatser

På sluttningar finns kulturjordlager som ligger på lager av lera och grus. I närheten av kala berg finns det tunna lager av ytjord: myllblandad sand och grus.

Man strävade efter att dränera och stenlägga gångvägarna och de ytor som behövdes för att idka yrket, eller att lägga grus på dem. Sophögen fanns i gårdens bakre del, vid kanten av trädgården. Organiskt material komposterades och användes som gödsel på trädgårdslandet. Därför är matjorden kraftig och djup i sådana trädgårdsland som varit odlade i flera hundra år. Under årens lopp har tillförseln av näringsämnen och fukt utvecklats till en unik mosaik av småskaliga växtplatser.

När man upphörde med djurhållning och började anlägga avlopp avbröts eutrofieringen. Kvävebelastningen från hundar och atmosfären gäller olika ställen i terrängen jämfört med de ställen som blev frodigare förr i tiden. En del av de gamla kväverika växtplatserna blir mindre frodiga och torra när regnvatten avleds till regnvattenavlopp och när man inte längre tar vara på humus och näringsämnen i lövkomposter. En del av de soliga näringsfattiga växtplatserna blir mer näringsrika, fuktigare och mer skuggiga i och med att träd och buskar växer omkring dem.

Den moderna, naturenliga skötseln och odlingen av en stadsgård bygger på praxis inom traditionell gårdsodling och trädgårdsskötsel. I stället för konstgödsel används en lövkompost och man undviker gifter. Ogräsväxter rensas mekaniskt och nässelvatten används mot skadeinsekter. För att trygga humushalten i trädgården bör man kompostera organiskt material och sprida ut det på trädgårdsland, blomsterrabatter och kring fruktträd och buskar. Det är bra att göra torrängarna kargare genom att kratta bort slätteravfall. Slätteravfallet kan användas som täckmaterial på odlingar och under buskar eller det kan också komposteras för trädgårdsland.

För att kunna bevara växtplatsernas mångfald är det viktigt att sköta växtligheten på olika växtplatser på olika sätt. Frodiga trädgårdsland och blomsterrabatter kräver mest skötsel och stenläggningar, torrängar och områden med packad jord kräver minst skötsel.

Gången som leder till sidobyggnaden är av packad jord och där växer en artrik torräng. På torrängen växer och blommar arkeofyter och några forntida medicinalväxter, såsom trampört, jordreva och brunört. Framför muren finns en liten blomsterrabbat där det växer traditionella prydnadsväxter, såsom myskmalva, säpnejlika, brandlilja och tigerlilja.

På den lilla gården finns en vistelseplats och ett trädgårdsland som kantas av tre beskurna fruktträd. På våren blommar små gamla lökväxter, såsom snödroppa, vårstjärnor, rysk blåstjärna och narcisser, på gårdens äng. På sommaren klipps ängen bara ett par gånger för att många förvildade traditionella växter binner blomma.

Sidan bredvid: På inventeringskartan syns olika växtplatser på en gård. Vid berget finns mullrik trädgårdsjord och framför ekonomibyggnaden packad jord. Vid brandgatan och vid två väggar hade det samlats löv som fick väggarna att murkna.

Sidan bredvid: Stödmuren av natursten har gjort trädgårdslandet på den bergiga tomten djupare. Vatten och tjäle skadar inte muren som består av staplade stenar. Det finns ett tillräckligt stort mellanrum mellan muren och byggnaden så att det är lätt att hållas rent och väggen hålls torr.

Trädgårdsland kräver mycket skötsel för att ge en god skörd. Harvade kanter av trädgårdslandet som rensats från kraftiga ogräsarter ger ett livsrum för många sällsynta följeslagare till gammal kultur. Också ytorna utmed väggen och kring komposten där ogräset tidvis avlägsnas utgör en lämplig växtplats för dessa krävande och ofta anspråkslösa små växter. Blomster- och örtrabatter med mångåriga prydnads- och kryddväxter kräver ytterst lite skötsel när de har etablerat sig. På många gårdar odlas gamla prydnads-, krydd- och medicinalväxter i rabatter.

På torra näringsfattiga gårdar finns det halvilda artrika ängar och torrängar som inte behöver mycket skötsel. Lättskötta, men näringsrika ytor utmed väggen utgör ett viktigt livsrum för många sällsynta arkeofyter i gamla stan och för insekter som äter dem. En för noggrann trädgårdsmästare kan med sin trimmer i onödan klippa stjälkar av många sällsynta och anspråkslösa följeslagare till gammal kultur innan växten hinner sätta frön. Stenlagda torrängar eller ytor utmed väggen med grusbotten bör rensas från trädplantor och förna en eller två gånger per sommar.

Det lönar sig inte att öka ytan för en klippt gräsmatta: om man ofta klipper gräsmattan minskar arternas mångfald, gårdarna börjar se lika ut och gräsklippningen tar tid. En frodig gräsmatta behöver ställvis klippas nästan varje vecka men ängar med vilda traditionella växter och arkeofyter behöver klippas endast ett par gånger per sommar.

Växtarter

Växtarterna i staden bestod ursprungligen av naturväxter och arkeofyter. Arkeofyterna är växter som har spridits till området med människans hjälp före 1600-talet. Under århundraden förde man nya kulturväxter och frön till staden. Också ogräsarter följde med frön. Ursprungligen odlade man troligen endast nyttoväxter men också prydnadsväxter har en lång tradition.

Växtbeståndet förändras fortlöpande. Sällsynta gamla växtarter försvinner och nya förs till området. Gamla växter och fröbanker som vilar i marken försvinner i samband med förnyelse av gårdar, grävningarna och grundlig renovering av byggnader när man byter ut jordmassor. Växternas livsrum minskar när man

förser gårdar med stenläggning, terrasser eller gräsmatta och när växtplatsernas omständigheter förändras för mycket.

De äldsta växterna är nyttoväxter och ogräsarter från järnåldern, vikingatiden eller medeltiden. Dessa förekommer fortfarande i några trädgårdar och på ängarna kring prästgården. Några av dessa växter är ståtliga och lätta att känna igen. Största delen är små och anspråkslösa och endast en expert kan känna igen dem. Till dessa allt mer sällsynta arter, som kanske redan har försvunnit från gamla stan, hör bl.a. hundtunga, nattskatta och krustistel. På artrika gräsmattor växer låga arkeofyter som är gamla nyttoväxter. Dessa är till exempel jordreva, brunört och svalört. Några större halvilda medicinal- eller prydnadsväxter från medeltiden växer fortfarande på några gårdar under buskar och på ängar. Dessa är till exempel mörkt kronljus, skelört, malört, fingerborgsblomma och akleja.

Köksträdgårdar var sannolikt en del av hushållningen också i städer redan på medeltiden. Rotfrukts- och kryddland fanns på tomter med nyttoträdgård, i nyttoträdgårdar på större tomter och på småskaliga planteringsområden på små tomter och stenlagda köpmannagårdar. Gamla krydd- och medicinalväxter är bland annat kalmus, luft-, pip- och gräslök, dill, dansk körvel, åbrodd, pepparrot, malört, balsamblad, spansk peppar, koriander, fänkål, humle, isop, ålandsrot, lavendel, hjärtstilla, libbsticka, kryddkrasse, ädelmynta, spansk körvel, basilika, mejram, backmejram, anis, rosmarin, blodtopp, sommarkyndel, vitsenap, fodervallört, äkta vallört, renfana, krusbladig renfana, citrontimjan och kryddtimjan. Åtminstone redan på 1600-talet har man odlat rotfrukter, örter och örter men också bärbuskar och fruktträd.

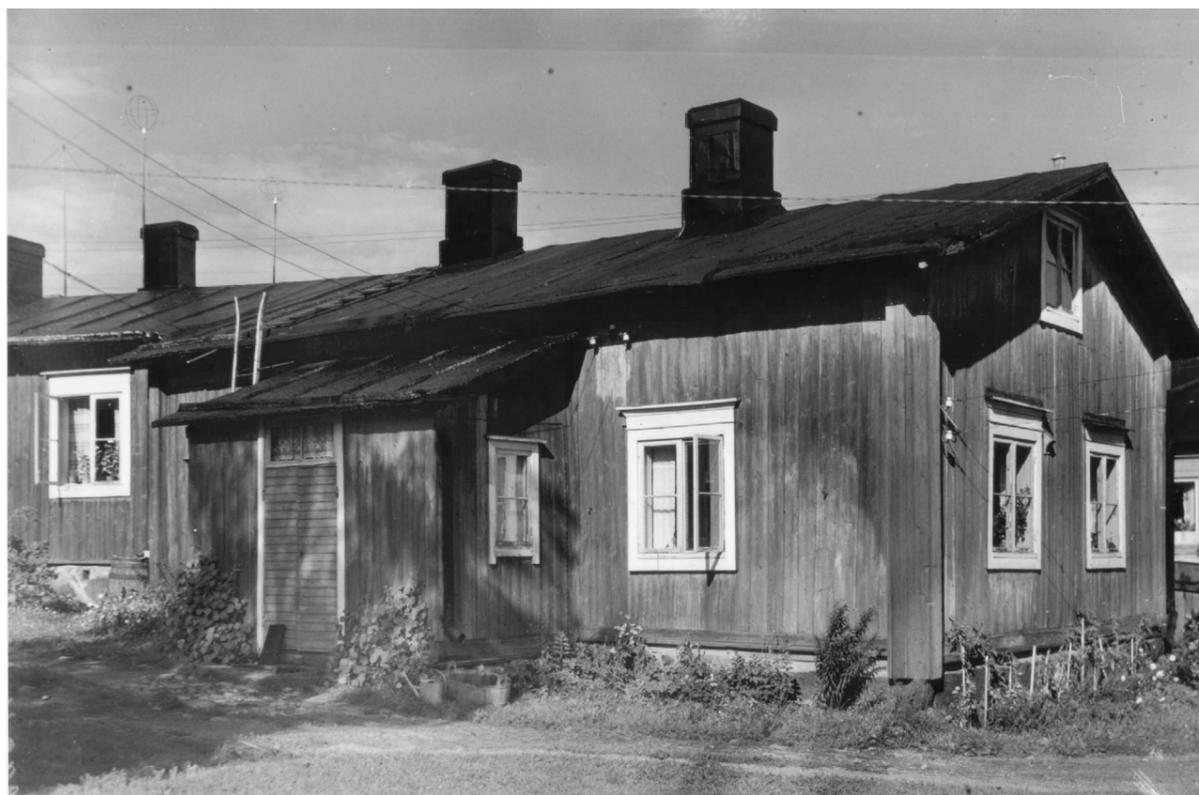
Prydnadsplanteringar och arter av främmande ursprung ökade under nyttotänkandets tid på 1700-talet då biskopsstolen och gymnasiet flyttades till Borgå. Växtbeståndet ökade mycket i slutet av 1800-talet då det blev allmännare att odla plantor.

Till traditionella prydnadsväxter hör arter som införts senast under de första årtiondena på 1900-talet. En del är förädlade växter och en del är främmande eller endemiska naturväxter. De traditionella växterna är härdiga, anpassade till våra växtförhållanden och deras plantor var lätta att odla. Herrgårdsväxter är härdiga gamla arter vars plantor är svåra att odla men som har sålts redan i början av 1900-talet. Man har kunnat plantera dessa växter i stads-, herrgårds- och villatragårdar där man haft råd att köpa växter och där det har funnits rum för till exempel stenplanteringar och blommande murar. Lantväxter är gamla arter av traditionella växter och herrgårdsväxter som under en lång tid har vuxit i Finland och anpassat sig till våra växtförhållanden. De gamla traditionella växterna och herrgårdsväxterna passar bättre in i miljön i gamla stan jämfört med de nya växtarterna.

Växterna berättar om gammal bosättning, handel, sjöfart och annan mänsklig verksamhet. Vildpersiljan i övre raden till vänster är relativt sällsynt i Finland men i gamla stan påträffas den rätt ofta. Det är en av de säkraste tecken på ett gammalt kulturområde. Vildpersiljan är giftig. I övre bilden till vänster finns gamla trädgårdars favorit Nordisk ros och i bilden bredvid stymmorsviol som sprider sig på gräsmattan. Oxtunga i nedre raden till vänster har klassificerats som en växt som bör bevakas. På bilden i nedre kanten till höger blomstrar gråmalvan i den gamla trädgården.

Förändringar i växtbeståndet under den senaste tiden

Utmed väggen odlades dekorations- och nyttoväxter. I anspråkslösa bus hade området framför ingången en stenbeläggning av kullerstenar. (Museiverket)

Växtarter har inventerats i gamla stan på 1950-talet, 1980-talet och på 2010-talet. Inventeringarna visar att arterna har förändrats i snabbare takt. Antalet örtartade växtarter eller sorter var 181 på 1950-talet, på 1980-talet var antalet 288 med undantag av arter som odlades på trädgårdsland och på 2010-talet fanns det 480 växtarter eller sorter. Trots att antalet arter ökade har 92 örtartade växtarter försvunnit under en trettio års period. Av dessa arter har 19 arter försvunnit på grund av det minskade antalet trädgårdsland. Cirka 23 arter har försvunnit från fuktiga renar och sju arter har försvunnit från torra kantzoner. Förvildade kulturväxter på renar och gårdar minskade med sju arter. Nio arter av hagmarksväxter som växer på soliga torra platser har försvunnit. Sammanlagt 35 kulturgynnade växtarter har försvunnit sedan 1950-talet. Av arter som trivs var som helst har 44 arter försvunnit.

I slutet av 1900-talet och i början av 2000-talet har ca

270 nya arter eller sorter av trädgårdsväxter planterats i gamla stan i Borgå. Ca 70 arter som inte behöver skötsel har spridit sig utan plantering. Av nya odlade växtsorter och arter är 22 näringsväxter, 68 traditionella växter, 74 herrgårdsväxter och 93 nya växter. Antalet nya vedartade växtarter eller -sorter som planterats är 12. Till området har det kommit 11 främmande arter som är skadliga eller som ska observeras. Dessa är bland annat amerikansk dunört, måreväxt (*galium x pomeranicum*), kanadabinka, parkslide, videaster, valörter, malörtsambrosia, stormåra och kanadensiskt.

Det är lätt att värna om traditioner vid valet av växter eftersom det i Borgå finns ett exceptionellt rikt bestånd av kulturväxter. Vi har till förfogande artförteckningar över de växtarter som fördes till Borgå gymnasium på 1760-talet. Flera plantskolor säljer gamla fina sorter av "mormors" prydnadsväxter. I gamla odlingsböcker finns det modeller för traditionella planteringssätt.

Anvisningar

Särskilda bestämmelser 13 §, 14 §, 15 § och 16 §

Man ska gynna små grönsaksland och traditionella blomsterrabatter med gamla härdiga kulturväxter, traditionella växter och herrgårdsväxter. De mest traditionella buskarna är bärbuskar och de bästa träden är fruktträd.

Invånarna ska utrota skadliga främmande arter som sprider sig från gårdarna. Växtdelarna ska komposteras omsorgsfullt så att dessa inte sprider sig till omgivningen. De växter som sprider sig med hjälp av rötter ska tas bort, inklusive rötterna, och man ska låta rötterna torka upp innan de komposteras. Frön bevarar sin förmåga att gro när de komposteras och därför ska de slängas i blandavfall. Staden strävar efter att utrota skadliga arter i allmänna områden.

Att bevara arkeofyter och gamla kulturspridda växter som del av växtbeståndet i gamla stan kräver att gården sköts enligt gammal tradition. Det är viktigt att åtminstone några gårdar har artrika ängar och torrängar eller "forna tiders trädgårdsland" som lite har grävts. På de flesta gårdar i gamla stan är det möjligt att ha en viss obestämdhet i tomtens bakre del eller på en gammal ekonomigård. Information gör sådana "blomsterbanker för forntida växter" mer intressanta.

Gamla arter kan bevaras genom att upprätthålla växtförhållanden, dvs. genom att hindra skuggande träd från att växa, att bevara växtplatsernas mångfald, att ta hand om närings- och humushalten i marken och att avleda vatten.

Ytjord som innehåller gamla frön får inte föras bort från området utan ytjorden ska uttryckligen användas på motsvarande växtplatser på gamla stans gårdar. En gammal fröbank kan förnyas genom att låta fröna gro, växterna blomma och att få fröna att mogna. Det är lättast att förnya en fröbank i jorden på en äng med en torr, näringsfattig och solig plats där eutrofiering just har börjat. På ängen görs en liten fläck genom att ta bort ytväxtlighet och förna. De frön som ligger i

jorden växer till växter. Av dessa växter rensas bort de växter som är bekanta och allmänna och man låter de mest sällsynta växterna växa.

Ängar, gamla artrika gräsmattor och torrängar är värdefulla. Klippta sådda gräsmattor eller rullgräsmattor av jämn kvalitet passar inte in i en gammal gård.

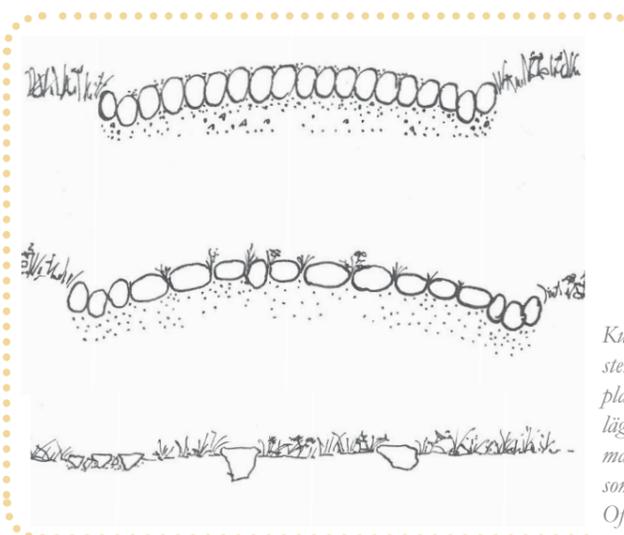
Jord som förts till området är skadligt. Den ökar fukthalten på ytorna utmed väggarna och innehåller ofta frön av kraftigt ogräs.

De ivrigaste trädgårdsmästarna har genom tiderna prövat att odla nya växter. Största delen av dessa försök har endast små konsekvenser för gårdshelheten men de tar livsrum från gamla lokala arter och sällsynta arter. Storvuxna växter påverkar också näromgivningen. De ändrar växtförhållandena och stads- eller gatubilden. Växterna påverkar gatubilden om de är högre än plank. De växter som har konsekvenser för ett större område utanför den egna gården ska vara traditionella och träden ska vara fruktträd.

Vid valet av arter utgår man från växtplatsens förhållanden: hur mycket ljus och fukt det finns samt växtunderlagets bördighet. Dessutom funderar man på hur de olika planteringarna i gårdens olika delar ska se ut. Därför bör man undersöka gårdens forna funktioner, rangordning och alternativ för disposition: var perennrabatterna, trädgårdslandet och bärbuskarerna låg, vilken del av gården bestod av en torräng och hur buskarna och fruktträden disponerade gården. Många gårdar har fortfarande kvar ett rikt växtbestånd och på några gårdar finns det också sällsynta kulturväxter. Man ska noggrant fundera på hur den värdefulla gamla växtligheten kan bevaras och hur många nya nytto- och prydnadsväxter man kan sköta. Det vore bra att öka antalet gamla arter som blir mer sällsynta på de gårdar som blivit mindre artrika.

Blomsterrabatter

Blomsterrabatter fanns vid gångarna, intill platsen för utevistelse, som medaljonger i gräsmattan och intill bostadshusets väggar. De enklaste planeringsmönstren var parallella rader och ringar. Redan i de gamla anvisningarna finns en varning för blomsterrabatter som placeras på ytor utmed väggen. Man skulle se till att de inte håller fukten kvar på ytorna utmed väggen och rötter brädfodringen eller de nedersta stockarna.

Anvisningar

Särskilda bestämmelser 13 §, 14 §, 15 § och 16 §

I fråga om planteringar intill väggen är det viktigast att väggen och sockeln hålls torra, dvs. de gamla konstruktionerna hålls i skick. Sådana blomsterrabatter som ligger intill väggen och håller den låga grunden fuktig ska avlägsnas. Om man vill göra en ny plantering intill väggen ska man lämna ett tydligt mellanrum framför sockeln. Det är lättare att underhålla och hålla mellanrummet torrt om man lägger grus eller stenar mellan väggen och planteringen. Med tanke på stilen är stenläggningen ett bättre alternativ vid större byggnader och grusbeläggningen är ett bättre alternativ vid stugor.

När växter väljs för blomsterrabatter lönar det sig att använda gamla traditionella växter och herrgårdsväxter. Man ska vara noggrann med att arterna biologiskt passar ihop med varandra och att de lämpar sig för växtplatsens förhållanden och husets stil. En modern perennrabatt med många arter kan också väl innehålla arkeofyter och örter från en gammal köksträdgård. En sådan perennrabatt är efter de första åren lättare att sköta än noggrant disponerade planeringsmönster för sommarblommor.

Skadliga främmande arter får inte planteras. Man får inte heller låta dem sprida sig till gamla stan utan de ska rensas bort.

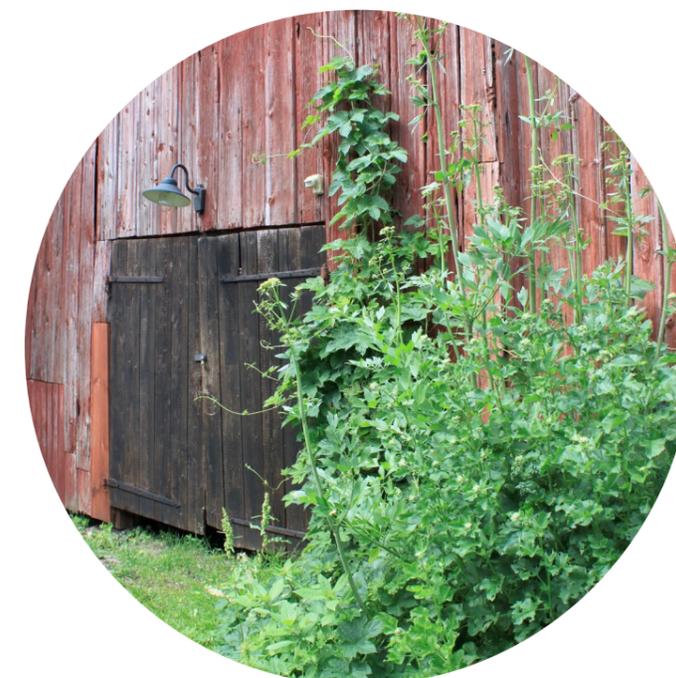

En hög blomsterrabatt som placeras vid väggen är skadlig eftersom den hindrar ventilationen i bottenbjälklaget och rötter konstruktioner. En sådan plantering bör tas bort. Under planteringen kan man bita en gammal stenläggning och en stenlagd vattenränna.

Kullerstenar som tål hårt slitage och påkörning läggs på plats genom att rada stenarna upprätt. Detta är tungt arbete och för att underlätta arbetet bör man placera ett ordentligt lager av sättsand på den plats där stenarna kommer att läggas. Ju tätare stenarna har lagts och ju mindre sättsanden har finfördelat material, desto långsammare börjar det växa gräs i fogarna. En stenläggning som täcker marken och tål lätt belastning kan placeras på en sluttande yta. Ofta är det tillräckligt att man sätter några släta stenar på rätta ställen, till exempel under bilens däck eller bänkens fötter.

I rabatter utmed många väggar växer gammaldags prydnads- och nyttoväxter som är odlade eller förvildade. I övre bilden växer nya ogräsväxter och skelört, som är en gammal medicinalväxt, mellan stenarna. Framför pionerna i den andra bilden blommar de gamla prydnadsväxterna prästkerage och silverarv samt penningblad, som är en prydnadsväxt som växer på gamla gräsområden och kräkvicker, som är en vildblomma som växer på ångar. I bilden bredvid finns det vildvin, praktlysing, pioner, prästkerage och silverarv utmed väggen, vitklöver på gräsområdet och violer i krukorna. Den blåa jordrevan och violen i den lilla bilden är gamla prydnadsväxter. I bilden nedan finns mycket gamla nyttoväxter utmed väggen. Det fanns en lagstadgad skyldighet att odla humle i Finland från 1400-talet till år 1915. Den höga växten libbsticka odlades redan under klostertiden. Den tvååriga stockrosen blommar ännu inte men syran blommar redan.

Trädbestånd

Av trädgårdens växtlighet vid det Flensborgska huset syntes syrenbäck och klippt lönn i gaturummet. I vinterbilden kan man i bakgrunden av Flensborgbrinken se ån och Näse gård. (Borgå museum)

Trädbeståndets roll i stadsbilden har förändrats betydligt under de senaste årtiondena. Enligt en allmän uppfattning var tätbebyggda städer under flera århundraden trädlösa. En orsak till detta var återkommande bränder. De äldsta uppgifterna om odlingar och planterade träd i stadsområdet i Borgå är från 1600-talet. Apotekaren Bergström planterade stadens första rad av träd på sin tomt vid gatan år 1761. Man ville främja trädgårdsodling på 1700-talet då man fastställde att gödsel som uppstår i staden ska användas för trädgårdsodling och att man inte får sälja gödsel till landsbygdsbefolkning. Enligt magistratens meddelanden fanns det åtminstone äppel- och päronträd och krusbärs- och vinbärsbuskar i staden. Fruktträd planterades i hörnen av trädgårdslandet och som rader av några träd om det bara fanns rum. Redan på 1700-talet syntes det i gatubilden toppar på några klippta fruktträd eller syrenhäckar som fanns i trädgården och kunde ses bakom planket.

I brandförsäkringsbrev från 1800-talet nämns fruktträd men också några lönnar. Dessa stod skilda från den produktiva trädgården som omfattade endast fruktträd eller undantagsvis en grupp av formklippta träd. Träden var låga, formklippta och underställda arkitekturen, vilket var typiskt för den tiden. I mitten av 1800-talet började man gynna träd eftersom de ökade brandsäkerheten. Fruktträden som man såg bakom planken, de formklippta träden vid portarna och de beskurna lindarna kring kyrkan var av betydelse med

tanke på stadsbilden. Man främjade trädgårdsodlingen ännu i början av 1900-talet då man genom lag tryckte vattenhushållningen och näringskretsloppet i trädgårdar och trädgårdsland i kampen mot trädrötter och skuggande grenar som växte på grannens sida.

Odling för eget behov, trädgårdsskötsel och hållning av djur som producerar gödsel upphörde i gamla stan i Borgå på 1960-talet. Därefter har sådana träd som börjar växa av sig själv spridit sig till häckar, trädgårdsland och ytor utmed väggen.

Den stora förändringen i landskaps- och gatubilden i gamla stan beror på gårdsträd som har blivit stora. Sett från stranden mitt emot och Borgbacken döljer dessa träd många detaljer i gamla stans taklandskap och ger ett intryck av en trädgårdsstad, inte av en trästad från 1700-talet. Den småskaliga arkitekturen får en underordnad betydelse och storvuxna träd skuggar arkitekturen i en stor del av staden. Träden river sönder grunder och takfötter, skuggar grannarnas gårdar och ändrar skadligt växtförhållandena och stadsbilden. Storvuxna barrträd passar inte alls in i gamla stan.

En inventering av vedartade växtarter gjordes i gamla stan år 2012. Enligt inventeringen fanns det sammanlagt 75 arter, sorter eller former. Det fanns flera olika sorter av körsbär, plommon och äpple samt olika bärsbuskar och eventuellt en päronsort. Enligt inventeringen fanns det olika arter eller sorter av prydnadsbuskar (49 st.), storvuxna lövträd (10 st.) och barrträd (11 st.).

Trädgårdars fruktträd och syrenhäckar var en viktig del i stadsbilden. Tomterna avgränsades med täta plank och staket. (Borgå museum)

Anvisningar

Särskilda bestämmelser 13 §, 14 §, 15 § och 16 §

I gatubilden får över staketet synas bara traditionella arter i husträdgårdar och fruktträdens toppar. Fruktträden utgör en viktig del av gatubilden och hela miljön eftersom de berättar om det gamla levnadssättet och skalan i gamla stan.

Gamla träd med stora toppar är värdefulla men dessa träd passar endast in i några större gårdar. Deras skick ska observeras och de delar som är i dåligt skick ska tas bort årligen. Följande symtom visar att trädets skick har försämrats: små löv eller intorkade lövlösa grenar samt tickor som växer på trädstammar eller grenar. Att ta bort torra delar och att gallra ut kronan minskar risken som trädets orsakar och förlänger trädets livstid. Att så småningom gallra ut kronan på ädelträd lyckas vanligtvis men i fråga om björkar lyckas

as detta sällan. Om man vill ha kvar ett minne av ett stort träd som avverkat är det bäst att bevara en tunn skiva som sågats av stammen och att placera den invid en vägg i stället för att bevara en hög stubb.

Man får inte låta träd som förökas genom frösådd växa på gårdsplanen eller invid byggnaderna och planken. Trädplantor som växer invid väggar och häckar ska tas bort varje sommar.

Gör en anmälan om att avlägsna storvuxna träd hos byggnadstillsynen.

Man får inte plantera ett storvuxet gårdsträd om det inte finns tillräckligt med rum för trädets på den egna gårdsplanen. Trädet ska klippas så att det förblir lägre än huvudbyggnaden. Man får inte alls plantera barrträd.

Planering och tillbyggnad

Särskilda bestämmelser 1–17 §

Kompletterande byggande som byggs på ett bra sätt utnyttjar traditionella material, byggandet anpassar sig till skalan, men anger med dess arkitektur också tidpunkten av byggandet.

Gamla stan i Borgå är ett stadsarkeologiskt område. De arkeologiskt värdefulla områdena anges på kartan på sida 7. I dessa områden ska man före byggandet, och helst före planeringen, kontakta Museiverket för att planera eventuella arkeologiska utgrävningar på tomten eller gatuområdet.

Innan man börjar planera omfattande reparationer eller ändringar i en gammal byggnad ska man göra en byggnadshistorisk utredning om byggnaden som hjälper och styr att planera ändringar och reparationer. Då man undersöker byggnaden och det material som finns om byggnaden (ritningar, bilder och brandförsäkringar) och då man eventuellt samlar in uppgifter genom intervju kan man få information om husets tidigare skeden, ändringar och möjligheter. Utredningen fungerar som grund för restaurering och renovering. Det finns en handbok om den byggnadshistoriska utredningen på Museiverkets webbplats.

Gamla stan har flera skikt där byggnadsdelarna återspeglar ideal från sin tid. Man har återvunnit beslag, fönster och andra värdefulla byggnadsdelar, vilket också har bidragit till att bevara delar av de byggnader som redan har rivits. Att återvinna byggnadsdelar kan leda till ett bra slutresultat också i samband med

till- och nybyggnad. Materialbeständigheterna hos de ytmaterial som används vid nybyggnad ska passa in i den gamla miljön och vara hållbara.

Det är utmanande att bygga nytt i en skyddad miljö. Varje tidsperiod har lämnat sin prägel på stadsbilden. Om man imiterar stilar kan detta lätt leda till en olämplig lösning, i synnerhet om de historiska motiven är dekorationer som har limmats på byggnadens yta.

En bra nybyggnad och dess detaljer berättar om byggnadsideal från vår tid men har också samband med det traditionella byggsättet i fråga om dess material, skala och byggnadsteknik. Ett äkta material åldras vackert och skapar ett byggnadsarv också för följande generationer.

Nya byggnader ska vara underställda det gamla byggnadsbeståndet. Beroende på platsen ska förhållandet till det gamla byggnadsbeståndet beaktas till exempel i fråga om utformning av byggnadsmassan, öppningar och takfotshöjd. Detta spelar en större roll i det offentliga rummet (t.ex. öppna platser och gator) än på innergårdar. I bästa fall berikar de nya byggnaderna stadsbilden på ett positivt sätt, berättar om byggnadstraditionen från sin tid och skapar ett byggnadsarv som åldras vackert.

Energibesparing

Särskilda bestämmelser 3§, 6 §, 8 §, 9 § och 16§

Även om man ska sträva efter att spara energi vid boende och byggande bör man i gamla stan granska alla byggåtgärder först och främst med tanke på byggnadsskyddet. Med tanke på en hållbar användning av naturresurser spelar byggnadernas mycket höga ålder en större roll än energiförbrukningen under uppvärmningssäsongen som är ett mått på momentana prestanda.

Med sina boendevanor kan man betydligt påverka energiförbrukningen. Om man till exempel minskar rumstemperaturen med en grad minskar förbrukningen av värmeenergi med cirka fem procent. I bostäder kan det finnas olika värmezoner: kallare och varmare rum, mellan vilka dörren hålls fast. Av naturliga skäl är verandor och farstur svalare. Sovrummet kan vara svalare än varmare arbetsrum och vistelseutrymmen.

Det lönar sig att sköta gamla fönster så att det är lätt att öppna och stänga dem och att fönstren är effektivt tätade. Hela den yttre och inre fönsterbågen bör tätas. Om det bildas rimfrost på det yttre glaset kan en del av tätningen i den yttre fönsterbågen tas bort. Om det inte finns en tilluftsventil i rummet ska man lämna en öppning på ca 10 cm i tätningen i den övre kanten av den inre och yttre fönsterbågen. Då kan ersättningsluften strömma in genom fönstrets övre del.

Att underhålla och använda gamla kakelugnar, plåtugnar och vedspisar ger en behaglig strålningsvärme och fungerar som en del av självdragsventilationen. När temperaturen utomhus och inomhus ligger nära varandra fungerar självdragsventilationen sämre. Det lönar sig att öppna en stjärnventil som eventuellt finns i ugnens övre del. Om det finns bara ett spjäll i ugnen ska spjället stå öppet på sommaren för att effektivisera ventilationen. Om det finns två spjäll hålls endast det översta spjället öppet. När man stänger det nedre spjället hindrar detta luften från att cirkulera genom sidokanalerna. På vintern stängs spjällen normalt efter att glöden har slocknat. Om byggnaden står tom lönar det sig att hålla spjällen en aning öppna.

Enligt lagen ska ugnarna och rökkanalerna sotas en gång om året. Kom ihåg att se till att också tilluftsventilerna är i skick.

En luftvärmepump rekommenderas inte i gamla hus. Luftvärmepumpens utomhusenheter får inte placeras på gatans sida eller så att de syns från gatan, parkområdena eller ån. Det rekommenderas att utomhusen-

heten installeras vid verandan eller till exempel under trappan så att enheten inte är fast i byggnadens konstruktioner. Vid installation av en luftvärmepump ska man bland annat se till att det finns en kontrollerad avtappning av kondensvatten och att ljudet från anordningen dämpas. En spalje av träribbor som målats med samma färg som byggnadens fasad döljer utomhusenheten.

Man ska göra en skriftlig anmälan till stadens byggnadstillsynsmyndighet om installation av luftvärmepump innan den installeras. Anmälan ska innehålla ett förslag till var pumpen kommer att placeras. Byggnadstillsynsmyndigheten kan på basis av anmälan bestämma om det krävs ett åtgärdstillstånd för luftvärmepumpen, varvid ärendet vid behov kan behandlas också av arbetsgruppen för bygglovsärenden i Gamla Borgå. När man installerar teknisk utrustning, såsom luftvärmepumpar eller motsvarande, ska man alltid i första hand beakta konsekvenserna för stadsbilden.

Solpaneler som monteras på tak liknar takfönster. Det är nästan omöjligt att anpassa dem till stadsbilden så att de inte stör kulturlandskapet. Dagens solpaneler passar inte in i stadsbilden i gamla stan och dessa får inte monteras.

Jordvärme får inte användas i gamla stan i Borgå. Grundvattentäkten i Borgå ligger i närheten av gamla stan. Trots att en enskild brun medför en liten risk kan ett nätverk av jordvärmebrunnar medföra ändringar i grundvattnets strömning samt kemikalieolägenheter.

Man får inte sätta tilläggsisolering på timmerväggens in- eller utsida. Tilläggsisolering som placeras på utsidan förstör arkitektoniska proportioner i den gamla byggnaden. Tilläggsisolering som placeras på insidan medför att timmerkonstruktionen blir svalare och att fukt kondenserar i konstruktionen. Att förbättra lufttätheten är en kostnadseffektiv och fungerande lösning för att förbättra energieffektiviteten. Träfiberskivor och spännpapp eller lerputs möjliggör bevarandet av träbyggnadens förmåga att justera ineluftens fukthalt och förmåga att släppa igenom fukt. En lufttät traditionell timmerkonstruktion samt självdragsventilation skapar en bra utgångspunkt för sund inomhusluft. Renovering av stommen kräver alltid en granskning av den byggtekniska funktionen, och det krävs åtgärdstillstånd eller bygglov om isoleringskonstruktioner eller andra konstruktioner ändras.

Tillgänglighet

Särskilda bestämmelser 13 §, 14 §

Terrängformerna i gamla stan är utmanande och det är inte ändamålsenligt att sträva efter en sådan tillgänglighetsnivå som fastställs i normerna. Man ska dock sträva efter att förbättra tillgängligheten i det offentliga stadsrummet och de offentliga byggnaderna alltid när det är möjligt. När gatubeläggningar byts ut ska planeringen utgå från de historiska värdena men också från tillgängliga rutter, kantstenar med en rampliknande övergång mellan trottoar och körbana och en allmän tillgänglighet. Asfalt, betongstenar eller kompositstenar godkänns inte som gatubeläggning.

Det är viktigt att bevara gamla ytor av sand och gatubeläggningar. Ytor av sand och andra ursprungliga beläggningar kan återställas. Om ytan jämnas får detta inte medföra olägenhet för grannfastigheterna. Vid renovering av gatubeläggningar ska man i mån av möjlighet återställa gatuytans enhetliga tvärsnitt utan separata trottoarer. Speciell uppmärksamhet bör ägnas åt rännor som avleder ytvatten.

I gamla bostads- och affärsbyggnader är tillgänghetslösningarna ofta kompromisser och bestämmelserna ska tillämpas så att byggnadens och stadsbildens historiska värden bevaras. Med en bra stilkänsla och noggrann planering kan dessa kombineras med varandra så att det bildas nya fina skikt av den byggda miljön. Små, lätta förbättringar är till exempel ledstång vid trappan utomhus, tröskelkilar som kan lösöras eller anordningar som gör det lättare att öppna och stänga dörren. Man ska undvika att göra gamla dörröppningar bredare. I nya byggnader ska tillgängligheten beaktas enligt anvisningarna för nybyggnad.

Att ansöka om tillstånd

Särskilda bestämmelser 1–17 §

Bygglovs- och åtgärdstillståndsförfarandet i gamla stan avviker från det normala förfarandet att ansöka om bygglov så, att man ska begära ett utlåtande om alla ansökningar om bygglov och åtgärdstillstånd i gamla stan från arbetsgruppen för bygglovsärenden i Gamla Borgå. Till arbetsgruppen hör representanter för Museiverket, stadsplaneringen, byggnadstillsynen och Borgå museum samt tre förtroendemän.

De som påbörjar ett byggprojekt ska alltid fråga hos byggnadstillsynen om det behövs lov eller tillstånd för åtgärden i fråga. Till och med små ändringar kan kräva lov eller tillstånd i gamla stan och man ska vara särskilt försiktig när det gäller gamla ytor. Även små ändringar i gatubilden kan spela en stor roll med tanke på helheten.

Om projektet ligger i ett område som anges i den stadsarkeologiska utredningen (kartorna på sida 7), ska man i god tid kontakta Museiverket och diskutera behovet av en arkeologisk kontroll eller undersökningar. Detta gäller alla grävningsarbeten på gårdsplanen och under byggnaden. I kartbilagan anges med rött det område där det ska utföras en arkeologisk undersökning före markanvändningsprojektet och på områden som anges med gult ska en arkeologisk kontroll utföras under grävarbeten. När det gäller små privata markanvändningsprojekt står staten för kostnaderna för undersökningen.

Byggnadstillsynen ger råd och anvisningar och beviljar bygglov, åtgärdstillstånd och övriga tillstånd samt utför myndighetstillsynen.

Nyttiga länkar

<https://www.borga.fi/lov-for-byggande>

Internationella deklARATIONER och rekommendationer

<http://www.icomos.fi/sivut/kansainvaelinen.php>

En stadsarkeologisk inventering av Borgå 2008 (på finska)

<http://www.nba.fi/fi/File/592/porvoo-kaupunkiark-invent.pdf>

Korjauskortisto, Museiverket (på finska)

<http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennusperinto/restaurointi/korjauskortit>

Handbok om byggnadshistorisk utredning (på finska)

<http://www.nba.fi/fi/File/1112/talon-tarinat-opas.pdf>

Byggnadsarv

www.rakennusperinto.fi

Minneslista för byggnadens årsunderhåll (på finska)

http://www.rakennusperinto.fi/Hoito/Korjaus_artikkelit/fi_FI/Vuosihuollon_muistilista/

Rätt sätt att elda med ved (på finska)

http://www.rakennusperinto.fi/Hoito/Korjaus_artikkelit/fi_FI/uuninlammitys/

Föreningen Rakennusperinnön ystävät ry

www.tuuma.net

Gamla Borgå – riktlinjer för byggnadsvård 1989, Ahoniemi, Seppälä, Tallqvist

http://www.porvoo.fi/library/files/57187bfaed6b975c12000b68/Kaavselv_vanha_porvoo_gamla_borga_rakennustapaohjeisto_-_riktlinjer_for_byggnadsvard-nettiversio.pdf

Gamla Borgå – Anvisning för anläggning av gårdsplaner 1999, Rihtniemi-Rauh

http://www.porvoo.fi/library/files/57187c36ed6b9735a3000226/Kaavselv_vanha_porvoopihojen_rakennustapaohje-gamla_borgaanvisning_for_anlaggning_av_gardsplaner.pdf

Gamla bilder

www.finna.fi

Gamla bilder, av vilka Museiverkets och Svenska litteratursällskapet i Finland r.f:s bilder har använts i denna publikation. (Cc by 4.0 -Lisenssi <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.fi>)

Borgå museums bildarkiv

Stadsplaneringen i Borgås gamla bilder

Litteratur

Ikkunakirja. Perinteisen puukunkun kunnostaminen, Juulia Mikkola och Netta Böök, Moreeni 2011

Kirvestyöt, L.H. Roininen, Vammala 1957

Perinnemestarin remonttikirja, Hannu Rinne, WSOY 2009

Rakennusapteen käsikirja – Byggnadsapoteekets handbok 3, Anette Ringbom, Rakennusapteekki, Byggnadsapotek Oy Ab 2009

Suomalainen tapettikirja, Maire Heikkinen, SKS 2009

Suomen kaupunkirakentamisen historia, Henrik Lilius och Pekka Kärki, SKS 2014

Stora boken om byggnadsvård, Göran Gudmundsson, Bonnier Fakta 2010

Så renoveras torp och gårdar, Ove Hidemark, ICA Bokförlag

Talotohori. Rakentajan pikkujättiläinen, Panu Kaila, WSOY 1997

Vanhan talon historia ja hoito – Rakennusperintöä Turunmaan saaristossa, Curatio Turunmaan korjausrakentamisyhdistys ry, Moreeni 2009

Gamla Borgå – riktlinjer för byggnadsvård 1989, Ahoniemi, Seppälä, Tallqvist, Borgå stad

Talo kautta aikojen – Kiinteän sisustuksen historia, M. Heikkinen, K. Heinämies, J. Jaatinen, P. Pietarila, Rakentajain kustannus Oy, 1989

Turun kaakelin kakluunit, Helena Soiri-Snellman, Turun maakuntamuseo 2003

Suomalainen puukaupunki, Henrik Lilius, Anders Nyborg A/S 1985

Suomen keskiajan kivikirkot, Markus Hiekkänen, SKS 2007

Vanhan rakentajan sanakirja, Erkki Helamaa, SKS 2006

Borgå stads historia I – Borgåtraktens förhistoria. Medeltiden och 1500-talet. Torsten Edgren och C.J. Gardberg, Borgå stad 1996

Borgå stads historia II 1602–1809, Ilkka Mäntylä, Borgå stad 1994

Bevara & sköta en gammal trädgård, Christina Ilminge, Prisma 2004

Blommor från mormors tid, Ulla Beyron

Köksträdgården – Det gröna arvet, Lena Israelsson

Luonnonkasvit puutarhassa, Pentti Alanko, Tammi 1996

Palavarakkaus ja särkynyt sydän sekä muut perinteiset koristekasvit, Pentti Alanko, Tammi 1992

Ukonhattu ja ahkeräliisa – Perinteiset koriste- ja hyötykasvit, Pentti Alanko och Pirkko Kahila

Traditionella prydnadsväxter

Till de traditionella prydnadsväxterna räknas arter som tagits i bruk senast under 1900-talets första decennier. En del av dem är naturliga sorter och en del förädlade. Gamla inhemska lantväxter har anpassat sig till våra växtförhållanden och är härdiga och tåliga. Det är svårt att säga när en växt tagits i bruk eller etablerat sig.

Vitpyttä
Stockros
Sibirisk nunneört
Murreva
Stor riddarsporre
Borstnejlika
Diptam
Fingerborgsblomma
Aftonviol
Studentnejlika
Sibirisk pion
Judekörs
Blågull
Flikrabarber
Höstrudbeckia

I de gamla trädgårdarna i Borgå växer en del av för teckningens växter förvildade, t.ex. Akleja, aftonviol och sibirisk nunneört.

Räsvans
Papegojamarant
Ringblomma
Trädgårdsaster
Tuppkam
Blåklint
Lackviol
Kranskrage
Mattram
Romersk riddarsporre
Blävinda
Pumpa
Sommamejlika
Timvisare
Iberis
Luktärt

De långa artförteckningarna från Borgå gymnasiums botaniska samlingar från åren 1783-87 innehåller många i dag välkända prydnadsväxter av främmande ursprung:

Achillea ptarmica f. multiplex
Alcea rosea
Corydalis nobilis
Cymbalaria muralis
Delphinium elatum
Dianthus barbatus
Dictamnus albus
Digitalis purpurea
Hesperis matronalis
Lychnis chalcidonica
Paeonia anomala
Physalis alkekengi
Polemonium caeruleum
Rheum palmatum
Rudbeckia laciniata

På listan över de dätida samlingarna fanns också bekanta ettåriga sommarblommor, slingerväxter och rabattväxter:

Amaranthus caudatus
Amaranthus tricolor
Calendula officinalis
Callistephus chinensis
Celosia argentea, *C. cristata*
Centaurea cyanus
Cheiranthus cheiri
Chrysanthemum coronarium
Tanacetum parthenium (Chrysanthemum p.)
Concolida ajacis
Convolvulus tricolor
Cucurbita pepo
Dianthus chinensis
Hibiscus trionum
Iberis
Lathyrus odoratus

Sommarmalva
 Kaplobelia
 Judas penningar
 Blålupin
 Sommarlövkoja
 Jungfrun i det gröna
 Luktreseda
 Samrnetsblomster
 Sammetsblomster
 Indiankrasse
 Pappersblomster
 Zinnia

Lavatera trimestris
Lobelia erinus
Lunaria annua
Lupinus angustifolius
Matthiola incana
Nigella damascena
Reseda odorata
Tagetes erecta
Tagetes patula
Tropaeolum majus
Xeranthemum annuum
Zinnia

Mångåriga blommor som använts sedan gammalt ingår i följande lista. En del av dessa har odlats ända sedan medeltiden.

Trädgårdsstormhatt
 Brokig stormhatt
 Stormhatt
 Nordisk stormhatt
 Alpslide
 Vippslide
 Vippslide
 Grå pilört
 Pärlaternell
 Höstaster
 Videaster
 Stjämfloka
 Stor ormrot
 Toppklocka
 Hässleklocka
 Mariaklocka
 Ängsklocka
 Stor blåklocka
 Knölklocka
 Nässelklocka
 Bergklint
 Parksallat
 Borstnejlika
 Löjtnantshjärta
 Gemsrot
 Stor drakblomma
 Parkslide
 Jätteslide
 Kejsarkrona
 Ängsnäva
 Blodnäva
 Brunröd daglilja

Aconitum x cammarum (A. x storkianum)
Aconitum x cammarum 'Bicolor'
Aconitum napellus
Aconitum septentrionale (A. x lycotonum)
Aconogonon alpinum (Polygonum a.)
Aconogonon divaricatum (Polygonum d.)
Aconogonon x fennicum
Aconogonon weyrichii (Polygonum w.)
Anaphalis margaritacea
Aster novi-belgii
Aster x salignus
Astrantia major
Bistorta major (Polygonum bistorta)
Campanula glomerata
Campanula latifolia
Campanula medium
Campanula patula
Campanula persicifolia
Campanula rapunculoides
Campanula trachelium
Centaurea montana
Cicerbita macrophylla
Dianthus barbatus
Dicentra spectabilis
Doronicum orientale
Dracocephalum sibiricum
Fallopia japonica (Reynoutria j.)
Fallopia sachalinensis (Reynoutria s.)
Fritillaria imperialis
Geranium pratense
Geranium sanguineum
Hemerocallis fulva

Klargul daglilja
 Funkia Alant
 Trädgårdsiris
 gamla hybrider
 Gråmalva
 Prästkrage
 Brandlilja
 Saffranslilja
 Tigerlilja
 Flocklilja
 Krollilja
 Sporreblomma
 Blomsterlupin
 Vitfryle
 Rosenma lva
 Myskmalva
 Pärlhyacint
 Äkta förgätmigej
 Trädgårdsförgätmigej
 Pingstlilja
 Påsklilja
 Lukt pion
 Bondpion
 Turkisk pion
 Dillpion

Sibirisk vallmo
 Jättevallmo
 Paradislilja
 Pestrot
 Randgräs
 Höstflox gamla varianter
 Lappblågull
 Trädgårdsaurikel
 Lundviva
 Trädgårdsviva
 Gullviva
 Jordviva
 Såpnejlika
 Rysk blåstjärna
 Gyllenfetblad
 Röd käringkål
 Kanadensiskt gullris
 Praktbetonica
 Foderva llört
 Strålöga
 Aklejruta
 Kustruta
 Bullerblomster
 Vintergröna
 Luktviol

Hemerocallis lilio-asphodelus
Hosta
Inula belenium
Iris germanica ja iris barbara -hybridit
Lavatera thuringiaca
Leucanthemum vulgare
Lilium bulbiferum
Lilium bulbiferum subsp. croceum
Lilium lancifolium
Lilium maculatum -hybr.
Lilium martagon
Linaria vulgaris
Lupinus polyphyllus
Luzula luzuloides
Malva alcea
Malva moschata
Muscari botryoides
Myosotis scorpioides
Myosotis sylvatica
Narcissus poeticus
Narcissus pseudonarcissus
Paeonia Lactiflora -hybr.
Paeonia officinalis
Paeonia peregrina
Paeonia tenuifolia
Papaver bracteatum
Papaver croceum
Papaver pseudo-orientale
Paradisea Iliastrum
Petasites hybridus
Pbalaris arundinacea 'Picata'
Pblox paniculata
Polemonium acutiflorum
Primula Auricula -hybr.
Primula elatior
Primula Elatior -hybr.
Primula veris
Primula vulgaris
Saponaria officinalis
Scilla siberica
Sedum aizoon
Sedum telephium
Solidago canadensis
Stachys grandiflora
Symphytum asperum
Telesia speciosa
Thalictrum aquilegifolium
Thalictrum minus
Trollius europaeus
Vinca minor
Viola odorata

Redan på 1800-talet användes bl.a. följande buskar och mindre träd:

Häckhagtorn	<i>Crataegus grayana</i>
Trädhagtorn	<i>Crataegus submollis</i>
Gulltry	<i>Lonicera chrysantha</i>
Rosentry	<i>Lonicera tatarica</i>
Luktschersmin	<i>Philadelphus coronarius</i>
Druvfläder	<i>Sambucus racemosa</i>
Rönnspirea	<i>Sorbaria sorbifolia</i>
Kvastspirea	<i>Spiraea chamaedryfolia</i>
Bukettspirea	<i>Spiraea media</i>
Purpurspirea	<i>Spiraea × rosalba</i>
Snöbär	<i>Symphoricarpos albus var. laevigatus</i>
Norrlandssyren	<i>Syringa × henryi</i>
Ungersk syren	<i>Syringa josikaea</i>
Syren	<i>Syringa vulgaris</i>

Vanhoja ruusuja ovat:

Finnros	<i>Rosa acicularis</i>
Jungfruros	<i>Rosa alba</i>
Stenros	<i>Rosa canina</i>
Centifolieros	<i>Rosa centifolia</i>
Mossros	<i>Rosa centifolia 'Muscosa'</i>
Nyponros	<i>Rosa dumalis</i>
Kyrkogårdsros	<i>Rosa 'Francofort'</i>
Valamosros	<i>Rosa 'Splendens' (Gallica-hybr.)</i>
	<i>Rosa glabrifolia</i>
Kanelros	<i>Rosa majalis</i>
Bukettros	<i>Rosa majalis 'Foecundissima'</i>
Tomedalsros	<i>Rosa majalis 'Tornedal'</i>
Nordisk ros	<i>Rosa 'Minette'</i>
	<i>Rosa × malyi</i>
Finlands vita ros	<i>Rosa pimpinellifolia 'Plena'</i>
	<i>Rosa 'Poppius' (Pimpinellifolia-hybr.)</i>
	<i>Rosa 'Staffa' (Pimpinellifolia-hybr.)</i>
	<i>(Rugosa-hybr.)</i>
Rosa 'Kaiserin des Nordens'	
Kamtjatkaros	<i>Rosa × spaethiana</i>

Gamla slingväxter är bl.a.:

Lejongapsranka	<i>Asarina erubescens</i>
Hundrova	<i>Bryonia alba</i>
Röd hundrova	<i>Bryonia cretica subsp. dioica</i>
Snarvinda	<i>Calystegia sepium</i>
Skär snarvinda	<i>Calystegia sepium subsp. spectabilis</i>
Klockranka	<i>Cobaea scandens</i>
Rankspenat	<i>Hablitzia tamnoids</i>
Humle	<i>Humulus lupulus</i>
Rosenvial	<i>Lathyrus latifolius</i>

Luktärt
Äkta kaprifol
Vildkaprifol
Manfröranka
Manfröranka
Vildvin
Blomman för dagen
Rosenböna
Spanska flaggan
Indiankrasse
Fjärilskrasse

Lathyrus odoratus
Lonicera caprifolium
Lonicera periklymeum
Menispermum canadense
Menispermum dauricum
Parthenocissus inserta
Pharbitis purpurea
Phaseolus coccineus
Quamoclit lobata
Tropaeolum majus
Tropaeolum peregrinum